

ÉLETEM

ÉS

ÉLMÉNYEIM.

ÍRTA

B. F I Á T H FERENCZ.

ELSŐ KÖTET.

*(A tiszta jövedelem a „magyar írói segély-egylet” tőkéjének
gyarapítására fog fordíttatni.)*

BUDAPEST, 1878.

TETTEY NÁNDOR ÉS TÁRSA.

» Les vrais amis de la liberté sont également éloignés de la servitude et de la révolte; et haïssent également le despotisme et la licence..»

Ancillon (Pensées sur l'homme)

Visszavarázsoljam-e lelki szemeim elé a múltat, örömei, gyönyörei, reményeivel, csalódásai, fájdalmai, iszonyaival? — átérezzem még egyszer mind azt, mi lelkemet emelte és sújtotta? helyes-e a múltnak emlékeivel aggkóromban izgatni magamat? — megérdemli-e parányi múltam, hogy magamon kívül mások is ösmerjék? — ezen kérdések merülnek fel lelkemben, midőn ma íróasztalomhoz ülök, s bármily régen elmélkedem is már ezek felett, határozott választ magamnak adni nem tudok.

Múltamra visszaemlékezni sem szerettem, mert a megélt események emlékei mindig felizgattak. Egyes tapasztalataim s élményeim is csak a legmeghittebb baráti körben beszéltem el; csak is ott s azok előtt, hol tudtam, hogy nem fogok félreértetni; kiktől jogosan feltehettem, hogy ismernek annyira, mikép jól

tudják, hogy a mit mondok igaz, s hogy elbeszélésemnek nem hiúság a ruganya.

Két ízben történt 1876. évi novemberben, hogy ebéd után a pesti kaszinó kandallója mellett a 48 előtti történekről s viszonyokról megemlékeztünk. — Gr. Péchy Manó Zemplén megyében, Okolitsányi Antal Hont megyében történekről emlékeztén, én is megérinték néhány nevezetesebb political mozzanatot, s oly hihetetlennek látszottak ezek most, hogy állításaim bizonyítására tanúkat kerestem; találtam igaz, de csak nehezen; — hisz 40 év sok idő egy nemzedék életében.

S ekkor történt, hogy Beöthy Ákos felkiáltott: „S miért nem írjátok le nevezetesebb élményeiteket s tapasztalataitokat? — hisz mindezek reánk az ifjabb korra nézve különben elveszett, s el fog veszni a történelemnek is.“ Farkas Géza királyi táblai ülnök úr pedig egyenesen felszólított, hogy miután ennyit tapasztaltam 40 éves nyilvános életemben, s miután jó emlékezőtehetséggel bírok, írnám meg memoirjaimat analízis inkább, mert az irodalom e neme nálunk, fájdalom, elhanyagoltatott.

Feltettem magamban, hogy engedek e felhívásoknak, s megírom életemből azt, mi körülöttem, velem s tudomásommal történt.

De hogy a fölhívásnak megfeleljek, korrajzot kell hogy írjak. S hogy a jelen nemzedéknek azon korról s annak viszonyairól fogalma legyen: — elhatároztam magamat, e korrajzot saját életem fonalához fűzni. Megérintem így mindazon viszonyokat, melyek egy hosszú nyilvános és magán-életet, egy korszakot képző mozdulatos időközben érintettek.

Engedelmet kérek tehát, hogy saját életemnek nagyobb részét is leírom; — *jól érzem én parányiségomat, s nem azért írom e sorokat, hogy ismerje a jelen nemzedék csekély személyemet, hanem azért, hogy ismerje a viszonyokat s eseményeket, — melyek közt, és a kort, melyben éltem.*

Írok tehát egyelőre, mert most már lelkem ösztönöz reá; — hisz szabadságomban áll bármikor, ha munkámat czélszerűtlennek találánám, akár az egészet is elégetni.

1815-ben születtem Akán Veszprém vármegyében. Ott, a hol a Bakony a Moór-Bodajki völgyet érinti, mely azt a Vértestől választja, — egy kis házban — mely előbb szám tartói lakás volt, éltünk. — Atyám házassága után ezen birtpkot kapta atyjától — s itt élt 58 évig azon akkor divatos közmondás értelmében: „beatus ille qui procul negotiis“ etc. Becsületes nemes érzésű, jó szívű, derült kedélyű férfiú volt, typusa a régi magyar aristocratiának; a múlt század történelmét jól ismerte, legkedvesebb olvasmánya az „Augsburger Allgemeine“ volt, mely akkor szabad irányban írt. Nagyon szerette a zenét, igen szép bass-hanggal bírt, hegedűn és gordonkán játszott, vasárnapokon a templomban többnyire ő orgonált. Szerette a kedélyes társaságot, nyitott házat tartott, szívesen látott mindenkit, — de ő csak ritkán távozott tusculánumból. Gazdaságával nem na-

gyon foglalkozott, annak részleteit anyánkra bízta, kit nagyon szeretett s ki nagyobb tevékenységgel bírt mint atyánk. Nyolcz gyermekkel áldotta meg őket az Úr; és ő boldog volt, ha ezeket maga körül láthatta. Családjában családjának szeretett élni, mindig bízott a gondviselésben, lelke minden viszonyok között ruganyosságát megtartá s az volt meggyőződése, hogy a roszban is a jónak csirája rejlik. — Erős testalkattal bírt, nem betegeskedett, szeretete szívből gyermekeit, később unokáit, saját és ezek barátjait; — mindannyian hozzá siettünk, körülvettük, mert éreztük szívének jótekonny melegét.

Isten veled nemes alak, nemesebb lélek! — ravatalodnál gyermekeid és unokáid könyeibe vegyült az egész vidék fájdalmas sóhaja, s te sokáig élni fogsz — nem csak gyermekeid kegyeletes emlékében, de mindazokéban — kik ismertek; nem volt fényes élted pályája, de nemesen töltötted be hivatásodat, boldogítva családi körödet, — Isten veled szeretett jó atyám! viszontlátásra!

S mit mondjak anyánkról született báró Luzenszky Fannyról?

Eszményképe volt ő a női nemesség, gyengédség, önfeláldozás, vallásosság, s kötelesség-

éretnek. — Kimondhatlanul szerette férjét, gyermekeit, az összemberiséget; — nyolcz gyermekét saját keblén táplálta, gondozta, ápolta; s szeretetének kiapadhatlan forrása időt és alkalmat talált e mellett mindenütt segíteni, a hol szükség mutatkozott. Különös éleslátással ismerte fel a betegségeket, s míg orvost hozatott, saját gyógyszereivel látta el a betegeket, sőt ha kellett, az első műtétet vagy kötözést ő tette ritka értelemmel s nagy szerencsével.

— Különös sikerrel gyógyította az elmebetegeket; volt némelykor három, négy ily betegje — s ezek részére egy kis kórházat alakított.

Vasárnapokon hosszú sora a betegeket hozó kocsiknak járt az udvarba s vigasz nélkül senki sem bocsátatott el, — férjének, gyermekeinek, és a szenvedőknek élt, magának soha! — Halála mindezekre pótolhatlan veszteség, a csapás oly nagy, hogy vigaszt csak évtizedek hozhatnak, ha igaz, hogy az idő minden sebet behegeszt.

Ily angyali jóságú, magas míveltségű, szerető szülők által dédelgetve, fesztelen anyagi viszonyok közt éltük boldogul gyermek-éveinket.

Atyánk nevelési főelve lévén: „csak erős edzett test felelhet meg szellemi és anyagi hivatásának,“ mint a madarak úgy növekedtünk

mi is szabadon a Bakony regényes hegyei közt, egyszerűen ruházkodtunk, egyszerűen éltünk, a főgond phisicai fejlődésünkre volt irányozva.

A jelen kornak nincs fogalma arról, mily kevés és mily könnyen kielégíthető igényei voltak az akkori nemzedéknek.

Pénzt anyánk semmire sem adott ki a háztartásban, csak is arra, mit földünk meg nem termett; vásznat-, szappant, gyertyát, olajt, zsírt otthon készítettett, a zöldséget megadta a kert, a húst a baromfi, borjuk, birkák s az erdők vadjai. Öltözékünk a legegyszerűbb volt télenyáron, s ezt is hon készítették.

Vendég-szobánk csak egy volt, de azért elláttunk tíz vendéget is egyszerre, s ilyenkor mi fiúk atyánkhoz, a leánykák anyánkhoz mentek aludni, — a két gyermek-szoba, a nappali s ha kellett, még az ebédlő is vendég-szobává változott; s azért nem hiányzott se kedélyesség, se derült jó kedv. A fő tréfa mindig a szabadban volt. Nyáron az erdőben, melynek szélső lombjai házunk tetőjére csüggték, — egy minden héten megújított zöld ágakból készült sátorban szoktunk volt ebédelni.

A férfi-társaság többnyire vadászott nagy vadra, mely igen sok volt és sok kárt tett. Különösen a vad-disznókat üldözték, melyek

nagy csoportokban jártak a Vértesből a Bakonyba s onnét vissza, majd mindig atyám birtokán és erdein keresztül.

Mi fiúk hat éves korunkban puskát kaptunk és ponyt, atyám csak addig vadászott velünk, míg betanított bennünket; nehézkes és kényelemszerető lón — de azért kijött velünk, hogy a társaság részére gulyáshúst főzzön. — írni *olvasni atyántól tanultunk*, a *francia* és német nyelvet anyántól.

Anyánk, ki a Salesianerek intézetében nyerte nevelését, a német és francia irodalomban jártas volt, Göthe, Schiller, Lafontaine, Kotzebue voltak kedves olvasmányai s esténként kötés vagy fehérnemű-javítás mellett, ezekből mondott értelmi fejlődésünkhöz alkalmazott hosszú, minket gyönyörködtető, de mindig nemes erkölcsi irányú meséket.

Atyánk ezalatt vagy az „Augsburgert“ tanulmányozta, — vagy a plébánossal társalgott vagy „Tartlit“ játszott, — vagy hegedült.

Boldogabb gyermekkorra senkinek sem lehetett. Családi körünk volt egész világunk, meglettünk benne mindent, mit testünk, szívünk, lelkünk kívánt; minden óhajunk teljesült.

A világról társadalmi szempontból csak annyiból volt fogalmunk, hogy dédanyánk báró

Luzenszkyné született gróf Berényi, évében néhányszor kijött Mórról hozzánk uzsonnára egész kíséretével, ő mindig fullajtárosan, a többiek fényes négy- vagy kétfogatú kocsikon. A lombos akáczfák árnyában volt ilyenkor a nagy uzsonna, előszedték az aranykarimás tányérokat és üvegeket, melyeket csak ily alkalommal láttunk; — de mi gyermekek — csak akkor éreztük magunkat ismét jól, midőn a fullajtár újra megfújta sípját. A hölgy-vendégek öltözéke, a férfiak modora annyira különbözött szüléink egyszerűségétől — a társalgás mely német és francia volt, annyira feszélyezett bennünket, hogy jobban éreztük magunkat távozásuk után midőn mi ülhattünk a még megrakott asztalokhoz.

Kétszer egy évben minket vittek be Mórra, valószínűleg névnap alkalmából gratulálni; — ilyenkor pezsgett s hemzsegett a nagy kastély a sok vendég és szolgálótól; a termekben elvesztettük anyánkat, megnyílt az étterem két ajtaja, egy komor úr lépett be, magát mélyen meghajtva e szavakat mondta: „Madame vous etes servie.“ Az urak felugráltak — feszes szertartással lassú lépéssel vezették a karjaikra fűzött hölgyeket, — dédanyánknak csak ujja hegyét fogta a tábornok vagy ezredes, mert őt egy

inas tolt a kerekas székben, minthogy járnai nem tudott már. Végre leültünk. A mennyezeten alkalmazott óriási szárnyat két inas húzta, mely legyező szolgálatot tett az egész ebédlő társaságnak; urak, mások mint katonák nem igen voltak. Mily jól éreztük magunkat, midőn ismét kocsira ültünk!

Egy alkalommal anyánk küldöncz által levelet kapott Mórról, nagyon sírt, de nekünk nem mondották miért. Atyánk komoly volt, vacsora után anyánkat saját szobájába hívta; — mi az ajtónál hallgatóztunk, halkkal beszélgettek, nem értettünk semmit, de anyánk hangján észrevettük, hogy kények közt szakadozva beszél. Ez az első lelki fájdalom, mire emlékezem! a tudat, hogy mindig derült kedélyű — szeretett anyánk sír, minket is megríkatott. Kis nővéreim fejceskéjüket szokás szerint az asztalra hajtva, elaludtak, felkaroltam őket s hálószobájukba vittem s magam is lefeküdtem, de nem bírtam elaludni; anyámat vártam, végre bejött, nyugodtabb volt, megcsókolt s távozott, mire én is elaludtam.

Reggel mikor felébredtem a rendesnél nagyobb mozgás volt a házban, — atyám s anyám fekete ruhában voltak, — így öltözködve soha sem láttam őket, — a szobaleányok pedig sapkáinkra fátyolt tűztek és fekete szövetből

ruhát varrtak a leánykák részére — atyánk négylovas kocsija előjárt.

Késő ősszel volt s így nekünk nem volt szabad kimenni, mert a köd szakadt, — de szüléink bejöttek hozzánk s hallottam, midőn atyám azon parancsot adta vén huszárjának, kit „Ott Jakabnak“ hívtak, hogy a három nagyobbik gyermeket, feketébe öltözve, kísérje be a két lovas kocsin Moórra; — csak délben értettem a cselédektől, hogy nagyatyánk báró Luzenszky József tábornok meghalt. Nem emlékezem, hogy nagyon sajnáltam volna, hisz utolsó időben, valószínűleg betegsége miatt ritkán láttam.

Délután bementünk Moórra, sok nép volt együtt, a kastély előtt két század huszár volt felállítva; anyánk lejött előnkbe s kéznél fogva egy nagy földszinti terem felé vezetett bennünket; de a sok ember közt nem haladhattunk, végre egy fekete ruhás úr vett észre bennünket, elibénk lépett s egy nagy bottal, melynek érczgombja fátyollal volt behúzva, a padlózaton koczogott, megnyílt a tömeg s mi az ajtóba értünk. — A mit itt láttam, nagyon meghatott.

Egy három láb magasságú ravatalon fekküdt nagy-atyánk tiszteletet követelő alakja,

magyar huszár tábornoki egyenruhájában rendjeleivel. A szoba egész feketével volt behúzva, sok gyertya égett, hat huszár állott kivont karddal a ravatal körül, a ravatal lábánál két imapad volt elhelyezve, egyik a másik után. Anyánk az elsőhöz vezetett bennünket, melléje térdeltetett s mi imádkoztunk; ő nagyon sírt. Talán tíz perczig időztünk e helyen, mikor atyánk gyengéden megérinté anyánkat, a ki felkelt, kezét megcsókolta a halottnak, mi hasonlót akartunk tenni, de atyánk kezünket megfogván, nem engedte. Mikor kivezettek bennünket, már sok kocsi állott az udvarban, sok pap a kapu alatt. — Anyánk felment a lépcsőzeten s atyánk a kocsira tett, jól beburkolt bennünket. Jakabnak azt mondván, „vigyázzatok; még ma mi is haza jövünk.“

Alig értünk a város végére, a harangok zúgni kezdettek, később sortüzet, végre nagyobb távolban az ágyuk moraját hallottuk; ez volt első búskomor napom, s a látottak mélyen vészték magokat lelkembe.

Mi öregebbek szüléinknek kevés gondot szereztünk, — de öcsénk Lajos igen csintalan, eleven vakmerő fiúcska volt, mindig a veszélyt kereste. Mészverem, kút, istállók voltak legkedvesebb tartózkodási helyei, — s nem egyszor

csak a gondviselés mentette meg; de azért bár mindenki korholta, mindenki szerette, mert szíve arany volt. Én jobban rokonszenveztem vele, mint bátyámmal, ki már akkor zárt elmének mutatkozott s magát nálunk sokkal okosabbnak tartotta.

Ha esténként anyánk mesélt, én mindig Obèrent akartam hallani, mert utánozandó eszményképem Hyon lett, míg bátyám Lafontaine hőseit szerette. Én már gyermekkoromban romantikus, hősieis irányt vettem, míg bátyám a higgadt megfontoló ész hatalmának látszott hódolni akarni; s bármi hihetetlennek látszék is, ezen mesék adtak jellemünknek irányt s jellemünk korunkkal ezen irányban fejlődött, engemet szívem ragadott, bátyámat az ész vezérlé; — szerettük, becsültük egymást, de soha sem kerestük, soha sem értettük egymást — csak ritkán voltunk egy véleményen.

Így történt, hogy midőn bátyámat elvitték a veszprémi convictusba, én nem nagyon bústam, nekem nem hiányzott, annál kevésbé, mert eleven, nyílt jellemű, veszélyt kereső öcsém Lajos mellém nőtt, vele lovagoltam, vadásztam s barangoltam be a vidék regényes vadonjait. Nagyobb úrt ütött családi életünkbe Louise nővéremnek távozása, mert ha nem sokat játszott-

tunk is együtt, irányomban mindig jó és szíves volt; elvitték Geramb bárónő leánynöveldejébe Győrbe. Emlékezem, hogy kimentem kertjébe, árvánhagyott virágjait nem csak megöntöztem, de a víz közé könnyeim is vegyültek; — anyám ezen foglalkozásomban meglepett, kebléhez szorított s azzal vigasztalt, hogy az őszre nekem is el kell mennem iskolába és engemet is Győrbe küld s ott Louiset minden vasárnap fogom látni; megvizsgáltódtam s örültem, hogy jövő őszre én is nagy fiú leszek s Győrbe mehetek.

„Midőn anyám megadhatta minden kívánságomat, egy pohár víz eloltotta minden szomjúságomat. Be boldog voltam akkor, — óh — te boldog gyermekkor!“

Ily boldog gyermekkort talán senki sem élvezett, nagyobb összhangzat családi életben tán sehol sem volt. Mindnyájan szerettük egymást, teljesült mindenkinek óhaja; nem hallottam soha, hogy szüléink egymás irányában csak egy keményebb szót is mondtak volna, sőt minket is gyengéden jó tanácssal, figyelemzetéssel irányoztak.

Az élet nehéz küzdelmei közt többször azon kérdést vettem fel magamnak: jó volt-e, czélszerű volt-e ily módon nevelni bennünket gyermekeket? — hisz az emberi élet nem boldogság! miért engedték, — hogy gyermekkorunkban oly kimondhatatlan boldogok legyünk, midőn erről le kell mondani — s mily fájdalmas leend a megszokott boldogságot nélkülözni; ez pedig a legkedvezőbb esély.

Nem vétkes önzés-e a szülők részéről gyermekeik boldogságát élvezni akarni?

Nem volna inkább kötelességük a szülőknek edzeni nélkülözés által lelkiileg is a gyermeket, hogy könnyebben bírja, tűrje az élet viszontagságait? s azon meggyőződésre jutottam, hogy határozott „nemmel“ feleljek.

Mellőzve azt, hogy az emberiség nagy része már gyermekkorában elhal, hogy gyermekkori éveink, éltünk éveinek nagy százalékát képezik; még azokra nézve is, kiknek a gondviselés hosszú, küzdelemteljes életet határozott, valóságos szerencse, ha gyermekéveik boldogok voltak; mert él bennük a hit, hogy itt alant is létezik boldogság, és e hit erőt s ruganyosságot kölcsönöz lelküknek a viszontagságok leküzdésére; a remény, hogy a már megízlelt boldogságot ismét elérhetik — nem

engedi lelküket elcsüggedni, s nehéz viszonyok közt a gyermekkorban szerzett boldogság tőkájének kamatjaiból élnék, melynek édes emléken órákig elmerenghetnek; s a múltban találnak vigaszt a jelen nyomorával szemben.

Azok, kik szerencsés gyermekkort éltek, jobban tudnak szeretni; nehéz viszonyok közt is megtartják lelkük derűtségét, mert a hit ad erőt a küzdelemre s a remény sugarát nem engedi végleg elhalványulni, — a küzdelem megedzi lelküket s végre a teljesített kötelesség tiszta öntudatában lelik fel lelki nyugalumukat, mely a földi boldogság összege! — míg ellenben azok, — kiknek kedélyét már a gyermekszoba nyomora elhomályosította annyira, hogy erre, s mindarra, mi a gyermekkorral összefügg, csak fájdalmasan emlékeznek, vagy ép vissza sem kívánnak emlékezni, — azon korban veszték szívük hímporát, mikor ezt növelni kellett volna a későbbi évek számára; s többnyire komor, öröm s vígság nélküli, mogorván zárkozott jellemet öltenek.

Én áldalak benneteket felejthetlen szüleim s mindazokat és mindazt, ami boldog gyermekkori éveimet környezte, mert éltem legnehezebb pillanataiban ha visszaemlékeztem réátok, lelkem új hitre s reményre ébredt!

Megtanultam gyermekkoromban, hogy lehet kevéssel, fényűzés nélkül megelégedettnék lenni — „Natura paucis esset contenta, nisi voluptas tanti aesti maretur megtanultam, hogy kell szeretni a mieinket s az emberiséget; megtanultam, hogy életünket nem kell soha túlbecsülni és szerfelett kímélni, sőt folytonosan edzeni kell testünket; hogy vagyónukat gondosan kell kezelnünk, mert nem sajátunk, hanem családunké, a felesleg pedig a szerencsétlenek és szegényeké, hogy legfőbb, ha nem egyedüli kincsünk tiszta lelkiismeretünk s becsületünk; sehogy nincs oly csapás, melynek súlya alól a tiszta öntudat fel nem emelne. Ezt mind szüleim szeretete, gondozása által boldogított gyermekkoromban tanultam s hála az égnek nem felejtém soha. Ezekről tanultam csudálni a teremtő hatalmát s szeretni a természetet, élvezni szépségeit s daczolni zordonságaival; szóval egész életem boldogságát s mindazt, mi hosszú életemben jót tettem, szüleimtől nyert szeretettel, valláserkölcsös gyermeki nevelésemnek köszönöm. S midőn szüleim házát elhagyóm, anyám füleimbe sugá „fais que tu dois, arive que pourra,“ én így fordítottam szabadon magyarra „csak egy erény van, t. i. minden kötelességeinknek, minden viszonyok közt lel-

kiismeretes teljesítése;“ szeretett anyám így értelmezett tanácsa lón éltém irányadó elve s vezércsillagom.

*

Atyám, bátyám és én elbúcsúztunk anyánktól és testvéremtől, s 1824-ki Minden-Szentek napját megelőző napon megindultunk könyes szemekkel Győr felé. — Akkor még Győr messze volt Akától. Örsig csak elértünk dülő utakon. Innét országúton folytattuk utazásunkat s ez volt a baj; — mert az úgynevezett országút nem volt egyéb, mint két egyenes párhuzamos árok közé szorított, a kerekek által felkavart, kigödresztett sárfolyam; — öreg este volt már, midőn szállásunkra érkeztün; nevelőnk, tisztelendő Novák Antal Győr egyházmegyei áldozár és házi aszszonyunk szívesen fogadtak bennünket.

Másnap atyánk elvitt a directorhoz s professorokhoz, a legrégibb, legérdemdúsabb szerzetnek voltak ezek tagjai; méltóságteljes szíveséggel fogadtak. Az én tanárom Czuczor Gergely — a későbbi hírneves költő és tudós, a magyar academiái szótár főmunkása, —

lön. — Az itt történetekre kevesebbet emlékezem, mint zsenge gyermekkoromra; emlékezem, hogy nehezemre esett a tanulás, mert normális iskolát nem végezvén, a többi társaim előnyben voltak fölöttem, azon kívül szabad óráimban, inig bátyám játszott, nekem zongorázni s ministrálni kellett tanulnom; a zenét már ekkor igen kedveltem, de más hangszer után, olyan után sóvárogtam, melyet kivihetek magammal a szabadba — különösen fuvolát kívántam volna tanulni, de atyám nem engedte, mert mellemet féltette; ministrálni csakhamar megtanultam, az lett érte a jutalom, hogy már az első rorátéra 5 ½ órakor felkeltett a vén Jakab, s míg bátyám édesen álmódott, én a közel fekvő — apácák templomában ministráltam mindennap nevelőmnek.

Emlékezem még egy fájdalmas pillanatra, az első szégyenérzet pillanatára. Mi parvisták 140-en voltunk, a principisták 127-en, magyar nyelven Czuczor, az én tanárom cathekisált, németül a principisták tanárja páter Leander; magyarok annyian voltunk, hogy csak zsúfolva fértünk a párvába, míg a németek igen kényelmesen voltak a principiában.

A vallás-tanítás után páter Gergely így szólt hozzánk: „Gyermekek! mindegyik, ki

közületek németül ért, álljon fel“ — így én is jólélekkel felállottam; felírt bennünket s azt parancsolta, hogy jövő vasárnap mi a német catechesisba menjünk — úgy történt. Leander igen szép németséggel adta elő Sz. János történetét, oly németséggel, melyet én az akai németség után alig értettem s így, valószínűleg a tanár által is észrevett figyelemmel, hallgattam, — egy félórái előadás után páter Leander reám néz s kérdi, hogy hívnak? mert még soha sem látott; én mondtam nevemet, kérdé tovább németül, el tudnám-e mondani azt, mit most tőle halottam? — én megkísérlettem s elfogulatlanul beszéltem azt, mi előadásából emlékembe véste magát. Igen nagy csend volt s eleintén jól ment, de mikor azt akartam mondani, hogy Sz. Jánost börtönbe vetették, így fejeztem ki magamat: als man den h. Johannes in die „Tömlitz“ geworfen,“ — az egész hallgatóság kacajra fakadt, én elpirultam s sírni kezdettem — a szelíd jó páter Leander megsajnál, leszállt a catedráról s elibém állván, megsimítá kezével fejemet, megdicsért és azt mondá: ezen nincs s nem volt mit nevetni, mert vannak tájak, hol Gefängniss — helyett e szót „Tömlitz“ roszul bár, de használják. A gyermekek nem nevettek többé, az én szí-

ve sem sajgott már, — de hazamentemben föl tettem magamban, hogy meg kell tanulnom jól németül. Később 1833. és 34-ben nagy barátságban éltem Leander tanár úrral, ki igen szép tenor hanggal bírt, s így a győri cathedralis templomban Richter karnagy vezénylete alatt s ennek felhívására sokszor énekeltünk együtt.

Emlékezem, hogy reggel télen rántott levest egy zsemlével, délben három tál ételt, — uzsonnára gyümölcsöt, estére két tál ételt kaptunk; a szobákat csak egyszer fűtötték napjában, tisztogatás után; csak két pár csizmánk; egy mindennapi, egy vasárnapi öltözetünk volt, felöltő — „Oberrock“ nem létezett; reggel felhúztuk csizmáinkat s est előtt bárhogy átázott is, soha sem vetettük le. Minden második vasárnap báró Gerámbné növeldéjében meglátogattuk Louise nővérünket. Madame Drescher tanítván minket is táncolni, minden hóban ott a kis leánykákkal együtt táncoltunk. — Mulatságunk télen csúszkálás volt — korcsolyát nem ismertünk, — tavasszal labdázás, mindkettőben csakhamar kitüntem; — nem úgy a tanulásban — s ámbár correpetáltam, első évben mégis csak az eminensek közepéig jutottam. — Nevelőnk nem sokat gondolt velünk, mert asztalunkhoz ültetett, hogy tanuljuk lecz-

kénket s ő elment. Bátyámmal nem tudtam játszani, mert ő négy évvel öregebb volt nálam, ő már rhetor volt, én pedig csak parvista; korunknál fogva is más volt irányunk, hajlamunk, örömünk s aggályunk. — Szerencsémre öcsémet Lajost szüléink a nyár közepén 1824-ben behozták szinte Győrbe, ő csak 6½ éves volt s a második normál iskolába adták; mert annyira eleven, csintalan, meggon-dolatlan fiúcska volt, hogy otthon nem bírtak véle; ő vele inkább rokonszenveztem; eleinten mintegy mentorává lettem, de befolyásam reá nem sokáig tartott; a mint bátyám túlságosan komoly és nehézkes volt, úgy emez mindig túlságosan élénk, mindig a tiltottat vagy a lehetetlent akarta; — én voltam köztük a „just milieu“; ez lehet helyes „álláspont“, de mint későbbi életemben is tapasztaltam, kellemetlen helyzet.

Vacatióra augusztus végén haza vittek Akára, ott nem tanultunk, szabadon éltünk ismét mint a madarak, vadásztunk, lovagoltunk s kis nővéreinkkel mulattunk.

Elsülve, de megizmosodva tértünk vissza Győrbe, de már nem saját háztartásunkkal, — valami Landthaller nevű családhoz adtak, hol 4 szobánk s teljes ellátásunk volt. Mindegyikünkért

atyánk 750 váltó forintot fizetett, pedig úgy voltunk mindennel ellátva mint otthon.

Novák nevelőnk a vacatió alatt káplánná lett s mellénk Körmendy Sándor jött, zalamegyei nemes kisbirtokosnak szorgalmas, lelkiismeretes, jó szívű, de erélyes fia, ő másodéves jogász s ámbár elég szigorú volt, mégis igen szerettem. Ő tanított arra, hogy kell tanulni s ez évben már előbbre jutottam az emiensek közt, — atyám megengedte, hogy zongora helyett „Csákánt“ tanuljak játszani, s minthogy jó hangom volt, énekelni is tanultam; mindkettőt egy becsületes német embertől Prux-tól, ki flautistája s tenoristája volt a cathedralisnak. Szenvedélyem évről évre nőtt, — s az élet minden örömei közt, a zene szerezte örömök voltak a legélvezetesebbek; nem unatkoztam életemben soha — mert fuvolámban mindig szórakozást s gyönyört találtam. A második deák iskolában tanárom ismét Czuczor Gergely lett; a harmadikban Vaszari Egyed, ki még most is él, a negyedikben pedig Hideghéti Bonaventura; mind kitűnően mívelt, nemesen gondolkodó, az ifjúságot szerető egyének; mint syntaxista már igen szépen fújtam a csákánt — és az éneklésben is eltaláltam a hangjegyeket; francziául az öreg Angelis tanított

bennünket. Mindig egészségesek és derültek voltunk.

Atyánk meglátogatott bennünket. Én a folyosón találkoztam vele; fátyolos cilinder kalapot viselt s szörkerméből volt készítve fekete ruhája; akkor tűnt fel először nekem, mily szép, nemes kifejezésű alak volt. Nagy-atyánk Fiáth Lázár halt meg; csak keveset láttuk, de még most is emlékezem reá: mindig arany zsinórozott magyar ruhában járt, melyet felvett Szentgyörgy napján Fejérvárott s levetett s elajándékozott egy év múlva — a mikor ismét újat vett. Jó öreg úr volt, Abán lakott Fejér vármegyében, s a hét éves porosz háborúban már katona-tiszti rangot viselt; szépen poroszosan beszélt németül, fényt nem űzött, de jó asztalt tartott. Laufenbachnak hívták az akkori abai öreg plébánost; a plébánia közel feküdt nagyatyám házához, a plébános mindig nagyatyámnál volt, ott étkezett, mise után megjött, délután hazanézett, s ha nem volt hivatalos teendője, ismét megjelent — nagyatyám szerette s becsülte, mert ritka műveltségű, jó szívű lelkész volt, nem tudott nála nélkül megenni. Az akkori fejérvári püspök Kopácsy, fejérvári kanonokká akarta tenni, de nagy atyám kártalanította, csakhogy megtarthassa. — Em-

lékezem, hogy nagyatyámnak volt talán 100 órája egy kerek asztalon, melyeket sajátkezűleg felhúzogatót s mindennap összeigazított. Egyszer valamennyit ellopták, a mit nagyon fájlalt, és sokáig, haláláig nem bírt elfelejteni. E búslakodása meg foghatatlan maradt előttem, hisz gazdag ember volt, hozhatott volna magának ismét órákat, de nem tette. Atyánk, fájdalomában nem igen osztottunk; s azon kijelentésének, hogy már egész családunk Abán van, és mi is oda megyünk vacatióra, igen örültünk. Atyám, mint legöregebb testvér átvette az egész vagyon kezelését, és így mi az osztály befejeztéig vagy 3 évig ott laktunk, nagyatyánk házában, s ott töltöttük a vacatiót, — és milyen vacatiót! egészen új világ nyílt meg előttünk. Házunk mindig tele volt, nagybátyám János, György, Péter ott időztek hetekig családotul, ezeknek gyermekeivel, kik velünk voltak egy korban, élveztük a rónaföld gyönyöreit, agarásztunk, vadásztunk vízi vadra, mely akkor még a Sárrétiben és kajtori tóban igen sok volt; eleintén az azon vidékbeli urak kinevettek bennünket, mert sokat hibáztunk, mondván — „nem őz vagy szarvas ám ez öcsém“ — de október végén már mi neveltük őket, mert megtanultuk, hogy kell lőni a repülő vadat is.

A többi közbirtokos urak szívesek voltak irányunkban, az öreg tiszteletre méltó patriarcha Szűcs Sándor — az életvidor vállalkozó Szűcs Gedeon, s Hajós urak megtettek mindent kedvünkért s jók és szívesek maradtak irányunkban az egész életen keresztül. A lángi gróf Zichy család szinte mint rokonokat fogadott bennünket — s eljártunk sárosdi özvegy Eszterházynéhoz, ki szinte vadászott. — Bárándot báró Splényi bírta, ki eljött hozzánk vadászni s meghívott Bárádra, — lovaink, puskáink jók voltak s így vígan töltöttük az itt s igv átélt szünidőnket.

Bátyámat atyám philosophiára Pestre vitte, én és öcsém ismét Győrbe mentünk Körmendy prefectusunkkal. Most már könnyen és szívesen tanultam — szabad óráimban gyönyört találtam az olvasmányokban s a zenében — úgy, hogy Hideghéti meg volt vélem elégedve s szeretett; de Lajos öcsémmel sok baja volt professorának, úgy látszott, hogy élénksége s meggondolatlansága vele nő. Ámbár a legnyíltabb jellemmel s kimondhatlan jó szívvel bírt, mégis oly rász hírbem állott, hogy azért is büntették, mit nem ő követett el. — Csákánomat fuvolával cseréltem fel — de énekelnem nem volt szabad, mert hangom változott, e helyett rajzolni

tanítottak, a mire semmi képességgel nem bírtam. Frühmannak hívták a becsületes rajztanárt, ki félévi fáradság után így szólt hozzám: „Spielen Sie Ihre Flöthe, zum Zeichnen haben Sie kein Talent“ én elfogadtam tanácsát, nem rajzoltam, de annál többet fuvoláztam; ha leczkémert, mint rendszeren hamar megtanultam, Körmendy magyar olvasmányt adott; akkor a nemzeti irodalom gyermekkorát élte még, s egy óráig mindennap rendszeren lefekvés után az ágyban olvastam. Körmendy is így tett s ha ő eloltotta gyertyáját, nekem is el kellett oltanom, de e csekély idő is elég volt arra, hogy az akkori szépirodalmi termékeket csaknem mind megismerhettem, s úgy megszoktam az' ágybani olvasást, hogy 55 éves koromig sohasem mulasztottam el, — ekkor is csak orvosom figyelemzetése folytán hagytam abban. — Testgyakorlatról akkor, oly értelemben, mint most, nekünk fogalmunk sem volt, de kifejlődött testi erőnk s ügyességünk futás, birkózás, dobás, fáramászás, úszás s ugrás által.

1829-ik esztendőben atyám úgy vélekedett, hogy nekem 14-ik életévemben nem kell már nevelő, — Székesfejérvárra adott rhetoricába Orsonics senator családjához.

Volt jó nagy világos szobám az udvarra, jó kosztom stb. 1000 váltóforintért. Tanárom Szegh Pál a cisterci rendből — később tábori pap volt; nagy különbség volt közte s eddigi tanárain közt. Míg ezek szelíd, jószívű, a gyermekeket szerető, elnéző s általunk tisztelt egyéniségek voltak, Szegh Pált szenvedélyes, kíméletlen, szeszélyes egyéniségnek ismertük, nem szerettük, de féltünk tőle; — inkább lehetett volna jó huszárkaplár, de sihedereket nevelni s tanítani nem tudott.

E közben felébredt bennem az ambitio, Molnár József, ki később agyonlőtte magát a forradalomban, — Tichi, kit sohasem láttam azóta, — Zalay, kit később mint helytartósági tanácsos az ercsi plébániára segítettem, — voltak vetélytársaim, — de Molnárral nem mérkőzhettünk, kitűnő áldott tehetséggel bírt; — sok jó órát töltöttem Horhy-éknál és egy tiszteletreméltó polgári jómódú házban Réh-éknél, Plorhy Antal és Réh János iskolatársaim voltak s ezekkel ki-kirándultam Akára vagy Abára.

Benső barátságunk nem változott; Réh a

forradalom után Garibaldinál szolgált, betegen jött haza s korán elhalt, — Horhy buskomorrá lön.

Gróf Batthyány I.ászló is egy osztályban volt velünk, de keveset láttuk, mert privatim tanult Polgárdiban, a vizsgálatokra azonban bejött. Akkor megszerettük egymást, becsületes, nemes érzésű, minden viszonyok közt hü barátom maradt; sok jó napokat töltöttem később társaságában, nagy úri házában és családi körében; baráti érzésünk kölcsönös, félszázados, rokonszenvünk sohasem hanyatlott. Iskolatársam volt Leipezinger is, ki már akkor szelíd természetű, szép tehetségű jó fiú volt, később Rónai név alatt kitűnt, s most czimzetes püspök s Valéria ő fenségének a magyar irodalomban s' ha jól tudom, a magyar történelemben tanárja és pozsonyi nagyprépost.

Anyámtól tanultam, hogy nincs becstele-
nitőbb a hazugságnál; hogy becstelenítő oly
tett, mely tiltva van; s hogy az adott szót
szentnek, sérthetlennel kell tartani.

A kisbéri erdő egész hosszában érinté az akai erdőt, fivéreim olykor bementek a kisbéri tilosba, őz vagy szarvas után, én is bementem velük egyszer, de oly kellemetlen érzést okozott a tudat, miszerint tilosban járok, hogy többet sohasem mentem.

Poésisban Vagovics cistercita volt tanárom. Becsületes, szelíd, jó tót ember volt, s diákkul igen szépen verselt. Én nagy kegyelmében álltam s a mikor csak lehetett, eljött vélem Akára vadászni.

Karácsonyi ünnepekre két napra haza mentem, de ezek szomorú ünnepek voltak; szeretett 10 éves Teréz húgom temetésére érkeztem. Oly zordon idő volt, hogy a családból csak én magam kísértem a temetőbe.

Május hóban 1830-ban egy csütörtöki nap séta közben az égett város hídjánál találkoztam Csörgey mérnökkel, ki családi osztályunkban működött; midőn mellettem elhajatott, én köszöntem, ő megállítá kocsiját s oda intett; „nem tudom megmondjam-e önnek, vagy meg ne mondjam“ — itt megállt s gondolkozott, — mit mérnök úr? „ön okos fiú, hát megmondom, hogy ő méltósága, édes atyja igen nagy beteg, talán eddig meg is halt.“

A kék égből hullott reám a megsemmisítő villám! a kocsi már rég elrobogott, én ott állottam a mostani Vörösmarty-tér déli végén mozdulatlanul. Nem éreztem mást, mint iszonyú fájdalmat szívemben, nem sírtam, de megindultam Aba felé. Csak az égett város alsó végén gondoltam meg, hogy gyalog igen messze

van Aba s hogy bármily sebesen menjek is, 4 óráig betart. Betértem tehát az első földmives házába, melynek tulajdonosa azonnal befogott számomra.

10 percz után már egy jó szalma üléses paraszt-kocsin Aba felé haladtam; mit és miről gondolkoztam az úton, nem emlékszem, csak azt tudom, hogy gyönyörű csendes, verőfényes tavaszi idő volt s hogy a búza már oly magasra nőtt, hogy a beleszállott varjút már nem lehetett a kocsiról látni; délfelé volt mikor megérkeztem. Atyám lakosztályába szaladtam s itt találtam anyámat, a mint egy kis gépben főzött valamit. Megjelenésemen nagyon csodálkozott s megcsókolt szóval. Hogy van papám? — kérdeztem németül, mire ő a mellékszoba betett ajtajára mutatott s ujját szájára helyhezé. Én az ajtóhoz közeledtem s hallottam a lángi apát Vagner főtisztelendő urnák hangját, ki diákul imádkozott s ha megállt, atyám hangját s e szót halottam; „ultror“. Félóra múlva Vagner kijött, anyám kérdőleg nézett reá s ez azt mondotta „Er schlummert“ de én ekkor már a félig nyitott ajtón besiklottam, s atyám kezeit megcsókoltam ő felnyitó jóságos szemeit, reám nézett s mintha magához akart volna szorítani, emelte elgyengült karjait s alig érezhető gyenge

hangon szólt „köszönöm fiam!“ Bennem már akkor azon remény, sőt meggyőződés ébredt, hogy nem fog meghalni. — Sokáig, igen sokáig nehéz, súlyos beteg volt, de egy év alatt ismét helyre állott egészsége.

Egész életemben boldogított annak emléke, hogy atyám megjelenésemnek annyira örült.

Oh gyermekek! ha tudnátok mily szerencse szerető szülőkkel bírni, — mily boldogító azon öntudat, hogy iparkodtunk a szülői szeretetet kiérdemelni, — nem volna annyi zilált családi viszony.

A vacatióra még Abára mentünk, megjött János bátyám Pestről, Lajos öcsém Győrből s elhozta magával Láng Ignác kitűnő fiatal nevelőjét, ki mindenben ügyes, szép, tanult, előzékeny fiatal ember volt. Szívesen társalogtam véle s ő szívesen tanított s világosított fel; később hites ügyvéd s végre pesti főkapitány lón, — a forradalom után ő is agyonlőtte magát! nem tudom okát, nem az indokokat melyek folytán Láng és Molnár öngyilkosokká lettek, mert ők voltak a legélesebb eszű, éles Ítéző tehetséggel, kitűnő emlékezettel s magas erkölcsi érzettel bíró, testileg is egészséges fiatal emberek, kikkel az életben találkoztam, s így nem ítélem meg borzasztó tettüket,

de szívből sajnálom korai halálukat, mert a tudománynak, a hazának s az emberiségnek nagy szolgálatokat tenni voltak hivatva.

Abán voltunk Sz. Mihályig, ekkor tájban az osztály atyám testvérei közt megtörtént s mi az egész családdal ismét visszamentünk Akára; atyánk veszélyen kívül lábbadozó volt, de annyira elgyengült, hogy járni nem bírt.

Gond nélküli, víg, élvezetteljes napokat éltünk itt, serdülő nővéreim minden egyes fát, minden egyes virágot megcsókoltak, örültek hogy ismét „itthon“ lehettek; mi fiuk pedig a legjobb egyetértésben hajszoltuk a nagy vadat, Bakony és a Vértes bércein.

A Bakony körülöttünk szabad vadászhely volt, éltünk nemesi állapotunk jogával s ott ütöttünk tanyát, a hol czélszerűnek ítéltük, — a moóri uradalom 30,000 hold erdeje osztatlan állapotban lévén, ámbár anyánkat csak $\frac{1}{30}$ -ad része illette, az egész uradalomban, szabadon vadászhattunk, igaz, hogy Lambergék s déd- és nagy-bátyáink Luzenskyék zokon vették, de atyám azt felelte neheztelésükre, hogy a „vadban nincs proportió.“ — Ha szép éj volt, mindig az erdőben háltunk, kirándulásainknál mindig a jó öreg Jakab volt kísérőnk, tanács-

adónk, szakácsunk s felügyelőnk egy személyben.

November elején bátyám Győrbe ment juristának, öcsém retorikába Székesfejervárra, engemet pedig szüleim otthon tartottak; akkor nem értettem miért? — most gyanítom, hogy bátyámnak Pesten töltött bölcsészeti éveinek eredményével atyám nem volt megelégedve s engemet, kit sokkal élénkebbnek, minden benyomásra sokkal fogékonyabbnak ismert, nem akart a nagy város veszélyeinek kitenni, annál kevésbé, mert fiatalabb voltam egy évvel, mint bátyám akkor, midőn philosophiára Pestre ment.

Hetyeynek hívták nevelőmet, ki philosophiára Akán privatim tanított; a theológiát elvégezte, a plilosphiából a doctoratust letette — de nem érezvén hivatást a lelkészi pályára, a jogira lépett, a jogi éveket kitiinőleg végezte s ez időszerint juratus és cinicus szoba-tudós-nak mondhatnám.

Nekem nehezemre esett, hogy fivéremtől elválva Akán kellett maradnom, mert élénk képzelődő tehetségem sok örömmel s gyönyörrel kecsegtetett Pesten; — most elismerem atyám bölcsességét; azon korban egy még gyermekembert, ki eddig mindig szülei szeme s felügyelete alatt növekedett, felügyelet s jó ba-

rát nélkül Pestre küldeni — ha a fiú korosabb s ha higgadtabb is mint én voltam, mindig erkölcsi vagy egészségi veszélyvel jár.

Atyám otthon minden kívánságomat teljesíté; két paripát tartott, az öreg Jakab kísért lóháton, vagy vadászatra; Louise néném mint szép mívelt hölgy, megjött a nevelésből, Böske és Mária felserdültek, ezeknek otthon Cristián Julié lett nevelőjük — áldott jó teremtés s most is nálunk él. A kis tisztartói lakás szűk volt, engemet s nevelőmet egy mellékházba helyeztek s atyám felépíté új lakását, kapcsolatban a régivel; nem volt ugyan semmi architectonicus összhangzat, de meg volt a kívánatos kényelem. Szép eleven, kellemetes néném kedvéért sok vendég járt házunkhoz, volt zongoramester és énekmester, amazt Csephnek ezt Havlicseknek hívták; a családi kör egész új irányt adott lelkenek, — sokat az igaz, a philosophiából nem tanultam, de megtanultam a nyelveket, szépen énekeltem s igen correct, sőt szerénytelenség nélkül állíthatom, mestereleg fuvoláztam, minden nap egy órát énekeltem s vacsora után, zongora-kísérettel, a legnehezebb duettokat primavista eljátszottam.

Eljöttek hozzánk a Moóron állomásozó olasz Alberti, később Kresz-tisztek, s magukhoz kér-

tek, ha valami tréfa volt Moóron Lambergéknél. Főbíránk Késmárky Gábor, atyámnak gyermekkori meghitt barátja sokat időzött nálunk s Szabadhegyi Antal volt esküdtje — míg én Gábor bátyámmal, ki szenvedélyes vadász volt, a szarvasokat hajhásztam, — a hölgyeket iparkodott mulattatni; hozzánk jártak Anyósék, itt ismerkedtem meg Kosos Pistával, ki már akkor nagy reményekre jogosító, mívelt, élénk aljegyzője volt a megyének. Tízen férfias, lovas, vállalkozó, nemes modorú, szép külsejű, bátor, erős férfiú szívemet pár nap alatt s minden baráti érzeteimet sajátjának mondhatta. Később együtt szolgáltunk, barátságunk benső rokonszenves, tiszteleten alapuló viszonynyá nőtt; férfi korunkban nagy szolgálásokat tettünk egymásnak kölcsönösen s legnevezetesebb az, hogy ámbár mindketten cholericus véralkattal s nagy érzékenységgel bírtunk, ámbár ő csaknem mindenkivel — ha rövid időre is — de összezőrrent, köztünk a barátság s rokonszenv jó lélekkel állíthatom, éltem minden perczében csak nőtt s erősbült.

Ciulinek hívtak egy olasz főhadnagyot, ki Suuron feküdt s minden nap átlovagolt hozzánk délre. Tőle tanultam az olasz nyelvet, nénémnek sok éven keresztül udvarolt. Mind-

ezek igen barátságosak voltak irányomban. —
A „gyermekből legény lett.“

Megszűntem szenvedélyes vadász lenni —
s nagyon örültem, hogy sok másban is élvezetet találtam, — mert minden korlátlan szenvedély káros, a féktelen vadászszeszvedély csakúgy kárunkra van fejlődésünkben, mint a kaland, vagy kártya, vagy iszákosság szenvedélye.

Szerettem vadászni, de már nem értem reá, csak csütörtökön s vasárnap délután, mert elkísértem anyámat és nénémet bálókba — s ilyenkor kettős szorgalommal kellett pótolni a mulasztást.

Húsvétra s Szt. István napjára elmentem Heteyvel Pestre vizsgálatra, ott voltunk 10 — 12 nap, vizsgálataimat letéve, ismét haza tértünk s mindig örültem, mert Pest még nem nyújtott mulatságot. Megjegyzem itt, hogy egy forint váltóért — 24 krajczár ezüstben — jó három tál ételt kaptunk Pesten.

Haza érve, két hétig szabad időm volt,

de már nem vadásztam mindig, inkább olvastam, vagy nővéreimmal társalogtam; az estét, mert atyám így szerette, mindig zenével töltöttük.

Az úr megáldott igen derült kedélylyel, én voltam a vígak között mindig a legvígabb s a természet ezen adománya lőn élttem boldogságának egyik forrása. Nem gyermeki nevelésnek, nem az ott szívembe plántált, „hit, remény s szeretet“ vallásos érzetének köszönhetem-e ezt is? bármint sújtott is a sors, bármennyire fájt is bármi, — levertségem csak órákig tartott; mert hiszek a Mindenható irgalmában; mert biztosan reménylem, hogy az igaz, jó, nemes, győzni fog, — mert szeretem az egész emberiséget; édes Atyám! ez legértékesebb örökséged! tőled tanultam ezt s halálozód órájában győződtem meg, hogy az ut, melyen te jártál, biztosabb minden félszeg philosophiánál, a tőled tanult elvek erőt, ruganyos-ságot kölcsönöznek ádáz, mostoha viszonyok közt s mérsékletet a szerencse kétes mosolyaival szemben; élted utolsó perczeről elmondhatom „sic moritur justus!“

Ha gond, csapás, baj ért később izgalmas életemben, pár óráig lelkem minden erejét összeszedtem annak kikutatására s a megítélésre,

lehet-e segíteni? ha azon meggyőződésre jutottam, hogy lehet, megszűnt aggályom, mert minden tehetségem és tevékenységem a kitűzött cél felé irányult, — ellenben ha belátám, hogy tehetségem keretén kívül esik s nem segíthetek, keresztény megadással megnyugodtam az Isteni gondviselésben. Atyámtól hallottam először: „Glücklich ist, der vergisst, was nicht mehr zu ändern ist.“

Sajnálak benneteket félszeg philosophusok és nihilisták! elutasítjátok magatoktól az egyedüli kalauzt, az egyedüli delejtüt, mely biztosan vezet az élet tövises, örvényes pályáján; s mit cseréltek érte? szívet lelket kízó kételyt vagy kétes értékű hirnevet!

Deczember 5-én Borbála névnapi ünnepélyek után megkezdődtek Moóron a nagy vadászatok, melyekre eddig soha sem hívtak meg, megjött a posta, egy kis levélkét hozván atyámnak címezve, melyben déd-bátyám arra kéri őt, hogy miután tudja, miszerint engemet a vadászat mulattat, küldjön be holnap estére Moórra, szívesen fog látni, s a nagy vadászatokban részt vehetek.

Atyám megengedte, nagy volt örömem; délutáni felkészültünk s az öreg Jakob kíséretében beszánkáztam Moórra. — Volt egy jó

hű kutyám, Mentor, ez mindig velem volt, szobámban aludt, s ha nagy vadra mentem is vadászni, velem vittem, mert zavart soha sem okozott, sokszor pedig nagy segítségemre volt, a meglőtt vadat megfogta, vagy megállította, vagy a véres nyomon utána vezetett. Mielőtt kocsira ültünk, szobámba bezártam; 5 óra után már sötéttel érkeztünk Moórra, engem felvezettek Antal nagybátyámhoz, ki átvezetett nejéhez Tante Nánihoz, ott volt Tante Judithe, Tante Betty s egy olasz főtiszt Foscolo, kit akkor láttam először, később megismerkedtem vele, mert éveken át hozzánk is kijárt. — Uzsonna után ezt felkérték a hölgyek, hogy énekeljen, Tante Betty zongorán kísérete, kellemetlen volt hangja, de a mély hangok ritka teljeséggel bírtak; utána engemet kértek fel, s így felváltva énekelünk, többnyire olasz dalművekből hangunkhoz mért dallamokat.

Foscolo még nem hallott magyar dalt, s így nagyon kért, hogy énekeljek magyarul; engedtem kérésének s a nyilvánult közkíváratnak, leültem a zongorához és énekeltem: „Ha nap felkel minden éled, minden fűszál felvirul“ — ezt jó, szeretett nagynénemtől Klárától tanultam, saját hangom terjéhez idomítva, igen szerettem énekelni; Tante Klára,

később gróf Stahrenbergné, gyönyörű sopran hanggal s iskolával bírt, sok éven át Bécsben a legjobb dilettanszónék s a zenében tekintélynek ismerte a társaság. Ezen igazi „Ceur d’Ange“ még pár évvel ezelőtt igen szépen énekelt, ámbár régóta már csak a betegeknek s szegényeknek él. Tőle tanultam e magyar dalmot; ki szerezte? nem tudom. A hölgyeket, kik ezt már Klára nénémtől tökéletesben hallották, nem lepte meg, de annál inkább elragadta Antal bátyámat s az olaszt. Megnyertem dédbátyám és néném kegyét s ezután minden alkalommal szívesek voltak irányomban.

Vacsora után 10 órakor elbúcsúztam s az öreg Jánni lámpásával szállásomra kísért, hol még nem voltam, mert megérkezésem után egyenesen nagybátyámhoz mentem, tudva azt, hogy az öreg Jakab ki fog mindent csomagolni s rendben találandok mindent. Egy ki nem világitott, hirtelen kanyarodó mellék lépcsőzeten lemenve, zárt folyosón értünk a felső kapu alá, azon részére a kastélynak, hol nagy atyám lakott; a kastély ezen részében nagyatyám temetése óta soha sem voltam, befordultunk a kapu alá, az öreg Jánni az első balra eső ajtón koczogott s „hier“ volt a felelet. Jakab kilépett, Jánni megfordította a második ajtó

csikorgó kulcsát, lámpájánál meggyújtotta a szoba közepén álló fagyúgyertyát s ekkor tájékoztam magamat, hogy ez ugyanazon nagy szoba, melyben nagyatyám annyi évvel ezelőtt ravatalán feküdt. A gyertya csak gyéren világította a szobát, láttam, hogy patyom, fegyverem, vadásztarisznyám s köpenyem a kályha mellé van helyezve; — vissza emlékeztem élénken nagyatyám ravatalára s nem éreztem magamat kedélyesen, de nem is féltem még.

Lefeküdtem, a gyertyát ágyamhoz vettem s eloltottam, de aludni nem tudtam, a fal felé fordultam, jó reám húztam a paplant, behunytam szemeimet, de azért mindig a rég elfelejtett ravatalt láttam egész pompájában, — kellemetlenül éreztem magamat, de még nem féltem; — egyszerre szuszogást hallok! most már félni s izzadni kezdtem, a szuszogás majd tiszta hortyogássá fajult, ez több perczig tartott, lelki erőm már kimerült, — végre megdöntöttem, hogy nem bántottam nagyatyámat, s hogy ennek árnya sem lehet ellenségem; feltekintettem, de a már megbetegedett képzelődő tehetség folytán, az egész szoba úgy ki-világítva, mint 12 év előtt, a fényes ravatallal, benne nagyatyám hosszú bajuszával, egyenruhával, rendjelekkel tűnt fel előttem. Görcsösen ösz-

szhúztam magamat s talán egyideig eszméletlenül kívül lehettem. Rettenetes lelkiállapot! végre eszembe jutott, hogy az öreg Jakabtól csak közfal választ s hogy ő kiáltásomat meghallhatja, elkiáltottam magamat „Jakab“ — erre a kályha táján zörej támadt s valami az ágyamra ugrott, én eszméletemet elvesztettem, mert a vén Jakab többször kérdé „mi a baj úrfi“? én nem bírtam felelni — oda néztem a hol éreztem, hogy valami ágyamba ugrott — s megláttam hű „Mentor“ kutyámat; csak soká tértem tiszta eszméletre. — Megengedtem Jakabnak, hogy reá gyűjtsen s beszélgettem véle, míg végre azon tudatra jutottam, hogy kutyámat valaki otthon kieresztette, ez pedig utánam jött Moórra s észrevétlenül patyum mögé feküdt, a meleg kályhához.“

Ha kutyám észrevétlenül kiszökött volna, midőn kiáltásomra Jakab bejött, — én egész életemben félékeny kísérteteket látó, gyáva egyéniség leszek vala, mert valónak hittem volna azt, mit félelmemben képzelődésem teremtett; úgy tapasztaltam később, hogy e szerencsés esemény jó leczke volt reám nézve, mert nem hittem többé saját s mások képzelődésének.

Vasárnap s ünnepnap bár mily rász idő-

ben is az egész család elment templomba; ha száraz idő volt, mi férfiak gyalog. A lelkészek igen szívesen látott vendégeink voltak s többnyire nálunk tölték az estét, édes atyám nagyon szeretett tarokkozni s így ezzel mulattak, — ha ketten maradtunk sakkoztunk; atyám dohányzott s így én is rá kaptam; dömötöri vásárban fejevárott megvettünk 40 váltó azaz 16 forint ára verpeléti és vitnyédi dohányt, ezt felapríták, egy zsákba tették s a padláson lógatták, mely készlet elég volt nekünk és vendégeinknek egész évre; szivart s török dohányt még nem ismertünk.

Júniusban volt Louise néném nevenapja s így sokan voltunk, — délután egy paripát lovgoltam az udvaron, mely igen nagy, talán 5 hold terjedelmű lehetett, — végre a kút vályúját akartam átugratni, de lovam vonakodott, — még egyszer nekifordítam, reá húztam keményen, a „kozák“ átugrott, de ugrás után nem bírtam megtartani, az istállóba ragadott, láttam, hogy a felnyitott ajtón bajom történik, leug-

rottam, de oly szerencsétlenül, hogy lábam szára ketté törött; — meghozták a moóri orvosokat Szegnert és Dugovicsot, kik összerakták, faszindely és bádoglemez közé szorítván, így feküdtem 14 nap mozdulatlanul, ekkor levették a kötést és az orvosok réműletemre constatálták, hogy görbén nőtt össze.

Anyám nagyon sírt s eltávozott a szobából.

„Mi lesz most doctor úr, nem lehet ezen segíteni?“

„Lehet, ha van lelki ereje.“

„S hogyan segíthetünk?“ kérdém.

„Ha újra eltörjük.“

„Akkor csak rajta, mielőtt anyám visszatér.“

Dugovics felemelte lábomat vizirányos helyzetéből s rázni kezdette, kezében tartván lábam fejét.

„Fáj-e?“ kérdé.

„Rettenetesen.“

Ekkor kiszaladt s hozott be két hasáb fát, melyeket egymás mellé helyezett vagy egy fél láb távolságra s egy tollas vánkost tett föléjük, — Szegner azután lábamat leeresztő, úgy, hogy a törés a két hasáb által képezett ürbe esett, ekkor lapos tenyerével erősen a törésre

ütött s a még gyenge ballus engedett, — a láb újra két darabbá vált. — Az egész egy percz műve volt s nem is fájt oly nagyon mint képzeltem, — ismét jeget tettek reá s aztán gypspéppel és papírral körülövedzték, addig, míg e boríték erősen tartotta az újból összehelyezett csontot.

Ez kínos nyolcz hétig tartott; csak szeptember végén tudtam mankó segítségével járni; kocsin jártam fűrjészni a tarrókra, ha kutyám állott, a kocsis úgy fordult, hogy ez balra essék tőlem, Mentort szóval biztattam, ez leugrott s én a fűrjet vagy foglyot többnyire megölttem.

Ez évben (1830) annyi volt a fűrj, hogy Lajos öcsém egy nap százat lőtt; — akkor még nem kaszálták az őszieket, hanem sarlóval aratták, a tarró egy lábnyi magas lévén, a fűrjének biztos tanyául szolgált.

Novemberben fivéreim ismét elmentek, öcsém Győrbe, bátyám patvariára Fejérvárra; én gyalog nem tudtam járni, lóra sem ülhet-

tem, lábam még mindig dagadt volt — nem vadásztam, nem lovagoltam, nem hálóztam, — folytonosan otthon kellvén maradnom, többet tanultam mint a múlt évben — sokat olvastam s még többet zenéztem. A böjt vége felé ismét Pestre mentünk, letettem vizsgáimat, jobban mint a múlt évben, lábam daganatja is lelohadt, — húsvét után ismét lóra ültem, szentháromság vasárnapján az akai búcsún már táncoltam, lábam sohasem fájt, sőt nem is feszélyezett többé.

Az egész nyarat honn töltöttem, szívesen tanultam s Szt. István napra Pestről visszatértem mint absolutus philosophus.

Egy báró Vallis látogatott meg. bennünket falun, Frigyes szász vértés ezredben alezredes s Veszprémben volt állomáson; felkért, hogy ha ősszel nagy vadra vadászunk, hívnám meg őt is, én szívesen megígértem s október hóban meghívtam, elhozta magával a Thereziánumban nevelt 16 éves fiát. Kimentünk nagy társaságban Dobosba, az ifjú Vallist, mert nem bízunk benne, János bátyám s Rosos Pista közé állítottuk; bátyámnak egy ritka erős vadkan ment, — meg kell jegyeznem,, hogy bátyám golyóval rendkívül jól lőtt — bátyám reá lőtt, a kan megbukott, Vallis felé szaladt s ez előtt

30 lépésnyire lefeküdt. Vallist ifjúi heve elragadta s elhagyván állását, a kan felé ment; midőn vagy 10 lépésnyire megközelítő, a vadkan felugrott, összecsapta rettenetes agyaráit s a bárónak rohant: ez elvesztő lélekéberségét kiszaladt az alléra s szalad Rosos felé, — Rosos látta a feléje futó bárót, de nem tudta mi történt; mikor a vadkant is meglátta, mely a bárót már már megközelítő, ő is szaladt a mint tudott, de a báró és a kan felé, a mint a báró Rosos fegyverének végét elkerülte, ez pattant és a golyó homlokon találta a bős vadat, mely elesett s estében egy két láb hosszú túrást csinált. Én csak később érkeztem a helyszínére, mert távol álltam, de a kis Vallis még akkkor is halavány volt és reszketett; édes atyja karján csüggött; attól féltem, hogy megbetegszik; — ő azt állítá, hogy reá akart lőni a kanra mikor felugrott, de fegyvere nem sült el; mi mindnyájan elhittük, dicsértük bátorságát, hogy oda mert menni s ügyességét, hogy oly gyorsan szaladt, hogy a dühös vadkan nem bírta elérni; értésére adtuk, hogy hason esetben mi is így tettünk volna, a hiba csak ott volt, hogy helyét nem szabad elhagyni a vadásznak, míg a hajtók ki nem érnek, mert kiteszi magát azon veszélynek, hogy a szom-

széd puskások meglőhetik; — megvizsgáltuk a vadkant, melyet bátyám golyója szügyön talált s benne maradt, Rosos golyója a jobb szeme fölött s hátul a bal füle mellett jött ki.

Többször tapasztaltam, hogy a vaddisznók, ha a vadász megsebzí nem mennek a puskának, a hajtót sem támadják meg, habár sebzetten törnek vissza, — de ha sebzetten meghúzza magát s ember közelít, akkor ennek neki mennek, — azért, ha a vaddisznó elesett, mindig vigyázva s lövésre készen kell megközelíteni.

A vaddisznókhöz nagy szerencsém volt, hajtás közben háromszor jöttek nekem falkában s mindig sikerült coup-doublet csináltam; — egyszer Dobosban, egyszer Csókán, egyszer Csákberényben; cserkelve csak egyet lőttem életemben.

A vacatiók vége felé minden héten átmentünk Szolgagyőrrre Hunkár Antalhoz, ki sógora s igen jó barátja volt atyámnak, véle holtig zavartalan barátságban élt s irányunkban mindig szíves volt. Szenvedélyesen agarászott s mindig örült, ha eljöttünk hozzá, mi pedig szívesen mentünk, mert két unoka-öcscse, Hunkár Miska és Sándor, kiket ő nevelt, igen kedves fiú volt. Míg egyikünk agarászata után az

öreg úrral sakkozott, a többiek a fiatal Hunkárokkal mulattak.

Anyám nővére Teréz, Hunkár Antal neje mindig kegyes volt irányunkban. Kmlékezem arra is, hogy az özvegy Hunkárné, — Sándor és Miska anyja, kit Hortensiának hívtak, még akkor igen szép asszony volt. Különösen mulattatt bennünket Hunkár ménese s a felállított csikók, — mert atyám ménest nem tartott. Termédek házi galamb is volt s van máiglan Szolga-Győrött, — ezekkel is jól mulattunk, mint-hogy a világosakat — miután a kánya úgy is el szokta hordani — szabad volt kilőni.

Sok jó napokat töltöttem később is ezen úri házban — Teréz napját fényesen szokták volt ünnepelni — s valahányszor Győrbe mentem mint jurista, vagy onnét jöttem, ebédre mindig oda iparkodtam, mert Hunkár Antal igen jó konyhát tartott.

November elején elmentem Győrbe juristának, Gusler városi exactor családjánál volt szállásom és étkezésem: proiessorom Albely a Jus naturae-t tanította, Kmetty a statisticát és jus romanumot; az első szép, bár negélyes tanult, jó előadású fiatal tudor, gyönyörű diáksággal bírt s általunk tudományos tekintélynek ismertetett; a másik mindenben ennek ellen-

kezője; — számtalan pajkos tréfát engedünk meg magunknak irányában. Ily alkalommal a főszerepet mindig gróf Zichy Hermán vállalta el — kit én akkor szerettem, mert jószívű, egyenes határozott jellemű, phisicailag igen kifejlődött, erős fiatal ember volt, jól vívott, jól lovagolt, jól tánczolt, jól úszott, szerette a jobb társaságot, de nem szeretett tanulni; Zabreczkynek hívták nevelőjét, kinek tömérdek gondot okozott.

A híres óriási erővel bíró Dupuis csodálta magát a színpadon, egy nagy vasrudat emelt fel egy kézzel a padlózatról s azután szándékosan elejtette a padlózatra, mikép azt hittük, hogy keresztül üti azt, — ekkor Zichy Hermán ki a zenekar helyén állt, felugrott a színpadra, felemelte bizonyos magasságra ugyan azon rudat, de ezalatt egy ina a kezefeje alatt megszakadt s maiglan csomós a jobb keze.

Találkoztam vele később mint katonával — ha ezen a téren marad, szép előmenetelt tehetett volna, — de ő állhatatlan, — legutoljára mint cancellár kéretett magához, ez óta visszavonultan Vasmegyében, neje — ki Szegedy leány s igen szép és jó asszony — és gyermekei körében él, de a világba nem jár.

Győrben jó dolgom volt, a juristák lévén

ott az egyedüli fiatalság, a társaságban szívesen láttak bennünket, — megismerkedtem Bezerédy Ignác ö nagysága az akkori győri első alispán szeretetreméltó mívelt családjával; három szép leány volt a házban, Marie kisaszony igen jól zongorázott, de még szebben rajzolt és festett; Tóni szép mezzo-szoprán hanggal, Christine magas szopránal rendelkezett; a farsangot megelőzve ott tartottuk táncpróbáinkat, böjtben minden kedden, csütörtökön és vasárnap zene-estélyt tartottunk, melyen én fuvoláztam s Marié kisaszony kísért zongorán, — sokat köszönök ezen nemes családnak, egész valómnak új irányt adott. A házi aszony erélyes, de jó szívű nő és anya, mindig velünk volt; — most 1876.— 92 éves, s egyik fiával Zalamegyében Görbön él.

Ezen nemes család szívélyességének köszönhetem, hogy soha más szórakozást nem kerestem, nem mentem kávéházba, botrányos kihágásokban részt nem vettem. Felébredt bennem a kötelességérzet, sohasem mulasztottam leczkét vagy tempломot, jól tanultam s Al-bely második eminense lettem. Csak Molnárral, kivel már Fejérváron együtt jártam, nem bírtam mérközni, ámbár ő szegény fiú lévén, a Hunkár fiukat is tanította; — Kmetty-nél

nem emlékezem, de az elsők közt voltam; — vívómestert tartottunk s Bezerédy engedelmével a megyeház termében vívtunk.

1833. és 34-ben május 1-jén Zichyvel átsztuk a Dunát s vissza, ott, a hol az a seminárium-kert kerítését mossa — s bajunk nem lett.

Azon napokon, mikor nem mentem Bezerédyékhez, az estét hon töltöttem, nem énekeltem csak a templomban, de annál többet fuvoltam, és foglalkoztam a német classicusokkal. Schiller, Göthe, Wieland és a francia nyelv kedvéért Racine, voltak olvasmányaim.

A második jogi évet ismét Győrben végeztem, kitűnő professorok alatt, a jus patriumot Szabó, a politiát Beke tanította, nekik sokat köszönhetek, igen szíves tanítóim voltak s a náluk vett magán órákban ébredt föl bennem a „tudni vágy.“

Időmet úgy osztottam be mint az előbbi évben, minden multságba, bárhol adatott, meghívtak, én lettem az előtánczos. Most Bay családnál laktam. Gazdám igen értelmes, tapasztalt előkelő táblabíró, szívesen társalgóit vélem s én sokat tanultam tőle. Sokszor hetekig velünk élt Anyós István, ki gazdám leányát Máriát bírta feleségül, s majd minden-napos volt a

háznál Takács Sándor, akkor főbíró Győrme-
gyében; az első élénk eszű heves ember,
Veszprém megyében szolgált szinte mint főbíró;
Takács higgadt, nyugodt, judiciosus egyéniség.
A kettő és az öreg Bay majd mindig dis-
putának megyei dolgok, közjog és általános
politica felett; én pedig nagy élvezettel hall-
gattam. Minden szombaton wisthet játszottam
házi asszonyommal és pár öregebb dámával,
kik ezen szívességemért kitüntettek.

Végre elérkezett azon szerencsés pilla-
nat, mikor letéve a vizsgákat, bizonyítványai-
mat megkapva, Isten hozzádat mondtam ta-
náraimnak és iskolatársaimnak; bevégeztem is-
koláimat.

Ez volt a legélénkebb öröm, melyet addig
éreztem, nem tört ki nálam zajosan, — nyu-
godtan mentem szállásomra; a teljesített kö-
telesség boldogító érzete honolt reményteljes
keblemben; a kocszi indulásra készen a kapu-
ban állott. A Bay családtól meghatottan s há-
lásan elbúcsúzva elindultam csendes de annál
boldogítóbb érzetimmal haza felé. — Nem gya-
nítottam akkor, hogy a nehezebb iskola, az élet
iskolája még hátra van.

Atyám abai birtokát rendezendő, lement családotul Abára, én is oda mentem; fivéreim is ott voltak már; este felé volt julius végén 1834-ben hogy haza értem, az egész abai közbirtokosságot, ezeknek szép nejeit s leányait mind atyámnál találtam; atyámnak átadtam bizonyítványaimat, Szabó engem elsőnek, Molnárt másodiknak tette; Beke pedig megfordítva. Láttam, hogy atyám bizonyítványaimnak igen örült s ez jól esett lelkemnek; — anyám szobámba vezetett, itt átöltözködtem s vissza térve a társasághoz, bemutatam magamat a valóban szép hölgy koszorúnak.

Ott volt Kuthyné és Csepcsányiné született Sárközyek és siheder húgok Minka, gyönyörű három teremtés! ott volt a szép Szűcs Gedeonné s nővéreim; szüleim — talán az én tiszteletemre — ott tartották vacsorára az egész társaságot, az abai czigányok is megjelentek — egyet tánczoltunk s azután a szép holdvilágnál éjfélig sétáltunk — s haza kísértük szép vendégeinket.

Gyönyörű családi élet volt itt; az egész közbirtokosság egyetértett, én lettem a „Maitre des plaisirs s mindennap hol itt, hol ott, de együtt töltök az estét. Akkor senkisésem politizált, a családok télen nyáron a falun laktak

de sűrűen látogatták egymást, névnap, születésnap, paszita, búcsú összehozta az ismerős vagy rokon családokat; fényűzést nem ismerünk, Pestre vagy Bécsbe igen ritkán mentünk, megtaláltunk mindent falun; farsangon felke-restük a vidéki városokat s itt hálózunk; — korai ebéd után elindultunk, estére oda ér-tünk, reggelig tánczoltunk, ismét haza men-tünk. Atyám egy tánczvizigalomra nővérem ré-szére 30 forintot adott, ebből kikerült a tul-anglais kelme, a kék vagy vörös szalagok és csokrok, a cipő és keztyű, — a ruhát honn ké-szítették, a virágcokrot az üvegház adta.

Az akkori nemesség, ha nem is gazdag, de rendezett volt, — adót nem fizetett, a hű-bériség, dézma, robot, megművelte földjeit, cse-lédet a gazdaságban keveset kellett tartani; a hajdú kirendelte a szükséges erőt a szántásra, vetésre, befektetési és üzleti tőkére nem volt szükség — nem volt sok kész pénze, de erre sem volt szüksége, a fényűzést nem ismerte s kineveltünk volna egy nőtlen embert, ki ruga-nyos vagy fedeles kocsin jelent volna meg.

A férfiak vadásztak, agarásztak, vagy ját-szottak, külföldi bort nem tartottunk. Minden kéményes háznál biztos szíves fogadtatásra szá-míthatott mindenki; a katonasággal, kivált nő-

világunk, a legnagyobb barátságban élt, úgy hogy szép bált, fényes egyenruha nélkül nem is képzelhettünk; magyarul csak magunk közt társalogtunk férfiak s ritka ház volt, hol a nők is bírták volna, vagy ha bírták is a magyar nyelvet, szívesen társalogtak volna magyarul.

Itt meg kell jegyezmem, hogy a református családok a magyar nyelvet sohasem hanyagolták el — s ha beszéltek is németül, a társalgási nyelv a nők körében is mindig a magyar volt. Később is azt tapasztaltam, hogy a múlt század második felében észlelhetett elnémetesedés és a franczia háborúk utáni elkorcsulás, a református családokat csak kivételesen mételyezte meg, — megtartották ezek nemzeti szokásainkat, a 16-ik századbeli reminiscenciákat dédelgetve, — Károlyt a szathmári békekötőt hazaárulónak bélyegezve — független, önálló magyar állam után sovároghva s jellemes nyakassággal visszautasítottak mindent, mi e jellemvonás feláldozását kívánta.

Az egész világrész mély csendben élt; sokszor irigyletem édes atyám tapasztalatait, ki

gyermekkorából a francia forradalomra emlékezett, később a francia háborúkra. Beszélte, hogy Moórott egy francia chasseur, ki lováról leesett, azzal mentett meg, hogy kardját a fekvőre fektette hosszában s így fogta fel a reá mért csapásokat, ü akkor Fejér megye főbírája volt s jól emlékezett a bécsi congressusra, ennek intrigáira, megérte Belgiumnak Hollandtól történt elszakadását, a görögök szabadságharczát, a restauratiót sat.

Nem gyanítám ekkor, hogy ily tapasztalatokból bőven kerülend nekem is, s hogy ilyeneket kényelmesebb a történelemből érteni, mint átélni s részese lenni!

Október 1-én 1834-ben atyám bevitt Fejérvárra patvariára!

Mi az a patvaria?

Még ezen százada két első tizedében a fiúkat, elvégezvén jogi pályájukat, szüleik elvittek valami hírneves tabularis procátorhoz, főügyészhez, vagy alispánhoz jogi gyakorlatra; — de a hol a szegényebb fiúkat mindenre használták. Teríteni, az ebéd alatt tányért

váltani, a principális ruháját kikefélni, olvashatlan írását lemásolni, a princzipalisné részére a kommissiókat elvégezni, — a színházi, báli s t. c. f. belépti jegyeket megszerezni, s ha volt kisasszony a háznál, azzal táncolni, az apróbbakat sétára kíséni stb. ez mind hatásköréhez tartozott s ezért hívták „pati-varia“ szenvedni különféléket szavakból összevonva „patvaristának.“

Ezen joggyakornoki egy évet ki kellett minden a jogi pályára készülőknek tölteni, hogy megkapván erről a bizonyítványt, „Juratus“ lehessen a királyi táblánál.

Az én patvarista korombeli főnököm vagy is principálisom Pap Gábor fejeármegyei főügyész lón, ki igen tanult ember volt, éles esze daczára elég meggondolatlan volt 50 éves korában egy igen szép s a világ gonosz nyelve szerint nem legjobb hírben álló fiatal hölgyet venni nőül! Szállást, étkezést én nála nem kaptam; hanem szállást Horváth Mihály nőtlen ügyvédnél fogadtam, kit igen szerettem, mert eleven, ügyes lovagias, értelmes, derült férfiú volt, s miután a főügyésznél csak a bűnvádi eljárás módozatát tanulhattam, szükséges volt, hogy a polgári perrendtartást, s ennek mechanicumát Horváthtól tanulhassam. — Ezt tanulta,

azaz patvarista volt Horváthnál Sárközy Zsigmond is, kivel, mert igen kedélyes jó fiú volt, a legjobb egyetértésben éltem, míg szegényt a korai halál el nem ragadta.

Eötvös József, Mesnil Victor, Palocsay Theodor bárók a megyénél mint t. aljegyzők voltak alkalmazva: Czóbel Bérezi és Horváth Vincze pedig Baizáth Györgynél mint főjegyzőnél voltak szinte patvarián. A mint Eötvös már akkor kitűnő szorgalmú, nemes irányú nagyratörő tehetség: úgy Mesnil élénk, élezés, sarcasticus kellemetes fiatal ember volt; míg Palocsay, költői ihlettségének engedve, verseszett; de akkor még németül. Igen szépen írt ódákat, balladákat, alkalmi verseket s többször sikeresen rögtönzött. Horváth Vincze, és Czobellel is igen jó pajtások lévén: vigan gond nélkül élveztük fiatalságunkat. Szívesen láttak bennünket Baizáthéknál, hol szép leányok voltak, úgy Nagy Ignácznál, hol a férjétől elvált leánya b. Horváth Octávia gyönyörű zongora játékaival, eszes, könnyű modorú társalkodásával megnyert mindenkit. Most első férje halála után b. Pouthonné.

Nyílt házat tartott Bezerédy Miklós. Felesége Polimberger leány, igen csinos, erős mulatni szerető asszony, minden héten háromszor

fogadott bennünket. Velenczéről bejöttek ilyenkor a Meszlényi kisasszonyok, Casimir kisasszony szép és kellemes leánynak az összes fiatalság szívesen hódolt. Kempelen Gyula t. tisztügyész sokat volt köztünk; de Pestre hívták inkább sóvár vágyai, az akkori elismert legszebb leánynak b. Felner Adélnak udvarolván.

Ekkor Pest még messze esett Fejérvártól; az országút rősz volt, kellett 7—8 óra míg oda érhattünk.

De társasélet ott is alig volt élénkebb mint Fejérvárott; s azért Kempelent kivéve mi Fejérvárott jobban éreztük magunkat a meghitt ismerős körben s csak ritkán mentünk Pestre.

Mindennap ünnep- és vasárnapot kivéve 9 órakor elmentem Pap Gáborhoz. Eleintén kivonatoltam a bűnvádi pereket, — később a kimondott Ítéleteket kíséreltem fogalmazni; a második félévben már szabad volt bármily jelentőségű perben replicáznom. Pap Gábor többnyire sajátja gyanánt elfogadta.

Mihelyt az irodába értem, ha a principális nem volt otthon, a mellékszobában a Guittarr megzendült — akkor még nem lévén gépes húr-feszítők, a Guittarr húrjait is úgy feszítők, mint a hegedű húrjait, ezek minduntalan engedtek

s principalisnémnek nem volt annyi ereje, hogy újra meghúzza volna, behítt tehát, hogy hangolnám meg Guitárrját. Zenéjével és hangoltságával zavart munkámban s untatott, úgy, hogy ha a principális nem volt az irodában, én sem maradtam, inkább haza vittem munkámat.

Ünnepnap és délután 3-tól 5-ig Horváthnál készítettem polgári perekből kivonatokat. Actiót (kereset-levelet) is tettem fel és replicár. (párbeszédet, választ) is írtam; de ezeket Horváth annyira össze corrigálta, hogy újból kellett leírnom s ez zokon esett.

Akkor juristitiumok vagyis törvénykezési szünetek léteztek; azaz 5 hónapig nem dolgozott sem ügyvéd sem bíró. Ilyenkor szémentünk mi is, én mindig szüléimhez siettem, kik mindenkor örültek, ha köztük voltam. Nyáron Fejérvárott tartottam kocsis lovaimat, s paripámat, délután kikocsiztam vagy kilovagoltam Abára a szép Minkát bámulandó, avvagy Velenczére, vagy Szent-Mihályra gróf Zichy Ödönhöz, ki már akkor pártfogolt, s kinek szives barátságával máiglan dicsekszem; vagy Polgárdira gróf Batthyányhoz vagy Lángra, s mindenütt szívesen fogadtak.

Ha meghallottuk a déli harangszót, a mondat közepén is letettük a tollat a principálissal együtt.

Egy gazdag Polimperger nevű magánzó élt Fejérvárott, ki az úgynevezett Pelikánban lakott, nőtlen volt s kinél mindennap 12-től egyig játszottak az urak. Én nem játszottam, mert házárdjáték sohasem mulattatott, s azért sem, mert erre nem volt pénzem. Atyám kitarította cselédjeimet és lovaimat, személyemre csak 1000 forint váltót = 400 forint pengőt adott évenként. Ez akkor ha sok pénz volt is, nem volt elég arra, hogy játszam is, de azért elmentem a megyeháztól Polimpergerhez, mert ott találtam az egész nőtlen társaságot, innen együtt mentünk a „fekete sas“ vendéglőbe ebédre, hol 30 váltó azaz 12 pengő forintot fizettünk 4 tál ételért havonként.

Vacsorára pedig a „Fehér kereszthez“ jártunk, mert itt két szép leánya volt özvegy Kischelnének, ki özvegy korában is férfias eréllyel tartotta fenn a szükséges rendet s tisztaságot szállodájában. Míg fia igen szép, nagyon eszes s mívelt gavallér, a tudománynak és a szépeknek élt, — leányai a német irodalommal s hímzéssel foglalkoztak, addig anyjuk karin czával s feltűródzve a tűzhely mellett állott. — Szép leányait Rozinak és Lórinak hívták, az első csinos, eszes, élénk, megnyerő míveltségű, a másik elragadó szépségű talán 16 éves hölgy,

szívesen fogadták udvarlásainkat, szívesen mulattak velünk. De visszautasítottak minden tolazkodást, s erkölcsi becsük folytán bizonyos távolságban tartottak bennünket, de ennek daczára, vagy talán épen ennek folytán, még több vonzerővel bírtak. Rozit egy orvos vette feleségül, a szép Lóri pedig jó bajtársomnak, a gazdag Réh Jánosnak lett neje.

Nem vagyok elfogult „laudator temporis acti,” sőt szívesen elismerem, hogy sok, igen sok jobban van most, mint volt akkor, de az akkori fiatalság lovagiasságának és kötelességérzetének jelzésére mégis felemlítem, hogy minden hölgy, rang, szépség, és korkülönbség nélkül, a fiatalság tisztelet tárgya volt akkor idétt. Soha sem hallottam, hogy bármi férfiú büntetlenül nőt megbántott volna, — soha sem láttam női társaságban bekapott vagy részeg fiatal embert; — soha sem hallottam, hogy valaki egy nő kegyével dicsekedett, vagy nőről gyalázólag szólt volna.

Pesten ez idő tájban b. F. J. egy ily bünt követett el, s a pesti fiatalság nem tűrte meg tovább körében; nem használt fiatalsága, nem azon körülmény, hogy Champagni-dugaszok pattogása közt hangzott el a sértő dicsekvés; — több évre expatriálni kellett magát.

Minden jóra való férfiú minden hölgynek természetes kötelességszerű lovagjának tartotta magát.

Mindegyik fiatal embernek volt bizonyos kitűzött célja, s ennek elérése s betöltésére képezte magát; a választás többnyire anyagi viszonyaitól függvén — a szegényebbek mérnöki, orvosi vagy ügyvédi pályára, a gazdagabbak megyei, helytartósági, cancelláriai vagy törvényhozási pályára készültek, még pedig többnyire komolyan. Élni dologtalan, csak a gyönyör és élvezetnek: ezt az akkori fiatalság nem ismerte; mert az is, ki falura ment gazdálkodni, ezzel foglalatzkodott, — mulatságra csak azon idejét szánván, mely hivatásán túl rendelkezésére fennmaradt volt.

S ha tudná a fiatalság mennyire élvezetesb a szórakozás a teljesített munka után, — mennyire boldogítóbb az élvezet, a mely nem „élet-cél,” hanem komoly foglalkozás után kiérdemlett üdítő nyugvás és így kétszeres gyönyör, bizonyára ezt választaná. És biztosítaná — minden viszonyok közt legerősebb támaszát: az önbecs nemes érzetét!

1835. augusztus elsején főnököm, Pap Gábor, kiadta a patvariáról szóló bizonyítványt, a főjegyző pedig arról, hogy a megyei törvény-

szék tárgyalásain jelen voltam s fejevári ismerőseimtől búcsút véve falura mentem.

Louise nénémnek báró Baillou, ki ekkor a vértések egyik ezredében cs. kir. főhadnagyi rangban szolgált, ez időben kezdett komolyan udvarolni; Sárközy Zsigmond barátom nagy szívfájdalmára, ki szívből szerette nénémet és komolyan vágyott bírhatására.

Atyám ámbár rokonszenvezett Sárközyvel, ki igen nemes szívvel, szép vagyonnal, de kevés műveltséggel s kevesebb ismeretekkel dicsekedhetett. Ámbár ez engemet feljogosított annak nyilvánítására, hogy házasság esetében ő kész az akkor szokásos „Reversalbt“ kiállítani: még is ezen tervezett s általam melegen pártolt házasságba (atyám) bele nem nyugodott, ellenezte.

Egy alkalommal, midőn ezen házassági tervről komolyan szóltam vele, körülbelül így nyilatkozott:

„Római catholicusnak születtem, ezen hitben neveltetem; nem mindig éltem ezen csendéletet itt Akán; nékem is voltak fiatal éveim s túléltem ezek viharait. Nehéz viszonyok közt, a catholicus elvek, melyeket anyám tejjével szívtam lelkembe, voltak útmutatóim. — Lehetetlen hogy az, kit az Isten józan észszel és ítélőtehetséggel megáldott, ha vallásunk tanait, —

főelveit követi, lehetetlen mondá, hogy erkölcsileg eltévedjen. Szent vallásom ezen elveinek szemmel tartásával átéltem ifjúságom veszélyes éveit, megmentve lelkisméretem tisztaságát, becsületem, egészségem s vagyonomat; és ha csapás, testi vagy lelki fájdalom sújtott, enyhülést s vigaszt leltem az úr Isten véghetlen jóságában, s lelkismeretem tisztaságában!

„A legnagyobb csapás — így folytató atyám — melyet a gondviselés reánk mért Trézi húgod halála volt. Szép, okos, kedves, szeretett leányunk volt ez is; éjfél után lehetett, anyád és én akkor is mellette virasztottunk, midőn kilehelé utolsó sóhaját; anyád az ágya mellett térdelve, zokogott, én lábainál állottam. Mennyi ideig tartott e jelenet, nem tudom; végre anyád felkelt, leteríté a szeretett halott arcját, a feszület elé borult; én követtem, szóltan, lélekzetlenül buzgón imádkozott, nem mertem fájdalomában, imájában zavarni, áhítatosságát megszakítani. Pár peryz múlva e szavakkal hullott mellemre.

„Az Úr adta, az Úr elvette, áldott legyen szent neve!“

Fájdalmunkat csak az idő volt képes enyhíteni, de vigaszt leltünk vallásunkban s megnyugvást az isteni gondviselésben!

A Requiem alatt anyád még sokat sírt, de visszanyerte lelki nyugalmát; az úr Isten kegyes volt irányunkban, megengedte, hogy hét gyermeket testben lélekben épeket felnevelhessünk. így szólt, elérzékenyülve jó atyám. En pedig azt feleltem.

„Édes atyám! a reformátusok is bírnak pozitív vallással; ők is bíznak az Úr véghetlen kegyelmében, vallásukban lelik ők is a lelki erőt s vigaszt.“

„Tudom én —felelé atyám, — hogy a reformátusok is megtalálják vallásukban az embernek annyira szükséges erőt és vigaszt: de más formák között.“

„Sok becsületes, igen egyenes lelkű, nemis jellemű férfiút ismerek én is a reformátusok közt; egymás mellett megállhatunk súrlódás nélkül, társas viszonyban egész életünkben. De együttesen, oly benső, élethosszáig tartó szoros viszonyban, milyent a házasság feltételez, alig.

Láttam boldog vegyes házasságokat, de nem láttam vegyes házasságban egészen boldog családi életet. Mert vagy élénk vallásos érzettel bírnak a szülők, s akkor fáj mindegyiknek, hogy gyermekei, vagy legalább minden gyermekei nem neveltetnek saját vallásukban.

Vagy egymás iránti gyöngédségből közönyösök lesznek egyelőre a vallás külsőségei, később annak lényege iránt, — s lesznek „nihi listák.“ Ez pedig szerintem kizárja az én értelmemben családi élet boldogságát.

A mi az azonagy vallásúak közötti házasságban az összetartó kapocs, a centripetál erő; — ugyanaz lesz a vegyes házasságban a szétfeszítő rúgó, a centrifugál erő, — s mennél buzgóbb vallásúak a vegyes házások, annál előbb lesz kárára családi boldogságuknak saját különböző vallásuk. — Két részre szakad a család, legbensőbb, leggyöngédebb érzetében. Hogyan legyen itt egyetértés, elégtelenség, kölcsönös gyengédség, s engedékenység, szóra! családi boldogság? És végre veszélyesnek s igazságtalannak tartom, hogy egyik fél nem ritkán keresett ürügyek alatt, törvényesen elválhatik, s újra házasulhat; míg a másik ezen esélylyel nem bir, s hitágazata folytán életfogytaig kötve marad.“

„Ez mind így lehet édes atyám! de az első kelléke a lehető házassági boldogságnak, a kölcsönös rokonszenven alapuló szeretet, s én úgy látom, hogy Zsiga imádja nővéremet, Louiset is érdeklí a szerelmes szép fiú:“

„Magad mondád, felelé atyám, — hogy

„úgy látszik.“ De jól monda a koszorús német költő:

„Drum prüfe wer sich ewig bindet
Ob sich das Herz zum Herzen findet.
Der Wahn ist kurz,
Die Reu ist lang.“

mert nekünk caholicusoknak esketés alkalmával azt mondja a pap más szavakkal: boldogok lesztek-e? nem tudom; de ha boldogtalanok lesztek, azok lesztek holtodiglan, holtáiglan.“

„Végre édes fiam! így folytatá — eltekintve a mondottaktól, hiszed-e, hogy Louiset, a gyengéden vezetett, nemes nevelést, finom ízlést nyert művelt nővéredet, a la durée boldogíthassa, Zsiga? ki igaz, hogy szép, jó becsületes fiú, de nevelés, képzettség, tudomány műveltségben nem részesült.

Ha egy év múlva is így gondolkodtok mint ma, — bármi nehezemre essék is, nem fogom ellenezni; ez idő szerint határozottan ellenzem!! “

Atyám nem gyanítá, hogy én akkor saját ügyemben is plaidoyíroztam.

Atyám érvei mély benyomást gyakoroltak fogékony lelkületemre. Sokáig gondolkoztam a hallottak fölött; végre — bár nehezen,

mert saját érdekem ellen kellett, — meggyőződtem, hogy: atyámnak igazsága van.

Ennek folytán kevesebbet jártam Abára a szép Minkához, s Louise nénémmel szemben Baillout emeltem ki, ennek tökélyeit és Zsiga gyöngéit, hiányait tüntettem fel. — És ezekre azt csak is figyelmeztetni kellett, mert a különbség óriási volt. Szépségben Baillou Sárközyvel nem mérkőzhetett ugyan; de minden egyéb tulajdonságban messze, hasonlíthatlanul túlszárnyalta.

1834-ben Szent István napján elmentem Pestre juratusnak.

Mi volt az a juratus, vagy is Tabulae regiae juratus nótárius: A ki ügyvéd akart lenni, annak patvaria után fel kellett mennie Pestre, s a királyi személynök, alnádor, alországbíró vagy valamelyik ítélő-mester oldala mellé felesküdni juratusnak.

Eljárhatott a királyi és hétszemélyes tábla tanácsüléseire és ott a tanácskozás — vagyis a perek megvitatása, az ítélelhozás alatt is jelen lehetvén: eléggé okulhatott. A juratust principálisa megbízta perek kivonásával, kézbesítések, esketőparancsok melletti tanúvallatások, birói megintések, s több effélékkel. Ezen évben az úgynevezett tabularis igazságszolgáltatást gyakorlatilag megtanulni, s e mellett

a magyar magánjogot s perrendtartást kellett elsajátítanunk.

Az 5-ik terminusban pedig, azaz egy évi ily gyakorlat után, az, a ki elkészült, jogosított lett censurát adni, vagyis az ügyvédi vizsgát letenni. Ez után megkapta ügyvédi diplomáját, mint „juratus, fori utriusque advocatus“, miáltal a magyar állam minden hivatalára képesített; ha t. i. egyszersmind „nemes“ születesű volt. Mert a nem nemes vármegyei tisztviselőséget nem viselhetett.

De a juratusok e kötelességeiket nem mindnyájan, nem is egészen teljesítették; sőt közülök a nagy rész ezen évet a korhelység szabad éveinek tekinté, mintegy sejdítve, hogy: ez a gondnélküli ifjúság boldogságának utolsó éve.

Örömmel mentünk tehát Pestre juratusnak, nem annyira tanulni, hanem inkább mulatni, lát-szatra teljesítők kötelmeinket, hogy a juratusok lajstromából ki ne töröltessünk! Szabad volt nekünk minden, nem parancsolt nekünk senki.

Principálisaink nem számítottak munkáságunkra, nem is gondoltak, mert nem bírtak velünk. A polgárság, az egész társaság s a hatóság elnéző, engedékeny volt irányunkban, mert

életet, derült kedvet és sok pénzt hoztunk a fővárosba; s mert juratusi ismeretségek folytán sok városi hölgyet vittek nőül a hivatalt nyert, vagy örökséget átvett volt juratusok a vidékre.

Az ifjú magyar nemességnek ez volt a legveszélyesebb ideje. Nem annyira anyagi, mint inkább egészségi szempontból, mert hiszen kiskorúak voltunk mindannyian s ekkor még Pesten nem kellett anynyi pénz a megélhetésre, mint most.

Szent Istváni terminusra bejöttek az alföldi hosszuhaju fiuk, sarkantyusan, pörge kalappal, makra-pipával, fokossal a kezükben; s megadták a „vad poharat.“

Az új jurátusnak tudnillik meg kellett vendégelni a régiebb juratusok egy részét, s ezt a lakomát, vad pohárnak nevezték. Minél gazdagabb volt az újoncz, annál több vendéget hitt, nem ismerte ugyan személyesen őket de kiírta a jurátusok lajstromából, s annál pompásabb és drágább volt a lakoma. A szegényebbek kurta korcsmában tartották meg, de többnyire itt is ott is kihágással végződött; s ugyanezen „vad emberek“-nek nevezett újonczok, a farsangban már fénymázos czipőkben, frakkban, cylinderrel s glacé-keztyűkben je-

lentek meg a bálban, mint udvarlók s tánczosok.

Pesten Sárközy Zsigával együtt fogadtunk szállást; egy nagy szobát vívó teremnek rendezvén be — felesküdtem pedig Végh Ignác ítélmester oldala mellé juratusnak. Végh rokonságban volt velem, mert első neje Fiáth Borbála volt. Szívesen vette, de nem bánta, ha nem jártam hozzá. Nékem úgy látszott, hogy János fia számára, ki velem egy korban volt, nem kívánta társaságomat. Én már évek óta függetlenül éltem — Jánost pedig még mindig járszalagon vezette atyja, s így talán attól félt, hogy társaságomban fiában is felébredne a függetlenségi vágy. Ezen részéről éreztetett s öntudatom szerint egészen alaptalan bizalmatlanságot zokon véve: csak ritkán mentem hozzá; pedig nehezemre esett, nem az, hogy nem dolgoztam, de az, hogy Jánossal nem zenélhettem, s gyönyörű zongora játékát nem élvezhettem.

Egyáltalában Pestben csalódtam. Nem ittam, nem játszottam; undorodtam a betyáros és botrányos kihágásoktól, és így collegáim nagy részével alig találkoztam. Komolyan semmivel sem foglalkozva, elégületlen voltam. Későn keltünk; reggeli után vívtunk, azután sé-

táltunk — nagy társaságban ebédeltünk a magyar királynál, azután a Wurmhof kávéházban tekéztünk, ennek utána pedig látogatásokat tettünk. Az estét többnyire a német színházban töltöttük; én tudniillik és Sárközy; de lelkünk kisovárgott a falura, a szabadba, szeretett s megszokott családi körünkbe. Ezek, s nélkülyzött falusi szórakozásaink s foglalkozásaink lettek társalgásunk egyedüli tárgyai.

Sárközy igen szelíd, engedékeny, önállóság nélküli jellemmel bírt; mindig engedett óhajaimnak, tréfáimnak s rász élczeimet nyájas mosolylyal türte.

Böske húgom, ki nővéreim közt oly élénk, oly meggondolatlan jellemű volt, mind Lajos öcsém a fiuk közt, ez időben Pesten volt Lairitzné növeldéjében; a terminus végén, mielőtt Pestről távoztam, meglátogattam.

Egy pár percznyi várakozás után egy meglepő szépségű gyermekded nőalak borult könnyfátyolozott szemekkel keblemre. Alig ismertem föl, pár hó alatt annyira megváltozott. Kit mindig borzasan, rendezetlen öltözékben, nevetve, ugrálva láttam; csinosan fésülködve s öltözve, oly komoly méla hangon mondá „Theurer Bruder“ hogy szívem fáj belé. — Meg is ígertem,

mikép kieszközlöm szüleimnél, hogy jövő tavasszal haza visszük.

Szentmihálynapra haza mentünk.

Louise néném Zsigát elfogultabban fogadta mint máskor. Baillou minden nap este felé lóháton megjelent, ott maradt 10 óráig s ismét távozott; én gyanítám hányadán vagyunk.

October második felében valami kirándulásból haza érve, atyám felkért, hogy Siestája után jöjjek szobájába.

Atyám már az „Allgemeine“-ba mélyedett.

„Azt akarnám tudni édes fiam, nem volna e kedved helyettem Bécsbe menni?”

Miért nem? ha atyámat képes vagyok helyettesíteni, dolgom végett reá érek.“

Elmondotta atyám hogy báró Baillou igen jó család, hogy Baillou Károly öröksége 30,000 tallér, hogy a Fiáth birtok fiágot illetvén, minden leányának a kiházásításán túl a vagyonból csak 6000 forintot adhat, s ugyan annyit anyánk vagyonából; hogy tegnapelőtt Baillou ünnepélyesen megkérte nővéremet, s hogy Louise beleegyezett. De miután Baillou atyja életében,

vagyonának csak kamatait élvezi, a cautióra pedig 12,000 forintot kell letenni, a 6000 forintot lefizeti készpénzben, s anyám örökségére 6000 forintot fog Louise részére betábláztatni; hogy erre vonatkozó utasítást adott ügyvédjének, s ha a biztosított kötelező megérkezik, ezzel Bécsbe kell mennem, egy bizonyos ágenshez, ki a kötelező és készpénz átvétele után a szükséges „Depositenscheint“ megszerzendi.

Én csak gyermekkoromban lévén Bécsben, — örültem a megbízásnak, de másrésről szívből sajnáltam a mély érzésű, hű Zsigát. Ez bánatában egy lelkiismeretlen asszony karjai közt keresett vigaszt, s talált korai halált.

October végén a kötelezővel 6000 forint bankjeggyel ellátva, s két pisztolylyal felfegyverkezve saját fogatomon Friedrich nevű vadászom kíséretében elindultam Bécsbe. Ez akkor nagy vállalat volt, első nap Győrig, másodikon Paarendorfig, s csak harmadnap délre értem Bécsbe.

A „vad emberhez“ szálltam; délután felkerestem az ágenst, ez megelégedett az obligációval, de a 6000 forintot, minthogy nekie ezen, a depositen-pénztár részére Metallique kötelezőket kellett vennie, keveselte s nékem, mert a Metallique 5 százalékkal magasabban

állott mint az ezüst és a bankjegyek, még 300 forintot kellett letennem, a 6000 forinton túl.

Hova lettetek bizalom s hitteljes szép idők?!

Megnéztem a birodalmi város ritkaságait; — vasárnap a templomokat; az utolsó az elegáns világ miséje délben mondatott a Szt. Mihály templomban.

Oda mentem fáradtan s egyik már jól tömött székbe legszélsőnek betolakodtam. Alig voltam itt pár perczig, egy igen szép, áldott viszonyban levő asszony állt mellém, alig bírt terhe miatt állani szegény. Természetes hogy én felkeltem s meghajolva mondtam a szép asszonynak „tessék“ magyarul azért, hogy lássa, mikép a magyarok, dámák irányában udvarias lovagok. — Elgondolható meglepetésem, mikor a szép hölgy fejét meghajtva, egy futó pillanatot vetve reám e szóval foglalta el az általam felajánlott helyet „köszönöm.“

Megtudtam később, hogy a szép magyar hölgy Szegedy cancellariai titkár neje, született Majláth asszony.

Haza érkeve nem mentem Abára, sajnáltam Zsigát s féltem nővére ellenállhatlan szépségétől.

A Sárközyek és családunk közti benső viszony feszélyessé vált; csak János bátyám ápolta,

ki megszerette az akkor Abán honn tartózkodó özvegy Guthynét, egy ritka szépségű fiatal özvegyet, — kit később el is vett.

Az akkori móori vadászat gyönyörű volt, 30,000 hold erdőn nem járt házi állat; az uraságoknak alig volt összesen 6000 birkájuk és így a vad nyugalmában nem háborított. Minden évben csak egyszer volt vadászat, ez eltartott ugyan 10 napig, de akkor is csak egy részét voltak képesek megvadászni. Ez alkalommal a tíz nap alatt elesett 15 szarvas-tehén, ugyanannyi bakóz, 10—15 vaddisznó, de nyúl aránylag kevés.

Fél nyolczra meghúzták Luzenszkyéknél a harangot reggelire, hová az egész vadász-társaság megjelent. Vadászat után pedig az urak Lambergéknél ebédeltek s az estét is ott töltötték az egész idény alatt.

Ebéd után elmentünk mi a dohányosok a Salatrainbe (a kertbe nyíló egy nagy ovál termet neveztek így) kávéra. Ezalatt megzendült a Moóron állomásozó ezred zenekara;

megjöttek az equitatio fiatal tisztjei, s megkezdődött a táncz.

Tánczos volt elég, de tánczosné kevés, mert a moóri dámák már mind rég túléltek a tánczkort.

A háziasszony özvegy Lamberg Fülöpné volt, Ferencz és Rudolf anyja, kedves, előzőkeny, mindenki által tisztelve-szeretett matróna; a házi kisasszony Lamberg Therese kellemetlen külsejű, rideg modorú de jó szívű elaggott comtesse. — Tante Náni, Tante Judith, Tante Betty, báró Nefczerné, Hátosné mindannyi öreg asszony.

Ez utolsóról az a nevezetes, hogy látogatásra jött Moórra, s ott élt mint vendég 32 évig! — Gróf Lamberg Ferenczné és ennek nővére Lamberg Rudolfné, szép fiatal asszonyok, született gróf Hoyos Lotty és Teréz.

Lotty szépségét Európa ismerte, de nehéz volt véle társalogni, mert nagyot hallott. Két Festetich grófné, Festetich Miklós leányai (anyjuk a korán elhalt gróf Lamberg Mária,) — igen szép élénk fiatal leánykák, ezek mostohája, született Volkenberg grófné és Louise nővérem. Ezekből állott a női társaság.

A korosabbak wisztheztek és tarokkoztak; a hölgyek társalogtak két nagy díszteremben;

a fiatalság pedig tánczolt a nagy ebédlőben, míg tánczosnőink ki nem fáradtak.

Thea és fagyalt után szétment a társaság, és ez így ment 10 napon át, csak Borbála és ünnepnapon nem vadásztunk.

Az egész férfi fiatalság katonákból állott, csak Festetich Géza és én voltunk civilisták.

Borbála estélyén Festetich Christine grófnő nem azon főhadnagygyal tánczolta az első francia négyest, kinek megígérte; bizonyosan gyermeki szórakozottságból. Ezt az egész katonai fiatalság oly rász néven vette, hogy Christine grófnővel egy katona sem tánczolt, csak báró Marburg Frigyes fivére, Géza és én, hogy ülve ne maradjon. Ezen körülmény csakhamar feltűnt, hisz alig volt 8 tánczosnőnk; a háziasszony a tánczot beszüntette, s társas játékra utasította a fiatalságot, azon ürügy alatt, hogy kevéslevén a tánczosné s unokái négy estén egymás után tánczoltak, — a szokatlan sok táncz megárthatna nekik.

Nefczerné egy hosszú zsineget hozott a nagyterembe, arra reá fűzött egy gyűrűt s a zsineg két végét összekötötte — körbe állottunk s a zsineget kezünkbe vettük. Nefczerné a körben maradt, behunyt szemmel megfordult háromszor s ezután kereste a gyűrűt; meglelte

Christine grófnénál s most ez lépett a körbe. Ezen változás alatt a katona úrfiak összesúgtak; Christine nézett sokáig, vigyázott, kereste a gyűrűt hol egyiknél hol másiknál, de hiába, az ifjú tiszturak mindig elkapták odább rántották a zsineget s a gyengéd már megzavarodott szerény kis leányka, nem volt képes a gyűrűt elfogni. Ez tartott vagy 10 perczig; az egész társaság nagy részvétellel s figyelemmel nézte a már feszült tréfát; — végre a gyűrű hozzám jött, és én elárultam. Christine nálam meglelte s nekem kellett a körbe lépnem; megfordultam én is háromszor behunyt szemmel s a mint szemeimet kinyitottam, láttam, hogy a tiszturak akkor kapják szét fejeiket. Sejdítettem azonnal, hogy a cselszövény ellen fordult; megpillantám a gyűrűt, s a mint el akartam fogni, gróf Hodicz erővel odább rántotta; én egészen elébe állottam, úgy hogy orrom csaknem az övét érte, és kérdeztem tőle halk, de igen komoly hangon „Ist das ein Spiel?“ a helyzet mindig feszültebb és szótlanabb lón; megláttam a gyűrű fényét ismét a mint Hodiczhoz jutott, oda ugrottam mint a nyíl s a nélkül, hogy a zsinethez nyúltam volna jól szemei közé nézve H-nak azt mondtam határozottan; „Sie haben den Ring gráf H.“; s ő most

már nem taszítá tovább mint előbb, hanem felmutatta.

E jelenetet, s talán a jelenetek összefüggését is észre vette valószínűleg az egész társaság; mert mikor Hodicz-nak kellett volna a körbe lépni, egyik öregebb hölgy más játékot indítványozott.

Másnap Borbála napján nem vadásztunk. Én még az ágyban fekvém, midőn Friedrichem egy lezárt czédulkát hozott, melyben Hodicz megkövetést vagy elégtételt kért tőlem a tegnapi történtért.

Nagyon megörültem a czédulkának; hisz egész éjjel azon kérdés fölött töprenkedtem, megnyugodjam-e azon elégtételen, — melyet udvariatlansága irányában magamnak szereztem? — Egy percz múlva kész volt a válasz, melyben tudattam Hodicz gróffal, hogy második kívánságát örömmel teljesítem, — s hogy segédem b. Alarburg rendbe hoz helyettem mindent.

A czédulát lezárva kiküldöttem.

Marburg szomszédságomban lakott, kérettem, hogy ha már felöltözködött, jöjjön hozzám. Alarburgot gyermekkorában ismertem már, most hadnagy volt valami dzsidás ezredben, átjött azonnal s én meg kértem, hogy semmi-féle magyarázatba ne bocsájtkozzék és fogad-

jon el nevemben minden a párbajra vonatkozó s ajánlandott feltételeket, s úgy intézze a dolgot, hogy azonnal verekedhessünk.

Kilencz órakor már kocsin ültünk, Marburg két kardot tett fel, kikocsiztunk a Dobos felé. A városon kívül láttunk előttünk egy két-lovas paraszt-kocsit; a talajt vagy egy fél ujjnyi hó fedte, — 200 lépésnyire előttünk az első kocsi megállott, a két tiszt és egy katonatorvos leugrott, két kardot kivettek és egy kis dombnak tartottak az erdő szélén. Mi is oda értünk, leszállottunk, Marburg a két kardot köpenye alá vette, s követtük ellenfeleinket. A dombon túl, hol a fák ritkábban álltak, elértük őket s itt, a nélkül hogy egy szót szóltam volna, levetköztem felülről egy ingig, sapkámat s kezyümet eldobtam s Marburg által felém nyújtott egyenes, de élesre köszörült kardot hüvelyéből kirántottam. H. mozdulatról mozdulatra követett. Egy percz múlva „en Garde“ állottunk, jobbról mellettem Marburg kivont karddal, balról a másik tiszt Hodicz segédje; hogy hívták? nem emlékezem.

A szokásos „salutatio“ és „apelle“ után erélyesen megtámadtam ellenemet, de ez annyira hátrált, hogy pár másodpercz alatt egy sűrűnek szorítám.

„Wohin laufen Sie Herr Oberlieutenant“? kérdem s vizsamentem oda, a hol kezdetben állottunk. Szemközt állottunk újra, észrevettem, hogy megvető kérdésem ellenemet nagyon ingerelte. Most ez támadott, de én nem hátráltam, nem is hátrálhattam, mert hátam mögött sűrű volt a vágás; ellenemben bátor, erős, ügyes vívóra ismertem, ki oly hévvel támadott most, hogy alig bírtam illő távolságban tartani, s oly erővel sújtott fejem felé, hogy az én kardom a markolat alatt egy féllábnyira elpattant. Lehet hogy lapjával paríroztam, lehet hogy a hideg volt az oka (5 fok lehetett a fagypont alatt) s ez alkalommal megsértetett jobb kezem negyedik ujjá.

„Sic bluthen“ mondá ellenem segédje. — Wahrscheinlich von meines Sábels-Splitter; gebe mir den deinen Fritz“.

Fritz átnyújtá kardját, én átadtam neki csonka kardomat, újra vívtunk; most én támadtam s csak hamar sikerült Fl.-nak arcát balról gyengén, s jobb karját úgy meg vágnom, hogy kardját elejtette.

Vége volt a párbajnak. Öltözködés közben kezdett ujjam fájni — s ekkor láttam, hogy a hó körülünk tele volt vérfolttal, mely vér vívás közt ujjamból mindenfelé feccsent.

Az orvos Hodiczhoz szaladt, letörölte képét, megnézte karját s azt mondá „Nichts Gefährliches“ előkapott köpenye alól egy táskát, havat rakott a sebekre s kötözni kezdette Hodicz sebeit. Ez alatt én felöltözködtem, kezet nyújtottam elle-neimnek s Marburggal kocsim felé indultam.

Itt nagy meglepetés várt reám! — kocsisom Miska — kivette kocsim löcsét s ezzel felfegyverkezve jött sebes lépéssel felénk.

„Mit akarsz Miska?

„Attól félttem, hogy az a sok katona megöli az urat! — ide hallott a kardok csattogása; én hát kiszedtem a löcsöt, leistrángoltam lovaimat s oda akartam most menni a katonákat szétverni.“

Haza érve az öreg Dugovics bekötötte új-jamat, keztyűt húztam fölibe, s fenmaradtam. Ámbár igen fáj, este mégis tánczoltam; de Hodicz grófot többé nem láttam ez alkalommal.

A moóri vadászatok alkalmával sok törzstiszttel ismerkedtem meg, mely ismeretségeimnek, később nagy hasznát vettem „Windischgrätz, Lichtenstein hercegek, Weiden, Burits, Feuerstein, Rousseau, Nobili sat. tábornokokkal volt ismeretségem innen datálódik; a forradalom alatt és után ezen ismeretségeim folytán sok szeren-

csétlenséget elháríthattam, vagy legalább enyhíthettem.

Az 1832—36-iki országgyűlés együtt volt Pozsonyban. Kossuth írott tudósításokat küldött a hatóságoknak. — Több fiatal ember egyesült Lovassy vezénylete alatt; de ezen political mozgalomnak határozott alakja és célja nem volt, vagy ha volt, a nagy közönség nem gyanítá s nem is aggódott még.

Pozsonyba érkezve, meglátogattam ismerőseimet, Zichy Ödönnél találkoztam reggel az egész pozsonyi főúri fiatalsággal. A házi gazda mint mindig szívesen fogadott, s e szavakkal mutatott be a társaságnak németül: „itt van ő, ki zavarunkból kiségit“ ott volt Odescalchy, három Zichy, Mesnil, néhány Piszterházy, összesen tizenegyen. Ez egy keddi nap volt; (1836) megértettem, hogy csütörtökre, a mondott fiatal urak, egy jelmez-bált rendeztek, s ők Moór Károly haramia bandájának jelmezében kívánnak megjelenni; de a tizenkettedik megbetegedvén: nékem kell e szerepet elvállalnom. Nem használt a mentség, mikép nem ismerve

a női világból senkit, szomorú szerepet kellend játszanom az álarcz alatt; mikép alig van időm a jelmez elkészíttetésére. Elhívták a szabót, ki a többiekét csinálta, ez mértéket vett, s megígérte, hogy csütörtökön délre elhozza hozzám a „zöldfa fogadóba“ csak fénymázos ezüst csatos czipőt készíttessenek a megnevezett czipésznél.

Csak azután jutott eszembe, hogy a fénymázos czipőn, selyem harisnyán, bársony öltönyön, s Calabria kalapon túl, még sokra van szükségem, fegyverekre t. i. és ékszerekre. Midőn ez aggályomnak azon őszinte vallomással adtam kifejezést, hogy ékszerekkel nem bírok, hogy van ugyan egy vívó kard velem, de ez jelmezhez nem fog illeni; s hogy csak annyi pénzem van, a mennyi hat hétig Pozsonyban szükséges, az egész társaság megígérte, hogy küldenek fegyvereket és ékszereket.

Másnap délben úgy tűnt fel másodemeleti szobácskám, mint egy kis múzeum.

A legszebb gombokat felvarrattam bársony öltönyömrre; a legdrágább övre akasztám a legszebb handzsárt; a legfényesebb boglárt erősítőm calabriai fővegemre s a fölöslegeket vissza küldöttem tulajdonosainak.

Még az este elvittek színház után isme-

rőseim a mágnási Casinóba, bemutattam magamat minden öregebb úrnál; leültem egy tarokk-asztal mellé, s néztem a játékot.

Ezen játékot jól tudtam, hisz atyámmal majd minden este játszottam.

Négyen játszottak, két Eszterházy, Pálffy József és Dessewffy Aurél — az osztó király volt; ki sírt és nevetett azokkal, kik a talont felvevő ellen küzdöttek. Mibe, azaz mily magasan játszottak? Minthogy „blokkal“ fizettek, nem tudom. Én Dessewffy kártyájába néztem, mert mellette ültem.

Belépett a komornik és Dessewffynek sügött valamit.

„Értesz e játékhoz?“ kérdé tőlem.

„Oh igen!“

„Légy hát szíves engemet pár perczig helyettesíteni.“

Pálffy osztott, ki balról ült mellettem, én voltam az első, igen jó kártyát kaptam, akár „sólót“ mondhattam volna; de más erszényére játszva ezt tenni nem mertem s csak kettőst mondtam.

Rendezvén kártyáimat kimondottam a 11 tarokkot, tous les troist és pagát ultimot; a kettős már négyszeres, az ultimo dupla volt.

„Ez igen nagy játék, nem tudom Fiáth

mennyire érti a tarokkot? s azért talán jó volna bevárunk Aurélt“ mondá Pálffy.

„Nem szükséges, hisz hallottad, hogy megbízta őt Aurélt“ válaszolt Eszterházy.

„Hallottam igen, de nem sejdíthető, hogy ilyen nagy veszteség esélyének lehessen kitéve“ felelt emez.

Nagyon kellemetlen érzést szült bennem e párbeszéd.

Szerencsémre megnyílt az ajtó, s Aurél belépett; elmondották mi történt s ő így felelt:

„Csak folytasd a mit megkezdettél, úgy fogok örülni, ha elveszted, mint akkor, ha megnyered.“ — A játékot figyelemre sem méltatva másokkal társalgóit.

Pálffy ugyan megperelte játékomat, de csak egy ütést csinált, én megnyertem a játékot, s vissza adtam Aurélnak helyét.

Csütörtökön délután elmentem a Hollinger kávéházba. Ez tele volt juratusokkal; kártyáztak, tekéztak, kávéztak. Több ismerőst leltem ott, s engem is felhívtak „a la Guerre-re.“ Egy szegre akasztám felöltőmet, máshová kalapot, más sarokba botomat s más asztalra pipámat és keztyűmet. Matkovich Tivadar, kit Pestről jól ismertem, mindezt össze szedte, s egy helyre tette.

„Kérlek Tivadar miért fáradozol“ kérdém?

Miért felelt ő „mert megtörténhetnék, hogy a partié után hiába keresnéd felöltődöt, kalapodat, pipádat stb.; ez itt nem Fejérvár, nem is a (pesti) „Wurmhof!“

És ez óta rendes gondos egyén lettem. Vigyázok mindenemre; nem is loptak meg soha s igen ritkán vesztettem el bár mit is; vannak késeim s szivar táskáim, melyeket 25 évig iólyvást hordoztam.

A jelmez bál 9 órára volt hirdetve a lővölde teremébe, de mi, az egész „Haramia“ társaság csak 10 órára gyűltünk össze Zichy Jenőnél; felöltözködtem fényes jelmezembe.

Bevonulásunk sensatiót okozott. — Késégsébevonhatlanul ez volt a legszebb csoportozat; mind a tizenketten jól nőtt legények voltunk, jelmezünk drága és fényes. Egy része a közönségnek élőkbe jött a lépcsőzetig, és sorfal közt fogadtak a terembe.

A pozsonyiak incognitója nem sokáig tartott; de engem senki sem ismert, én sem ismertem mást, mint gróf Eszterházy Mihály családját, ki a nyarat szomszédságunkban Csetényben szokta volt tölteni.

Ezekkel már gyermekkoromban többször találkoztam, s a legutóbbi nyáron a zirczi búcsú

alkalmával az ottani vendégszerető, művelt Villax apát urnái mulattattam őket, s így most is azonnal hozzájuk szegődtem. Ők sem ismertek fel; — a dámák kíváncsiak voltak ugyan kilétemre, de bajtársaim nem árultak el, és így akaratlanul a közfigyelem tárgya lettem.

Éjfélután eldobtuk álczáinkat, bemutattam magamat a hölgyeknél s reggelig táncoltam. Megnyertem a főrendű társaság kegyét, s igen kellemesen töltöttem el a farsangot; nem játszottam, bort soha sem ittam, a hölgyek szívesen társalogtak s táncoltak velem, s szívesen hívtak fel éneklésre; az urakkal vívtam.

Nyolczszáz váltó forinttal indultam Pozsonyba, ott voltam négy hétig, kifizettem a korcsmai számlát, s adósság nélkül, elbúcsúzva a társaságtól, haza mentem Akára.

Kénytelen vagyok megvallani, hogy otthon elégületlen voltam saját magammal; mert az országgyűlési teremben alig voltam néhányszor; a társaságban, melyben éltem, nem politizáltak, s én Pozsonyban komolyan mivel sem foglalkoztam, úgy hogy atyám kérdéseire alig voltam képes felelni. Azon meggyőződéshez jutottam, hogy a szórakozás és mulatság nem lehet „életcél“; s hogy nem tölti ki a férfiúi ambíciót.

Pozsonyban történt akkor tájban, hogy gr. Zichy Ferraris, a mostani Félix és Manó atyjuk, a főrendiház ülésén, arról szónokolt, hogy a megyék túlhajtanak hatáskörükön, hogy olyanokról tanácskoznak, mik őket nem illetik meg; s hogy midőn egy alkalommal erre a győri rendeket figyelmeztette, azonnal „hic protestât unus, ibi protestât altér“ kifejezést használt. Gróf Széchen Miklós mellette ült, s azt mondotta félhangon „úr“ úr“ (azaz „protestatur,“) Zichy rá nézett s félhangon azt felelte: „Teufel úr! ganz gemeine Spitzbuben.“

Így beszéltek nekem Pozsonyban, s én elbeszéltem ezt atyámnak, kit az ily történeteskék igen mulattattak.

Az erdei szalonka évad után komolyan hozzá fogtam a tanuláshoz; mert az országgyűlés végét járta, és Szt.-István napra újra megnyílt a „Censura.“

Atyám Kövit s Kelement ajánlotta, melyeket ő jól tudott, és sokszor tett föl nekem írásban megfejtendő magyar magánjogi kérdéseket.

Ez idétt Louise nővérem férjhez ment b. Baillou kapitányhoz, s ez elvitte állomására Bajára.

Most beváltottam szavamat, s kértem szüleimet, hogy miután Louise elment, hozzák haza Böskét. Meg is hozták a kis erős, és szép eleven, de mindig derült Böske húgomat.

Barcza Pál tisztjelölt (cadett) jómódú szülőknek egyetlen fia, járt hozzánk Moórról, udvarias, lovagias érzésű legény; jól lőtt, s én szívesen vadásztam vele. Utóbb a katonaságot ott hagyván, mint már nem katona látogatóba jött el hozzánk. És a mint meglátta még gyermekded nővéremet, azonnal halálilig bele szeretett.

Atyám és én nem pártoltuk Pál barátom komoly szándékát. Atyám azért nem, mert Pál atyja, a tatai Eszterháznak volt ez előtt *jurium et bonorum directora*. Én pedig azért nem, mert észrevettem, hogy vadászat alkalmával sok bort ivott, de részeg soha sem lett. Anyám azonban nagyon pártolta a fiatalok egymáshoz közeledésüket, csak is leányát tartotta még a férjhez menésre nagyon fiatalnak.

Barcza egy alkalommal szobámba jövén igen kért, hogy bírjam rá szülőimet, mikép Böskét nőül neki adják.

„Igen mondám neki, egy feltétel alatt: félek, hogy sokat kérek tőled! — de nyilvánítom neked határozottan, hogy ezen feltétel elfogadása nélkül, Böskét sohasem kapod meg.“

„Ha a feltétel teljesíthetése tőlem függ elfogadom.“

„Igen — felelém — csak is tőled függ. Én t. i. csak úgy látom nővérem jövőjét a veled kötendő házasságban biztosítva, ha nekem becsületszavadat kötöd le arra, hogy máától fogva sohasem iszol többé sem bort, sem más szeszes italt.“

„Becsületszavamat kötöm le“ feleléé, s kezét nyujtá.

Jó lélekkel s megnyugtattva fogadtam el ezt; megegyeztünk, hogy ő elmén atyjához Pápára, s eljön ismét atyjának atyámhoz intézendett levelével, melyben megkéri fia részére Böske kezét.

Megnyugodtam s atyám kételyeit legyőztem, tudva azt, hogy Pali inkább meghal, hogy sem adott szavát megszegje.

Nővéremet júliusban haza is vitte Pápára, szorgalmas szolgabíró lett ugyan Veszprém vármegyében, és bort soha sem ivott, de

négy év múlva eljött hozzám Fejérvárra, s arra kért, hogy oldanám fel adott szava kötelezettsége alól.

„Kérlek édes sógor! akkor még meg gondolatlan legények voltunk, — most te már három gyermek atyja, kiérdemelt szolgabíró s erélyes szorgalmas gazda vagy; most már nem félttem családi boldogságodat, s ezennel felmentlek adott szavad alól“ — ezt mondtam neki.

Utoljára láttam ez alkalommal szegényt. Csakhamar ezután hirtelen elhalt s a még alig 24 éves özvegy vállaira súlyosodott a 4 árvának nevelése; és ő ezen kötelességét, egész odaadással és sikeresen teljesíté.

Az 1837-iki tavasz és nyár igen egyhangú egyformaságban folyt le Akán. Nővérem egyike már férjhez ment, a második menyaszony volt; a vendégek s udvarlók elmaradtak. Lajos öcsém Győrött volt jurista; János bátyám sokat időzött Abán. Én pedig Kövit és Kelement meg lehetősén megtanulva, Szt.-István-napi terminusra ismét Pestre mentem Censurára.

Röth Sándor és Horváth Vincze, kik ketten négy szobát bírtak, befogadtak részesnek.

Az első kis szobát Friedrich vadászomnak adtuk, a második közös háló-szobánk lett Horvátinál; a 3-ikat közös dolgozó és társalgási teremmé idomítottuk; a negyediket Röth foglalta el külön kijárással, még pedig azért, mert Röth pedáns rendszerető lévén, 10½ órakor lefeküdt, reggel 8 órakor már reggelizett; míg mi későbbben vergődtünk haza, s tovább is aludtunk.

Velem mindig volt egy pár lőfegyver, mert ott, hol most a tábor, vagy is Lager-kaszárnyán innen gyárok állanak s ott, hol most a nyugoti vasút-társaság palotája van, az új épület háta mögött vadréce-lest állni szoktam volt. Fegyvereim, vívó és juratus kardjaimat Friedrich egy vas-fogasra ágyam fölé helyezte el. Egy éjjel nem tudván elaludni, megfogtam az egyik kard végét, felém húztam, s eleresztém; ez megmozdította az egész fegyvertárt s minden csörgött. — Horváth felszólalt, „megzavartál és elvesztettem beszédem fonalát“ mondá.

„Álmodban zavarhattalak, engedelmet kérek, de mily beszédednek szakítám meg fonalát?“

„Annak, melyet a legközelebbi fejrmegeyi gyűlésen akarok elmondani.“

Én szegénylettem magamat, hogy ilyesmiről még nem is álmodtam, s föltettem magamban, hogy a Censura után én is részt veszek a közügyekben.

Másnap felfogadtam Horváth Vinczével, hogy én előbb leszek alispán, mint ő, föltettük a szerződést tanuk előtt, s aláírtuk két párban. Száz aranyban fogadtunk; mely szerződés maiglan is kezeim között van.

Acsády Sándor össze állította valahogy mindazon kérdéseket, melyeket a királyi táblai censuráló bizottság a censurálandókhoz intézni szokott. .

Megfogadtuk hát Acsádyt, s ő mindhármunknak tartott több órai előadást, a magyar köz- és magán-jogból.

Szeptember 10-én kezdtek censurálni, Fridrichnek mindennap 9 órakor el kellett szaladni a curiára, megnézni, nincs-e egyik vagy másunk a censurálandók táblájára kitéve. Végre mind a hárman együttesen kitéttünk más napra. Nagy volt az izgatottság s öröm! Én az nap nem mentem ki, — ebédemet haza hozattam; s átfutottam még egyszer Kövit, és Acsády kéziratát. Másnap elmentünk egyenesen a nagy eseményre.

Nagy eseménynek mondom, mert ez volt

részünkről a legkomolyabb lépés; ezzel fejeztük be az akkori fogalmak szerint nevelésünket. — „Sufficienssel“ haza térni nem nagy dicsőség volt; „rejiciáltatni“ pedig országos szégyen.

A szóbeli vizsga után bezártak bennünket egy terembe. Saját feladatomat csak hamar kidolgoztam. Horváth semmire sem ment, átvettem hát tőle, s ezt is kidolgoztam talán egy félóra alatt. Ezt látva a többiek, (voltunk tizenketten) mind engemet kérdeztek, s én tanácsot osztogattam nekik, mintegy rögtönözve. Félttem is, hogy e könnyelműséggel valakinek szerencsétlenséget okoztam; de hála az égnek! nem így történt. Mindannyian szerencsésen átcúsztunk, Horváth és én „praedarummal.“

Haza mentem szülőimhez, atyám nagyon örült szép diplomámnak.

Most már önálló ember vagy fiam; — válaszs magadnak pályát; elmehetsz Bécsbe a cancelláriához, vagy Budára a helytartótanács-

hoz, tiszteletbeli fogalmazónak; vagy ha inkább kívánod, vezesd az akai gazdaságot, az abait új évre átadom bátyádnak, ennek már megígértem. Öcséd elvégezte a jogot, de hajlamát követve, katona akar lenni, ezt elviszszik január 1-jén az ezredhez, akkorra határozd el magadat te is, addig pedig élvezzétek szabadságtokat s éljetek köztünk gond nélkül. Ezek voltak jó atyám igazán atyai szavai.

Október elején volt Fejérvárott gyűlés. Elmentem arra, diplomámat kihirdettetni. Ott találtam az egész megyei fiatalságot, az öreg Kolosváry Miklós és Mérey László vezérlete alatt. Meghívtak engemet is az értekezletre, melyet a „fekete sas“ egyik szobájában tartottak. — Mérey — kit tántoríthatlan kamarásnak szoktak jellemezni — lucus a non lucendo“ — elfoglalván az elnöki széket, Madarász László előadta, hogy Fejérmegye a múlt júliusi gyűlésben egy határozatot hozott, melynél törvénytelenebb, igazságtalanabb stb. nem hozatott soha! azt tudniillik, hogy a két Madarásznak, Salamonnak s többeknek a megye gyűlésén felszólalni ezután nem szabad. Mert szenvedélyes izgatásaikkal a megyei nemességet tévútra vezetik, s mert letiprásával minden tekintélynek s nevetségessé tételével minden

törvényes intézményeinknek, magát az alkotmányt veszélyeztetik stb.

Az értekezlet azt határozta, hogy más napra be kell hívni a gárdonyi, csöszai, abai, polgárdi nemességet s ezen önkényes megyei végzést meg kell dönteni; a szükséges költséget összeszedtük, s mindenhová fiatal embereket küldöttünk, kiknek a nemességgel io órára a gyűlés teremben meg kelle jelenniük.

„Ki teszi az indítványt?“ hangzott mindenfelül.

„Mérey“ volt a válasz.

Mérey szép előadásban azt válaszolta, hogy az indítványt ő nem teheti, mert a múlt gyűlés alatt kétszer felszólalt ellene hasztalanul; az ő érveit ismeri már a megye közönsége, s neki nem sikerült a megyét végzése törvénytelenége felől meggyőzni. Most kísértse meg más.

Az ismeretesebb ellenzéki szónokok nem bírtak azon idő szerint felszólalási joggal és így nem találkozott erre senki. Végre a tántoríthatlan kamarás azt indítványozta, hogy Madarász állítsa össze az érveket, adja át nekem, s én tegyem az indítványt. Ezt az értekezlet elfogadta.

Megköszöntem e kitüntetést, megtisztelte-

tést, s bizalmat azon kéréssel, hogy ha az értekezlet úgy parancsolja — mikép én tegyem meg az indítványt, engedje meg, hogy saját érveimmel s nyelvezetemmel tehessem azt.

Az öreg Kolosváry Miklós, kinek én nagy tisztelője voltam, mert tanult, becsületes, egyenes szívű embernek ismertem, ismertem pedig már régebben, ő lévén a kiskorú Zichyeknek, Domonkos, Jenő és Ödönnek gondnoka, sokat járt Kálozdra, s ilyenkor Abán meglátogatta atyámat, s gyermekkorom óta szíves volt irányomban, mondom, Kolosváry szólalt fel, s elfogadta az értekezlet nevében föltételes ajánlatomat, kiemelte, hogy minden embernek meg van saját észjárása s nyelvezete, hogy ő más eszméjét el sem tudná mondani mint sajátját, s hogy öntudatos egyén ilyesre nem is vállalkozik; csudálja az elnöknek ezen indítványát, hisz ő csak azért nem fogadta el az indítványozást, mert saját érvei a múlt gyűlésben elismerést nem nyertek; ha lehetségesnek tartja más érveit használva felszólalni, fogadja el mások érveit, talán ezekkel nagyobb dicsőséget fog aratni?

Kolosváry nagyobb népszerűséggel bírt, mint Mérey kamarás, és így „éljen“-nel elfogadták ajánlatomat.

Csak később vettem észre, hogy Mérey s Kolosváry ki nem állhatták egymást, hogy Mérey elverte mindenét, csak is most jött fiának anyai jószágára Fejérmegyébe lakni; s hogy Kolosváry Miklós ellenében, ki a fejérmegyei haladópart népszerű vezére volt, mely állásra Mérey vágyódott, minden alkalommal kíméletlen szenvedéllyel szokott nyilatkozni.

Az értekezletnek vége lőn. Madarász József mint értekezleti tollvivő kézbesíté nekem a másnap megtámadandó megyei végzést.

Fölmentem hát ezután szobámba s készítettem vagy tíz perczet igénylő beszédet, leírtam tisztára s megtanultam.

Ismertem már a német felfogást a szónoklat kellékeiről:

„Stehe keck auf;
Mach das Maul auf;
Und hor bald auf!“

Elmondottam egy párszor mondókámat a tükörrel szemben, s meg voltam magammal és beszédemmel elégedve. De a mint beléptem a megye termébe, mely már zsúfolva volt — mert a határozat védői is behozták népeiket nagyon gyorsan vert üterem.

Végre megnyílt a mellékterem ajtaja, s Ürményi József cs. kir. kamarás és Fejérmegye első alispánja lépett be, a fejérmegyei nagybirtokosok fényes kíséretében. Ily fényes statusa egy megyének sem volt az országban.

Ürményi üdvözölte a rendeket; én az alispán elnöki székének bal felén egy kissé visszavonultan álltam. A mint az alispánt illető éjlenek elhangzottak, egy kis lépéssel előbbre léptem az asztal sarkához (akkor még Fejérmegyében a régi terem fennállott, s a főispán a hosszú asztal déli végén ült) úgy, hogy az elnöklő alispán balján, a II. alispán jobbján álltam.

Méltóságos cs. kir. kamarás és alispán úr! Tekintetes karok és rendek!“

Alig mondtam el e címet, az elnök háta mögött, nem tudom ki által adott jelre, a köznemesség felkiáltott „nem kell — nem halljuk“ — úgy halottam másoktól, hogy ekkor nagyon elhalaványultam.

Az alispán csak intett kezével visszafelé s helyreállott a csend.

„Tekintetes karok és rendek“ — mondá ő szép tiszta magyarsággal — nem értesültem arról, hogy Fiáth Ferencz úr azok közt volna, kiket a megye a szólhatási jótól meg-

fosztott; nem is tudjuk miről és mit kíván beszélni? azért csendet kérek.“

Ürményinek jó akaratú nyilatkozata visszaadta lelkemnek ruganyosságát, beszédemet egy kissé gyorsan, de elég jól, s hibátlanul elszávoltam.

Éljen“ hangzott a terem másik részéről. Hárman szóltak ellenem; mellettem csak a jó Kolosváry; egy papirkára feljegyeztem magamnak az ellenem felhozott vezérérveket, s feljelentettem magamat ismét szólásra.

Meglehető sikerrel czáfoltam Szluhát, Végh Ignácot, s ezután bebizonyítani iparkodtam — hogy az eljárás törvénytelen; mert a törvény oly kihágásokat, milyeneket a végzés hoz tel indokul, máskép rendel korlátoztatni, vagy megtoroltatok. Az egyik módja a széksértési büntetés; a másik a tisztii kereset, a harmadik a bűnvádi megidéztetés elrendelése. De nincs törvény, mely megengedné, hogy valaki nemesi kiváltságától ítélet nélkül megfosztathassék.

Itt be kellett volna zárni beszédemet; — de láttam, hogy a nagy közönségnél rokonszenvre találtam, hogy szerencsésen érintém a húrt, mely a kis nemesség szívében zengő visszhangra talált — körülbelül így folytattam.

„Én úgy tanultam, pedig nem rég tanultam,

s nem rosszul tanultam, bizonyítja a publicatio végett itt fekvő diplomám, hogy a megyei gyűlésben az elnök és a tiszti főügyész a törvények őrei, (a mondott végzés alkalmával az alispán praesidiált) kérdem most már T. Kk és R. hol az az alispán? hol az a főügyész? ki esküvel pecsételt kötelességét teljesíté?“ Ezt megdöbbenve mondtam, elismerem; — de akkor még nem tudtam, hogy a hatalmasok gyengéjét kímélni kell, ha czélt akarunk érni. Örményi József volt akkor 1-ső alispán, Huszár Péter főügyész.

Mondott kérdéseimre nagy zavar támadt. Az ellenzék éljenzett, tapsolt, ellenfeleink kiáltották: „Actió“ „Actió.“ A mi embereink valószínűleg azt hitték, hogy „Actió“ egyértelmű a „kivele“-vel, az egész tömeg mintegy védelmemre felém tódult. A lárma és zavar roppantta nőtt; hárman négyen beszéltek egyszerre de a „Fiscus“ és „Actió“ túlhangzott mindent; Örményi intésére elcsendesedtek elleneink, de nem saját embereink; ezek egyre éljeneztek. — E zavarban inték Salamon Györgynek, ő nagy nehezen hozzám tolakodott, arra kértem, hogy csináljon csendet saját embereink közt.

Végre szóhoz jutott a főügyész — kijelentette, hogy a közönség parancsára engem

széksértési keresetbe fog; csak annyi időt kér, hogy az actiót föltehesse, s hogy két fegyveres embert őrzésemre berendelhessen.

Az öreg jó Kolosváry ismét felszólalt mellettem, s a többi közt így szólt.

„Itt széksértés nem történt; itt ez alkalmából actionak nincs helye; azok kik „actiót“ kértek, helytelenül cselekedtek, mert Fiáth azon kérdésére, hol az alispán, hol a fiscus? azt kellett volna „actió“ helyett felelni; monda gúnyosan „itt van ni!“ Erre nagy lón a derűtség.

Márkusnak hívtak egy fiatal eszes ügyvédet, ez ily formán nyilatkozott: „én az actió alá venni szándékolt urat rég ismerem, de ha nem tudtam volna is, észlelhettem ma beszédjében, hogy beszédjeit a rhetorica szabályai szerint idomítja, és meglehet, hogy a sértésnek vett kifejezés csak figura rhetorica és nem sértés.“

Egyébiránt jogi elv, hogy „nemo inauditus“ és az is, hogy „optimus interpres verborum quisque suorum.“

Arra kérem tehát a tekintetes megyei közönséget, hallgassuk végig a szónokot.

„Halljuk“ kiabált egy része a közönségnek, „actió“ a másik. Nehéz lett volna megítélni, melyik részen van a többség?

Ürményi fölkelt; s vissza nézve mondotta „csendet kérek és követelek! én is azt tartom, hogy ki kell hallgatnunk Fiáthot mielőtt fölötte ítélünk.“

Szóhoz jutottam; mindenekelőtt nyilvánítom, hogy én senkit sem akartam sérteni, csak a törvényeknek s igazságnak kívántam érvényt szerezni, meglehet, hogy helytelen volt kifejezésem, ámbár sokan a teremben azt találják, hogy nem volt az, ha az actio felett akar a megye közönsége tanácskozni, s e felett voksolni, — a mai nap ideje elvész és Fejérmegye ismét törvénytelen állapotban marad. Nehogy hát csekélységem személyes ügyével raboltassék el a drága idő, megnyugszom az „action“ s megváltom magamat, íme lefizetek, ámbár nincs sok pénzem s a mi kevés van, arra igen reá szorultam — még is lefizetek 25 forintot, és ez által minthogy magam is beleegyezem, az actio-kérdést megszüntnek méltóztassék tekinteni. A 25 forintot a fiscusnak oda dobva, főérveimet tárgyilagosan ismételve, arra kértem az alispánt és a Kk és rendeket, hogy másítsák meg a neheztelt törvénytelen végzést és zárják be Janus templomát!

Most már az egész terem éljenzett. Ürményi kimondotta a végzést, miszerint Fejér-

megye közönsége azon reményben, hogy ily határozatra senki sem atlanti többé alkalmat, a szóban lévő megyei végzést feloldja, s az illetőknek szólhatási joga visszaadatik.

A gyűlés eloszlott. Az öreg Kolosváry megköszönte erélyes föllépésemet, a haladó - párt nevében; megölelt, s felhívott ugyan a párt nevében, hogy november 4-ére kitűzött tisztújítás alkalmával lépjek fel aljegyző, alügyész vagy szolgabírói állás elnyerésére, s biztosít, hogy az egész párt reám szavaz.

Meghatottan elfogultan köszöntem meg a megtiszteltetést; de miután atyám azt kívánja, hogy Fejérmegyében János bátyám szolgáljon — ennek részére kértem a párt támogatását, ígérve, hogy a párt érdekében akár mikor, és akár hol szívesen megjelenendek — méltóztasanak személyem s parányi tehetségemmel mindenkor rendelkezni.

Ezen első fellépésem alkalmával megismert az egész megye.

Elmentem Ürményihez megköszönni irányomban tanúsított jó indulatát, engedelmet kérve, hogy egy egész napját elraboltam; többen voltak Ürményinél a nagy urak közül, s miután Ürményi kitűnő szívességet tanúsított

irányomban, ezek is igen leereszkedő szíves-ségben részesítettek.

Haza érve elmondottam atyámnak a történeteket, ez nagy figyelemmel hallgatta, s nagyon örült a sikernek.

János bátyám sok phlegmával és kevés tevékenységgel birt, túlságosan szerette a kényelmet s fesztelenséget. Felhívtam őt, hogy lépjen fel szolgabírónak a sármelléki alsójárásban, de hogy biztosan célzt érnünk, szükséges egy pár látogatást tenni a vidéken. — El is mentünk együtt Abára; idáig csak eljött, de ott ragadt a szép özvegy Guthynénál. És így egyedül jártam be a befolyásosabb családokat, bátyámat azzal mentettem, hogy szerénysége tartja otthon. Megígérték a pártolást.

Ez idén 1836. nov. hó 2-ről harmadikára oly sok hó esett, hogy alig bírtunk behatolni Fejérvárra. — Bátyám egyhangúlag megválasztatott szolgabírónak — atyám átadta neki Abát, azaz abai birtokát, mely 600 holdból állt csak; de jól volt instruálva, szép lakházzal s vagy 2000 forintnyi regáléval. Bátyám ide tette lakását.

Én öcsémmel maradtam Akán, hol ez őszszel temérdek nagy vadat lőttünk.

Atyám elhatározta, hogy miután öcsémet kadettnak a Walmoden vértések ezredese bevette; karácsony után elviszszük őt Korponára.

Elindultunk az atyám négyes fogatán, szerencsésen elérkeztünk másnap Pozsonyba, azaz a pozsonyi hídfőhöz.

Itt már akkor lesztek a hidat, s a Duna zajlott nagyban, mi pedig egy nyomorult csárdában kaptunk szállást.

Háromnap kellett itt időzni. Végre beállott a Duna. Deszkát raktak a jégre, és mi csak átmegettünk a keskeny veszélyes ösvényen, de a kocsit szét kellett szedni darabokra, ezt egy ladikba tették s úgy húzták át a jégen. A lovakat nem szállíthatván át; atyám visszaküldötte.

Másnap elindultunk Pozsonyból — forsponton; keserves kis utazás volt biz az, de atyánk jó kedvét nem veszté, vagy beszélt a régi időkről hogyan volt akkor, midőn ő ez előtt vagy 20 évvel itt járt; vagy egy ismeretes tercettet indítványozott, melyben nekem tenort, — Lajosnak secondot kellett énekelni, ő pedig a bassust zengte gyönyörű még akkor is meglepő teljes mély hangjával.

Elértünk végre Korponára, Lajost beavattuk katonának, egy nap a tiszti karnak az

atyám ebédet adott, olyant, milyent ott adni lehetett; más nap a tiszti kar nekünk, de ez még rosszabb volt.

Lajos ott maradt; én atyámmal visszajöttem Nyitrának, Komáromnak s — szerencsésen, és minden nagyobb baj nélkül megérkeztünk Akára. Az úton kicsináltuk atyámmal, hogy én nem megyek se Bécsbe, se Budára, hanem Veszprém megyébe leszek tiszteletbeli aljegyző.

Atyám megígérte, hogy mihelyt kinyugodta úti fáradalmait, elvisz Veszprémbe Rohonczy János kir. tanácsos és alispánnak bemutatni, s megkérni, hogy ajánljon gróf Zichy István főispánnak.

A januáriusi veszprémi közgyűlést már úgy is elmulasztottuk; és így nekem mindegy volt, akármikor megyünk oda, annál is inkább, mert Fejérvárott ismeretes lévén, ott jobban mulattam.

Az akkori pénzviszonyok jelzésére megérintem, hogy ha atyám egy ötvenes bankót adott, befogattam négy lovat, a jágerom a bakra ült, s elmentem Fejérvárra mulatni. És

ötven frttal beértem egy hétig; mindig Schieder nevű becsületes korcsmároshoz szállottam. Derék okos bajor születésű német ember volt ez, ki lovakkal is speculált, nekem ha ló kellett, tőle vettem mindig, jót adott, atyám pedig borral fizette.

Nagy gondja volt, ha nála laktam, lovaim és cselédeimre; ha kis bajom volt, jó felesége anyailag ápolt, szóval nagyon protegált.

Megemlékezem erről itt, mert ezen ismeretség és rokonszenvezés magyarázza meg azon szolgálatot, melyet később 1849-ben nekem tett, s melynek elmulasztása reám nézve végzetes lehetett volna.

A farsangot felváltva Akán s Fejérvárott töltöttem; végre február utolsó napján elindultunk Veszprémbe (1837).

Én itt csak egy párszor voltam életemben; akkor t. i. mikor Louise nővéremet meghívták ide bálba, s én őt és anyámat elkísértem. Emlékezem hogy hegyes, völgyes, sáros kis város volt, mártius elején e minőségében még is meglepett.

Másnap Rohonczyhoz akartunk menni. De a városon kívül lakott, a sár a hosszú utcán bokáig ért, fiakert kerestünk, de nem létezett; végre be kellett fogatnunk atyám utazó kocsijába, hogy kimehessünk.

Rohonczy atyámat szívesen fogadta; engem feltűnő hidegen, mindennapi rövid társalgás után atyám előadta, hogy arra kéri Rohonczyt, legyen szíves engemet megyei aljegyzőnek ajánlani a főispánnak, s átadandó folyamodványomat neki ajánló kíséret mellett hivatalosan kézbesíttetni.

Rohonczy komoly kifejezéssel végig hallgatta atyámat, felkelt s a mellék szobába kérte őt, én csak annyit hallottam rövid társalgásukból, — hogy atyám az ajtót kinyitva, mondá, meglehetősen ingerült hangon: „köszönöm barátom, köszönöm, de oda, hova te elmehetsz én is elmehetek“ s ezzel kijött fogta kalapját s mi mentünk. Rohonczy ebédre hívott bennünket, atyám azon ürügy alatt, hogy még ma haza megyünk, nem fogadta el.

„Mi történt édes atyám?“ kérdém a kocsiban.

„Mind el mondom az úton“ volt a válasz.

Korai rövid ebéd után atyám befogatott, s mi mentünk igen jó úton Zircz felé; atyám ismét visszanyerte szokott derűtségét.

„Gondold el Ferkóm! mit mondott nékem ez a gőgös alispán?“

Mit édes atyám?

Azt, hogy te veszélyes elvű fiatal ember

vagy; — hogy a fejérvári ellenzék, élén állsz, s hogy alig hiszi, mikép Zichy ő excellentiája hajlandó lenne téged aljegyzővé kinevezni, — és azért arra kért, hogy folyamodásodat most ne nyújtsam be, hanem várjak májusig, — akkor Zichy lejön Palotára, s alkalmmilag ő, Rohonczy ajánlani fog,

S mit felelt reá édes papám?

Azt, hogy sohase fáradjon; mert oda a hova ő elmehet ajánlani, én is elmehetek.

Haza érve atyám az íróasztalhoz ült, írt egy levelet Zichynek, kit rég ismert, és hozzá zárta folyamodásomat, meghagyta, hogy másnap korán vigyék a postára.

Én nem sokat gondoltam az egész ügyei; a szalonkák megjöttek, azok után jártam.

József napkor atyám névnapján, sok vendégünk volt: a moóri rokonok kijöttek; Hunkár Antal és neje Szolgagyórról, — továbbá Kunz Tóni igen szép kisasszony Veszprémből. Ez alkalommal két színdarabot adánk; — Csapó József, és nagybátyám Luzensky Alajos is szíves volt közreműködni; a színpadot feállítani, a működők arczát festeni s a t. mind az én gondom lett. Az ouverturát én játszottam fuvolán Havlicsek zongora kíséretével, és ezért csak kis szerepet vállalhattam.

Az enyéim nagyon csodálták e téreni jártasságomat; de ez nekem nem volt újság, mert a jó Bezeredy családkörben két ilyen előadásnál közreműködvén: ismertem a helyzet nehézségeit és szükségait.

Az előadás sikerült, az előadók igen jól mulattak, de a néző közönség sem unatkozott. Csapó József, mint báró Széllházy, remekül játszott; Luzensky Alajos nagybátyám derűtséget keltett, mert Kisfaludy színdarabjában, ha nem csalódom a „Kérők“-ben a hősnő atyját adván, szerepében sokszor előfordult szójáráskép a kifejezés: „mennydörgő rázta“ és ő az „R“ betűt nem, tudta kimondani, a néző közönség gyönyörűségére.

A fiatalság estére tánczra kelt Szabadhegyi vezénylete alatt.

Atyám szokás szerint tarokkozott; én pedig Hunkár Antal bátyámmal sakkoztam, mikor behozták a postát (akkor Moórra csak háromszor érkezett egy hétben) feltűnt nékem egy nagypecsétetes hivatalos, atyámnak címzett levél. — Míg Hunkár a teendő vonáson töprendekedett, kezembe vettem s láttam, hogy „Veszprém megye főispánjától“ van s így tudtam, miről szólhat. Kíváncsiságomat kielégítendő, atyámhoz vittem, de ez úgy el volt fog-

lalva „contrájával,“ hogy e kérésemre „nyissa fel édes papám! nagyon kíváncsi vagyok“ azt felelte:

„Nyisd ki, s olvasd el“

Ezt nem kellett nékem kétszer mondani.

A nagy borítékban találtam egy kis magánlevelet, melyben a főispán tudatja atyámmal, hogy kívánságát örömmel teljesítette, s ott találtam a tiszteletbeli veszprémmegyei aljegyzőségért felküldött folyamodványomat ily háttérrel.

„A kérelem teljesítetik; a folyamodó pedig utasítatik, hogy a legközelebbi megyei gyűlésben a hivatalos eskü letételére megjelenjen; miről a megyei alispán úr azon utasítással értesítetik, hogy az ezennel kinevezett aljegyzőtől a hivatalos esküt kivegye és őt hivatalos kötelességének teljesítésére utasítsa.“

Csak annyiból örültem mindennek, mert kitűnt, hogy nem volt igaz, mit Rohonczy mondott atyámnak, — mert a főispánnak atyámhoz válaszul intézett levele igen barátságosan hangzott, s kérelmem feltétlenül teljesítetett.

April közepe táján csinos négylovas fogaton bementem Veszprémbe s a korcsmába szálltam, — elmentem Rohonczyhoz, Kocsi-Horváth II-od alispánhoz, Zsoldos főjegyzőhöz, Rosos I-ső aljegyzőhöz stb.

Rohonczy nagy urasan, a többiek szívesen fogadtak, különösen Rosos, kit már régebben ismertem.

1837-ben april tizennyolczadikán a gyűlés színe előtt letevén az esküt, a jegyzői kar és a főbírák helye közt foglaltam el kijelelt helyemet. — A gyűlés vagy 10 napig tartott, ez alatt megismerkedtem az egész megyével. Szentgyörgyön Rosos, Barcza Fái, Nagy Ignác és én kivettük az egész Simoga házát, s itt tanýáztunk. Verner nevű vendéglősnél átellenben cselédjeim 8 forintért, én pedig 10 forintért el voltam látva reggeli, ebéd és vacsorával. A kik bort ittak, ezért azt is kaptak. A nagy szobát vivó teremmé alakítottuk, reggeli 9 óráig vívtunk, s ezután szétmentünk dolgainkat teljesíteni.

Egy órakor találkoztunk Vernernél, az estét özvegy Tallián Pálnénál, Márkus Ignáczenénál, Kovács Gábornénál, vagy Stojanovich Jánosnál töltöttük. — Ez utóbbi volt legkedvesebb helyem, itt egy igen szép leány nyal,

Pintér Agnessal későbbi Molnár Dénesnével és Kun Tónival találkoztunk, — ez utóbbi igen megnyerő modorral és szép soprán hanggal bírt. Ez időben Theindl volt a káptalani chorus bassistája, ki gyönyörű hanggal s nagy zenészi képzettséggel rendelkezett. Itt a mondottakkal sokat énekeltem s rendszeren jártam a chorusra énekelni. Ha az előadandó darab nehezebb volt, Theindl elhozta hozzám, és szívesen tanított. Ha nem voltunk hivatalosak, mi hívtunk vendégeket, adtunk rostélyost és túrós csuszát, egy személy ily ellátása 35 váltó krajczárba került.

Elöljáróim elnézők, a közönség szíves volt irányomban. Nem unatkoztam, de egészen jól még sem érzem magamat, mert nehezen nélkülöztem a fejmegyei fényesebb társaságokat, s különösen az bántott, hogy szemben édesek voltak egymással, mint a méz, de baráti meghitt viszony csak igen kevés közt létezett; az országos ügyekkel keveset foglalkoztak, ha volt politika, ez személyes érdekekre volt visszavezethető; végre itt egy absolut uralom trónolt, Rohonczy tekintélyének, hatalmának jogara! Nem történt s nem történhetett semmi, a mit ő nem akart, s meg kellett történnie mindennek, a mit ő óhajtott.

Rohonczy 1832—6-ban országgyűlési kö-

vetje volt Veszprémmegyének. Távollétében a függetlenebb elemek sorakoztak, s párt készült Kovács Imre, Kun József, Bezerédy Mihály és Késmárkyak vezénylete alatt, Rohonczy ellen; — ő megjött s szétfújta az egész pártot, mint a vihar a kötetlen kévét, — megsemmisíté eleneit, s ő lett a helyzet s megye korlátlan ura. — Hogy történt s történhetett ez? ennek filosofiáját nem tudom, nem lévén rég a megyében; de az eredményt sajnosán éreztem én is. Tudott ő nyájas, előzékeny, megnyerő lenni, de ellenmondást a legnyájasabb, legalázatosabb formában sem túrt.

E megyében ellentétben Fejérmegyével a vagyonos független közép osztály nagy kisebbségben volt, — nagy uraink Eszterházy, Festetich s. a. t. nem sokat foglalkoztak megyei ügyeinkkel; a tisztviselői kar Rohonczytól függött, tekintve akár előléptetésüket országos hivatalokra, akár a megyei hierarchiában, mert Rohonczy az akkori hatalmas József nádornak kegyével dicsekedhetett, s a köznemesség bizalmát bírta határtalanul. Barátait dédelgette, segítette illő s nem illő módon; elleneit üldözte, sújtotta szabad és nem szabad fegyverrel.

Írányomban udvarias maradt, de mindig a tekintélyes hatalmas, leereszkedő alispán.

A május hó közepe gyönyörű lett, a kis veszprémi társaság a falura vagy szőlőkbe költözött, Rosos is sokszor távozott gazdaságát intézni; én eluntam a lopott lovak- s bitang borjúkat közzétenni, elmentem én is engedellem nélkül haza.

Jelentettem ugyan Zsoldos Ignác főjegyzőnek, hogy befejeztem a reám bízott munkát s hogy dolgom lévén otthon — elmegyek; Zsoldos egész életemben szíves jóakaróm lévén, figyelmeztetett, hogy kérjek engedelmet az eltávozásra Rohonczytól; gondolkoztam! de erre nem bírtam elhatározni magamat. Először azért, mert ha most engedelmet kérek, jövőben is mindig azt kell tennem; — másodsor, én csak tiszteletbeli hivatalnok lévén fizetést nem húztam, s így lelkesmeretem is nyugodt lehetett; de a be nem vallott indok az volt, hogy éreztem, mikép Rohonczy engem nem szeret, s nekem már volt okom nem szeretni őt.

Haza érve megtartottuk Böske húgom lakodalmát, elkísértem Pápára, s onnét siettem Fejérmegyébe; — csak történetesen tudtam meg, hogy bátyám megházasodott, elvette a szép özvegy Guthynét.

Őket látogattam meg először, s innen Alapra mentem Salamon Zsigához. Ez a vidék

akkor nagy élénkséget tanúsított, a társadalmi életben s politicával való foglalkozásban, Madarász László vezette már a haladó pártot; — kis testű bár, de igen szép vonású, megnyerő kifejezésű, hatalmas szónoki tehetséggel megáldott egyéniség, nagy sikerrel hódította elvei részére a fejevári középirtokú nemességet.— Akkor főtárgya volt a Lovassy-féle ifjak elfogatása és elítéltetésének törvénytelenége.

Meglátogattam Kempelen Gyulát Pázmányon, magas, szikár, gazdag vagy 25 éves ritka erővel bíró lovagias barátomat; atyja egy kis görbe ember, anyja született gróf Roggendorf magas szép asszony, szívesen fogadtak

A szobámba kísérve Gyula felkért, hogy miután ő holnap korán reggel kirándulást szándékozik lóháton tenni, kísérjem el.

„Hova megyünk?“ kérdém.

„Holnap reggel 4½ órakor felkeltelek s a többit majd megmondom, jó éjt“ — s ezzel eltávozott.

Másnap korán elindultunk lóháton Pest felé, mely 6½ mértföld távolságra esett Páz-

mándhoz; az úton megvallotta, hogy csak azért lovagol Pestre, hogy a szép Felner Adélt egy perczig láthassa! . .

Estére ismét otthon voltunk Pázmádon, és ő elmondotta, hogy Alapon mikép mulattunk, mert szülei nem szerették ha Pestre jár.

Összebeszéltünk Gyulával, hogy miután a magyar bánya-városokat nem ismerjük, július 14-én találkozunk Fejérvárott s elindulunk more patrio lóháton.

Elindultunk hát ketten egy lovász kíséretében reggel 5 órakor s este 10 órára Bicskének, Esztergomnak, Szálkának Lontóra értünk Fejérváry Miklóshoz. Úgy el voltam fáradva, hogy lábaim nem bírtak; a távolság, melyet egy etetéssel lovagoltunk, lehet vagy 15 magyar mértföld.

Jó házi asszonyunk Fejérváry Miklós anyja, megijjedt állapotom fölött, lefektetett; mire a vacsorát behozták, én már mélyen aludtam; másnap lehetett 8 óra hogy fölébredtem — fájt ugyan még minden tagom, de nem éreztem magamat betegnek; — Fejérváry befő-

gatott s levitt az Ipoly vizéhez, egy órai fürdés után nem fájt többé semmim.

Lontóról Fejérváry is velünk jött; voltunk Vihnyén, Szklenón, Szliácson, Selmeczen, Körmöcz-Bányán, Baka-Bányán.

Nappal nagyon meleg lévén, már 4 órakor lóra ültünk s mentünk 10 óráig, ekkor etettünk, ebédeltünk s aludtunk 4—5 óráig délután. Ismét lóra ültünk s lovagoltunk esti 8—9 óráig; s ez mindennap így ment; napjában lovagoltunk 9—10, de 11 mértföldet is; — lovagoltunk pedig 10 perczig lépést, 5 perczig jó ügetést, vagy könnyű vágatást; csak Vihnyén és Szliácson nyugodtunk egy-egy nap, — 16-ik napon Bontóra értünk vissza, ott maradtunk egy nap és a 18-ik napon megérkeztünk Pázmándra elsülten, piszkosan és rongyosan, de jó egészségben, — lovaink megsoványkodtak, de bajuk nem lett.

Haza érve Akára szorgalmasan vadásztam Szent István napig, ekkor ismét Veszprémbe kellett mennem, hol a törvényszék ülésezett.

Most már nehezemre esett, nem a munka hisz ez nem nagy volt, Hanem a megszokott társaság nélkülözése.

Meg kell jegyeznem, hogy a veszprémmegyei törvényszék a fejérmegyeihez képes igen szigorúan büntetett.

Negyedévenként 50 botütés „vasban állónak kiérdemllett büntetésére, s mások rettentő példájára“ — mindennapos ítélet volt; verték pedig a bűnösöket — nagy megbotránykozásra — a piacon.

Zichy Hermán, ki jó bajtársom volt, Moórra jött mint hadnagy a Cress könnyű lovasságnál, meglátogatott Akán, és nagyon biztatott, hogy én is legyen katona.

Atyámnak elbeszéltem ezt, és azt is, hogy egyik főhadnagy, ha neki 4000 forintot fizetek, azonnal nyugdíjaztatja magát, és egyszerre hadnagy lehetek.

Atyám ellenezte, azt gondolta, hogy egy családból elég, ha egyik katona, s azt monda,

hogy nem szép az állhatatlanság. Atyámnak a gyakorlati élet terén tanúsított bölcsességét ekkor felismertem, s lemondottam eszmémről.

Egy szeptemberi nap összejött Alapon az egész megye fiatalsága értekezletre, az elítélt „fiatalok“ ügyében; köztünk volt Kolosváry, Mérey és gróf Zichy Jenő, a conferentia azt határozta, hogy jövő gyűlésre be kell menni „cum genti bús“ Fejérvárra s azt kell indítványozni, hogy ezen ügyben Fejérmegye egy küldöttséget menessen Bécsbe a magyar királyhoz, mint az igazság kútfejéhez.

Az indítvány megtételére Zichyt hívták fel, de ő nem fogadta el, hanem Madarász Lászlót ajánlotta; ki azért nem látta czélszerűnek, hogy ő tegye az indítványt, mert több sikert reménylett, ha ő fog rögtönözhetni, az indítványt megtámadó érvek ellen. — Végre ismét engemet kértek fel az indítványozásra; én elfogadtam s átvettem Madarásztól az erre vonatkozó minden adatokat. Tudtam, hogy az eljárás törvénytelenségét az egész megye, — Végh Ignácson kívül elismerte, — de a hig-

gadtabb rész feliratban akart fájdalomnak, agyályainak s kérelmének kifejezést adni; — míg mi sérelmünket élő szóval előadni s egyszerűsmind a feliratot, mely az orvoslást kérte, egy megyei fényes küldöttség által kívántuk letétni a trón zsámolyára.

Haza értem Akára, elég időm volt beszédemet mind tartalmára, mind alakjára nézve nagy figyelemmel és szorgalommal, a szónoklat szabályai szerint összeállítani s megtanulni.

Október első hétfőjén megtettem az indítványt, egy fél órai előadásban, beszédem tetszett s indítványom határozatba ment; a Bécsbe küldendő deputatióba engem is bele akartak nevezni — de én azzal mentém magamat, hogy veszprémi tisztviselő lévén, a megtiszteltetést el nem vállalhatom, helyettem bele választották szolgabíró bátyámat Jánost.

s hogy a vacsora alatt a vidékről meghívandó értelmiséggel közöljék tervüket, mely abban állott, hogy másnap a gyűlés elején megtegye valaki az indítványt, mikép Veszprém megye is törvénytelennek ismeri az ifjak irányában történt eljárást, és ezen meggyőződésének az igazság követelésének párosításával adjon, egy a legmagasabb trónhoz intézendő feliratban kifejezést.

Rohoncznak, mint minden abszolút hatalomnak, nagy szüksége volt a jó titkos rendőrségre, — de volt is neki ilyen.

Alig hogy ezt elhatározták a veszprémiek, már Rohonczy megtudta.

De megtudta Rosos is azt (hogyan nem tudom) hogy Izernek, így hívták a „napfogadó“ tulajdonosát, — Rohonczy meg fogja tiltani a tervezett tánczestély rendezését, Rosos ezt néhányunkkal közölte; az önkényes zsarnoki eljárás felizgatott, elszaladtam Izerhez, és szálást kértem tőle.

„Uram! felelt a korcsmáros, minden szobám el van foglalva előre, sokan jönnek a vidékről, csak egy kis szobám áll még rendelkezésemre földszint, ezt nem merem önnek felajánlani.

„Hát a nagy terem? — kérdém.

„Ez üresen áll — de arra holnap estére szükségem lesz, mert a fiatalság itt akar mulatni.“

„Se baj, én egy egész hétig itt maradok, — vasárnap én is mulatok — a kis szobát adja vadászomnak — állítson a terembe egy ágyat, tegyen egy asztalt az ablak mélyedésbe és ki lesz elégítve minden igényem.“

„De mint mondtam vasárnap a teremre szükségem lesz, mert az ifjúság tánczra készül,“ felelte ő.

„Vasárnap délután kidobja az ágyat, vadászom saját szobájába hordja holmimat, s hétfőn a bál után ismét rendbe hoznak mindent.“ Izer uram még habozott.

„Mit kér ön a teremért?“

„Ha bál van és kivilágítom 30 forintot.“

„S ha nincs bál?“

„Ekkor ritkán szoktam kiadni, — s ilyenkor annyit kapok érte, mint más két szobáért.“

„Jól van, felelém, én megfizetem önnek a vasárnap éjjelre járó 30 forintot, a többi napokra míg itt leszek a 2 forintot, a terem ez időre az enyém, a bált én rendezem s itt a foglaló 10 forint.“

A korcsmáros a foglalót elfogadta s a terem elrendezését azonnal megkezdette.

„Nem izent önnek az alispán semmit?“
kérdém a legártatlanabb kifejezéssel.

„Igen, azt parancsolta, hogy délben menjek ki hozzá.“

Amint elbeszéltem barátaimnak a történetet, igen örültek a sikernek s bedarálták, hogy nem engedik, mikép én fizessem kellemetlen szállásom bérét, melyet közös költségnek fogadtak el.

Cselédeim egy erővel egyszerre átvitték, mire szükségem lehetett a „Napba.“

Izertől értettük délután, hogy Rohonczy arra hívta fel, hogy a termet ki ne adja, s bált ne tartson; miután Izer elmondotta a történetet, Rohonczy a hallottak után nem erőltette.

Vasárnap délután bejöttek a vidéki urak; mi meghívtunk mindenkit, éjfélig táncoltunk, mi alatt az értekezlet folyvást tartott, informáltuk s capicitáltuk a vidékieket.

Másnap megtétetett az indítvány a mondott értelemben, — az ellenindítvány, is, az tudniillik: hogy nem kell felirat, melynek úgy sincs sikere, mert a cancellária nem felel, — ott a második a biztosabb út, a sérelem kimondása és már most elhatározása annak, mikép a leendő országgyűlésre megválasztandó köve-

tek utasíthatnak e sérelem orvoslásának eszközésére.

A kisebb birtokú nemesség csak választások alkalmával szokott megjelenni; — a rendes közgyűlésekre saját költségein nem szokott bejöni.

A megye tereme ez alkalommal jobban megtellett mint rendesen; de a többséget a közép birtokosok képezték.

A tanácskozás higgadtan folyt, Rohonczy szokása ellen többször felelt, ez alatt haladt az idő s már délfelé lehetett, hogy megnyílt a terem ajtaja s fenyőággal felbokrétázott vagy 25—30 „szentgáli“ tódult be; még a terembe se értek, már azt kiáltozták. „Garavamen“ s ezen jelszóval iparkodtak az elnökség felé.

Ilyen eljárást még nem tapasztalva, elragadott hevem, s jó előre hajolva, magos, erős hangon elkiáltám magamat „Representatio.“

Az egész terem egyszerre felém fordult.

Rohonczy csendet kért, a szentgáliak megállották csendesen s ő így szólt:

Fiáth aljegyző úr szólani akar, kérem a t. karokat és rendeket, legyenek szívesek öt meghallgatni.“

De ezt oly roszakaratú sarcasticus kifejezéssel mondta, hogy minden vérem arczomba

tódult: hisz nekem eszem ágában sem volt felszólalni. Az egész terem merően, jóakaróim sajnálattal néztek reám.

Egy szempillantás alatt recapituláltam magamban, az egy héttel előbb Fejérvárott tartott beszédemet, legyőztem ideges zavartságomat, lassan vontatva felkeltem s igen lassan, szokásom ellen, higgadtan így szóltam:

„Nagyságos királyi tanácsos és alispán úr! mélyen tisztelt t. karok és rendek!

Ereztem, hogy hangom rezeg, de éreztem azt is, hogy legyőztem már elfogultságomat; — síri csend következett.

„Nem volt szándékom e helyen annyi okos kipróbált bölcs hazafi előtt még ez alkalommal (ezt hangsúlyoztam) felszólalni, de midőn ő nagysága kegyes volt erre felhívni, kötelességet vélnék mulasztani, ha nekie nem engedelmeskedném.

„T. karok és rendek! és most elmondtam a Fejérváron ugyan ez ügyben már egyszer elmondott beszédemet.

A közönséget, de legjobban Rohonczyt igen meglepte e fordulat; beszédem tetszett, a kitörő éljeneket csak is Rohonczy mogorva szigorú tekintete mérsékelte; mennél czifrább volt a szólam, annál inkább éljenezték; jól

emlékezem, hogy előfordult ezen szóhalmaz is: mert ha béront az önkény semmit szentnek nem ismerő törvénytelen ostora“ stb. és ez még a szentgáliaknak is nagyon tetszett.

A representatio felkiáltás nagyban tulhangzá a „Garavament.“ — Utánam még Zsoldos Ignácz főjegyző szólt, indokolt szép beszéddel bizonyítja a felirat szükségességét.

Rohonczy jó képett vágott a vesztett játékhoz s szépen indokolva kimondotta a „Representatio“ melletti végzést!

Gyűlés után gratulált mindenki; de azt tapasztaltam, szívem fájdalmára, hogy igazán, szívből csak kevesen örültek velem. Az emberi gyarlóságok közt egyik legaljasabb — az irigység; s ezt leküzdeni csak kevésnek sikerül; s e kevesek, kik akkor igazán örültek velem, egész életemben jóakaró barátim maradtak.

Engemet — miért ne vallanám be — e siker véghetetlenül boldogított; de ha lehet, atyám még jobban örült rajta, midőn neki elbeszéltem.

„Bravó fiam!“ mondá, „ne neked Rohonczy.“

Veszprémben a telet kellemesen töltém, az egész társaság szíves volt irányomban, dolgom kevés volt, mert Zsoldos és Rosos munkakerős férfiak a jelentékeny ügyeket mind fel-dolgozták. Ha a cancellariához vagy helytartó-tanács-hoz feliratokat intézett a megye — a jegyzőkönyvön kívül másnap 9 órára ezzel is készen kellett lennie a napi jegyzőnek; Márkus Lajost a II-od aljegyzőt ilyenre nem használhatván, egymást váltottuk fel az ülés első s érdekesebb napjain.

Zsoldos már délután dolgozott; de Rosos velünk volt éjfél-ig, velünk mulatott vagy játszott; másnap azért 9 órára készen volt a jegyzőkönyv s a szépnél szebb felirat; eljárt vadászni, szeretet eljárni Bogyai Lajoshoz Halápra s Badacsonyba a szőlejébe, de azért restantiája soha sem volt; képes volt, ha megszorult 24 órában 20 óráig feszült figyelemmel dolgozni; így nekem nem sok munka jutott. Elmentem én is irodámba 10 óra után, behívtam a jó öreg Tuidért, (így hívtak egy öreg írnot) ennek dictáltam bűnvádi Ítéletet vagy „Currenst“ — mást nem bíztak reám; ez leírta szépen jó magyarsággal — én magyarul hibá-san írtam, — mert a deák nyelv csak most szűnt meg diplomaticai lenni, — s akkor sza-

balosabban beszeltünk és írtunk deákul, mint anyanyelvünkön!

Theindlivel mindennap egy óráig énekeltem s Havlicsekkal fuvoláztam; este többnyire a jó Stojanovicsék vagy Kunczékhoz mentünk Theindlivel, hol duettokat és terczeteket énekeltek.

De a mint megjött a tavasz, kisütött a nap s kiszáradtak az utak, mint a fecske „melegebb égélj“ után vágytam. Elmentem Fejérmegyébe, hol mindig tárt karokkal fogadtak.

Fejérvártt részt vettem minden gyűlésben, felszóltam a lényegesebb közigazgatási kérdésekben; higgadt, tárgyilagos előadásaimat mindig kegyesen fogadta a megye, bele neveztek minden nagyobb horderejű bizottságokba és kiküldetésekbe, és én a megbízást többnyire jó sikerrel, a megye megalégedésére voltam szerencsés végezni.

A lótenyésztés érdekében az összes megyei tenyésztésre alkalmas lovakat össze kel-

lett írni. Zichy Ödön elnöklete alatt megbízták gróf Zichy Aladárt, Salamon Györgyöt és engemet, ezt végbevinni. Szűcs Péter aljegyző lett küldöttségi jegyzőnk, s mi hat hétig helységről helysére jártunk, mégpedig november és decemberben. Mindenütt ünnep volt, ahová érkeztünk. Karácsont Lángon töltöttük, három négyesfogaton jártunk, befejeztük feladatunkat lovaink és kocsink áldozatával. Ez alkalommal nem csak megismerkedtem, de személyes baráti viszonyokat szőttem a fejérmegyei összes nemességgel, mi később nagy előnyömre vált.

Veszprémbe eljártam, de csak a gyűlésre s törvényszékre, ott maradtam pár nap s ismét visszamentem Fejérmegyébe.

Veszprémben csak egyszer szólaltam még fel Deák Ferencz tiszteletére.

A fejérvári gyűlésben megválasztottak az utasítást készítő küldöttségbe, a mi nagy kiüntetés volt, s feltettem magamban, hogy a veszprémi októberi gyűlésben resignálok, hogy Fejérmegyének élhessek.

Késmárky Gábor meghívott szeptember elején búcsúra, vagy névnapra? nem emlékezem. — Jó négy lóval, s könnyű kocsival mentem hozzá, két fegyvert is vittem; mert -onnét Rosossal s Barczával Ilalápra, illetőleg Uzsára szándékoztunk Bogyay Lajoshoz nagy-vadra vadászni.

Szeptember végén a törvényszékre ismét be mentem Veszprémbe. Egy csinos hangversenyt rendeztem Kunz Adél és Kun Tóni kis-asszonyok, továbbá a vaddisznó előtt megfuttott ifjú Vallis, Theindl és Havlicsek közreműködésével a veszprémi kóroda javára.

En kétszer énekeltem, először Prochtól a „havasi kürtöt“ — másodszer egy tercettet, nem emlékezem milyen dalműből? Kun Tónival és Theindl-vel. A szöveget Sólyomváry magyaritá, Theindl bassistának egy solója így volt fordítva:

A béke mai aszija
Sugárit árasztja“

A próbán — cseh ember lévén — így ejté ki:
„A béka malaczcza“ — a mi bennünket
igen mulattatott.

A hangverseny jól sikerült.

A gyűlésben megköszönvén Veszprém megyének irányombam tanúsított elnézését, s kegyességét, resignáltam jegyzői állomásomat. —

Akán telepedtem le, de majd mindig úton voltam. Nagyon sokat jártam Fejérvárra, és szerte a megyében; Szt. Mihályra Zichy Ödönhöz, Kálozdra Zichy Jenőhöz, Velenczére Meszlenyiékhez, Lángra Zichy György s Aladárhoz, Camillt kevesebbet láttam, mert vagy utazott, vagy el volt foglalva otthon. Legjobban éreztem magamat Alapon Salamonnál, a hol agarásztunk, vadásztunk, s volt mindig női társaság. — De főfoglalkozásunk a politika lett. Készítettünk egy alkotmánytervet, melyet a megyének benyújtottunk azért, hogy adja utasításul a követeknek, mikép ezen itt letett elveket az országgyűlésen pártolás végett előterjesszék. Már akkor független felelős kormány volt a vég cél; — de nem erőszakosan, s nem a szükséges előzetes intézkedések nélkül. — Továbbá az adózás és katonakötelezettség közössége, az úrbériségek megváltása, a népnevelés. A

gyűlésben kisebbségben maradtunk. Elleneink beadványunkat „Magna charta-alapiensis“-nek gúnyolták.

A közterhek közös viselését én indítványoztam, egy háromnegyed órát igénylő beszédemben; és ez indítványt három éven át mindig a januáriusi gyűlésben megújítottam, kisebbségben maradtam, de szívesen hallgatták a megyei rendek és ellenérvelés nélkül azt határozták, hogy el nem fogadják.

1839-ben a telet Pesten töltém. Salamon Lajosnak jó szállása lévén, befogadott vendégül. Megismerkedtem ekkor Ráday, Szentkirályi, Patay és Nyáry Pállal is. Részt vettem, mint hallgató a pestmegyei ügyek érdekében tartott tanácskozásokban. Megismerkedtem Széchenyi Istvánnal, Kossuth-al; a mágnási, most nemzeti Cassinónak tagja lettem, s itt a télen megismerkedtem a magyar főnemesség nagyobb részével.

Pesten azon meggyőződésre jutottam, hogy még igen keveset tudok. Megszereztem tehát

magamnak a napirenden lévő politikai kérdésekre vonatkozó könyveket és röpiratokat; megrendeltem a különböző irányú újságokat, s tanulmányoztam alaposan a magyar közjogot. Farsang végén haza mentem Akára, s egész hévvel foglalkoztam azon kérdésekkel, melyek a május havában összeülendő fejevári utasítást készítő bizottságban előfordulandnak.

Paripámat befogtam az elveszett „Riza“ helyett; s háts lóra szükségem lévén, miután arról értesültem, hogy Nádasdy Tamásnál Dákán Pápa mellett, egy szép fekete telivér kancza eladó, — elmentem Dákára február közepén. — A lovászmester a lovat a lovardába vezette, s ott lovagoltatta, a lovarda szalmával volt beterítve, mert még jeges volt a talaj. A ló igen megtetszett s én is reá ültem. Rövid vágatás alatt egyik fordulaton elsiklott s elesett, a bal lábomat maga alá szorította; midőn kihúztak s felemeltek nem bírtam bal lábomra reá állni. Bevittek, lábom kezdett dagadni, de én nem maradtam ott, hanem fájdalom daczára egy batárba átfogattam, néhány

vánkos segítségével lábomat elhelyezve bementem Pápára Barczáékhoz. — Ott az orvosok csontrepedésnek nyilvánították bajomat. A Barcza családnak máig is hálát mondok azon gondos ápolásért, melyben ez alkalommal részesített. Három hétig feküdtem, azután haza mentem, s a kérdéses lovat is elvittem magammal.

A májusi tanácskozásokban élénk részt vettem. Ekkor kezdett a fejíripegyei közvélemény azon része is, a mely eddig ellenének tartott, figyelmére méltatni.

Higgadtan s mindig tárgyilagosan iparkodtam nézeteim s érveimnek érvényt szerezni.

A haladás, az átalakulás embere lettem; de a józan haladás és békés átalakulás embere!

A francia királyi család sorsa, az emigratio szenvedései, a francia forradalom borzadályai, — melyek az akkori francia regényírók leg-háladatosabb tárgyát képezték: oly élénken hatottak lelkemre, hogy nagyobb bünt az emberiség érdeke ellen nem ismertem, a forradalomnál. Azt hittem, s hiszem most is, hogy mind azon előnyöket, s jobblétet mit egy erő-

szakos forradalom helyez kilátásba, nagyon drágán szerzik meg a népek. S mivel nincs ugrás a természetben, nehezen lehet a megnyeret is biztosítani, és megtartani. Másrészt már arról is meg voltam győződve, hogy Magyarország lehető önállása fentartása mellett, csak Ausztriával szoros viszonyban közelítheti meg a gondviselés által részére kitűzött hivatását; melyszerint, a mint a régi századokban, az európai nyugoti kereszténységnek s ezzel karöltve járt polgárosodásnak volt védbástyája, úgy kell, hogy a jövőben a nyugoti polgárosodásnak ne csak — védbástyája, de egyszersmind keleti irányban terjesztője legyen. Mert ezen hivatás és feladat, egyszersmind létjoga is a magyarnak.

Ez nem elméleti okoskodás csupán, ez Magyarország történelmének alapuló „apodictica veritas!“

Elhiszem, hogy egy más világrészeiről, egy-néhány százezerből álló néptörsz betörhetett hajdanta Európába; de hogy itt, majd ezer évig fennállhasson mint ilyen, megtartva szó-késéit, nemzetiségét, törvényeit stb. ha az európai nemzeti családok egy „szükségét“ nem pótolja; — alig hiszem.

Megmaradtunk itt, új hazát alkothattunk,

mert Európa kereszténységének és polgárosodásának szüksége volt, — különösen a bizanci birodalom szétmállása után — az erős testalkatú, edzett, csatához szokott vitéz magyarokra. Igaz hogy első rendben saját tűzhelyeinket védve, saját érdekünkben harczoltunk, a bebetóduló vad csordák és pogányok ellen. De igaz az is, hogy míg mi ezen védelemben feláldoztuk legjobb tehetségeinket; míg mi folyvást fegyverben állottunk: addig Nyugat-Európa egyéb nemzetei, nyugodtan élhettek saját érdekeiknek, szellemi és anyagi fejlődésüknek.

Nem Európa jó szívessége az, mely itt ezer évig megtűrt bennünket; hanem a nyugoti államok s nemzetek szüksége. S ezért nem csak tűrt bennünket Európa, de midőn a roppant muszliman erőnek minden vitézségünk mellett sem voltunk képesek ellent állni; midőn a magyar korona területének egy része a törököt volt kénytelen másfélszázadon át urának elismerni— segített bennünket. Hanem saját térdekében akkor is, nem pedig jószívűségből, úgy mondván — „szépszemeinkért,“ s nemcsak tűrni, de segíteni is fog Európa tovább is, ha a szabadság, polgárisodás, tudomány, kereskedelem, ipar és művészetnek védbástyái, és hatalmas terjesztői leszünk kelet felé. — Ez

nemcsak gondviselészerű hivatásunk, de egyszerűs mind egyedüli létjogunk Európában.

Haladni tehát, átalakulni fokról fokra, — lépésről lépésre, kizárva a visszaesés és erőszak lehetőségét: ez lett political hitvallásom vezérirányt adó ágazata.

Széchenyi István kegyes jóakaróm lön; s egy látogatás alkalmával felhívott, hogy egyik nap délután 6 órakor jöjjen hozzá, többen leszünk mondá, beszélgetéssel töltendjük az estét.

Természetesen, pontosan megjelentem.

A magán fogatok s bérkocsik hosszú sora járt elő.

A pesti társaságot ismertem már, de itt sok vidéki, bécsi és pozsonyi urat találtam. Bemutattattam magamat; vagy egy fél óráig szivaroztunk, beszélgettünk. — Egyszer a házigazda körül nézte magát, — mintha azt nézné, itt van-e mind, kit várt: meghúzott egy csengetyűt, s két inas kinyitotta a termet, mely úgy volt elrendezve, mint a tanácstermek

szoktak lenni. Egy meglehetősen hosszú asztalon álltak a Candelaberok, s annyi szék volt körüli két sorban, a hányan voltunk.

Együtt volt itt a magyar és erdélyi főurak színeje, legnagyobb részt.

Bementünk a terembe, ott helyet foglaltunk, s csak susogtunk már, „harrend der Dinge die da kommen werden.“

Engedelmet kérek s előre is megkövetlek nagy férfit, nagy magyar dicső árnya! — engedelmet vakmerőségemért, hogy bátorkodom azt elmondani akarni, mit te ez alkalommal, ihletett hazaszeretettel párosult államférfiul bölcseséggel, az emberi természetet ismerve s szavaid hatását már előre kiszámítva, mondád nekünk.

Engedelmet annál is inkább, mert 40 év múltán teszem ezt emlékezetemből — egyedül, minden jegyzék nélkül. Nem jegyeztem akkor azért, mert e jelenetet soha sem fogom felejtetni. — Nem igénylem, hogy tudom azt, mikép mondtad, nem, mert a lényeg a formát uralta, de a lényegét híven adom.

A feszültség, a csend, percről percre nőtt, s majd ünnepélyes lett a helyzet; mert a gazda megállott az asztal sarkán, némán nézve a világítást, mint valamely szobor.

Ez így tartott vagy 5 perczig; végre valaki elkiáltotta magát „halljuk!“

Ekkor Széchenyi mintegy ábrándozásából fölébredve, engedelmet kért, hogy elfoglalja az elnöki széket, s elmondotta egy indokolt beszédben, hogy:

Miután a magyar nemességnek nincs már alkalma, mikép hazáját a tatárok s törökök ellen védje;

miután erre, mint az utolsó insurrectio bizonyítja, már nem is képes;

miután a főúri családok a Mária Theresia idejében nyert nevelés folytán, családjaikat elnémetesítették, erkölcsükben, szokásaikban, s nyelvükben;

miután Magyarország mostani politicalai s társadalmi viszonyainál fogva a szomszéd culturalis államok sorába ily viszonyok közt soha sem fog léphetni;

miután népünk neveletlen, tudatlan s tunya;

miután a legjobb szándékú kormány sem tehet semmi előnyöst reánk nézve, mert megtörik legnemesebb szándoka régi gyűlöletünkön és semleges ellentállásunkon;

miután megyei gyűlésünk már nem közigazgatási testület, hanem a botrányok, szen-

vedélyek, személyeskedések, s nem ritkán a halálos vagy inkább gyilkos tevékenység borzasztó tűzhelye;

miután az igazságszolgáltatás oly lassú, hogy évtizedekig folynak a legvilágosabb adósági, úrbéri stb. perek;

miután útjaink járhatatlanok,
miután nincsen iparunk kereskedelmünk, hitelünk;

miután nálunk Milfait-féle rablóbandák rémületben tarthatnak éveken keresztül egész vidékeket;

miután a diák nyelvet, melyet mindannyian értünk s beszélünk kiküszöböltük; és a magyar nyelvet, mely alig létezik, emeltük diplomaticai méltóságra, melyet a míveltebb osztály alig ért meg már;

miután irodalmunk, költészetünk, színészetünk, festészetünk, szobrászatunk nem fejlődhetik; helyzetünk nem csak nyomorult, de tűrhetetlen; elannyira, hogy mindazok, kik láttak s élveztek már jobbat, szívesen időznek télen Európa civilisált városaiban, nyáron külföldi fürdőkben, hol pénzért találnak minden irányban élvezetet, nemeset, kielégítőt. Míg itt ép ezen pénzért csak is tengődünk minden élvezet nélkül, ezer veszélynek s kellemetlenségnek

kitéve, és így ezek távozása hazulról észszerű és jogosult;

ábránd azon remény, hogy Magyarország tovább is így fennállhasson; — ábránd, hogy jövőben fejlődhessék. — Hisz alig vannak népiskoláink, s a melyek vannak, milyenek? ábránd, hogy nemzetiségünket, nyelvünket, ódon intézeteinket, szóval hogy Magyarországot, szeretett hazánkat, önállóságában tovább is fentarthassuk; — ábránd! ábránd mindez, melytől ő csak nagy küzdelmek után volt képes megválni, de több éveken át figyelt mindenre, észlelt s tanulmányozott Magyarországon mindent, és sok fáradság s küzdelem után azon fájdalmas meggyőződésre jutott, hogy: ezen kedvencz ábrándjáról, mert fájdalom, csak ábránd, le kell mondania!

Nagyon sajnálja jó barátit, nemzetét, hogy így separtetünk el a polgárosodás áramlata által; hogy rövid életünk kinteljes szenvedés leend. Ezt akarja megelőzni az által, mikép lemond a magyar államiság, nemzetiség, önállóság chimerájáról, s hogy a sokáig tartó görcsös vonaglást megelőzve, új életre ébredjen e nép, melyet magyarnak nevezünk: — egy pártot kell alakítani, mely már úgy is nagyban öntudatlanul létezik, — mely oda hasson, hogy

Szent-István hajdan dicső koronája beleolvad-
jon az ausztriai császár koronájába. Egyesül-
jünk hát az ausztriai cultur-állammal, s fogad-
juk el Ausztriának intézményeit. Ekkor része-
sülni fogunk Ausztria anyagi jóllétében; csak-
hamar fel fog virágozni itt is a népnevelés,
szorgalom, ipar, kereskedelem stb. s ezzel az
elhagyott, elnyomott nép jólléte.

Ezen pártnak alakítása céljából kérettelek
ma ide benneteket!

Soha se fogom elfelejteni azon hatást, me-
lyet ezen általa szép szavakba foglalt eszmék,
az egész társaságra tettek! — Reám megdöb-
bentőleg, megsemmisítőleg hatottak; alig bír-
tam a szemeimbe tóduló kényeket összetörni.

Mély csenddel hallgattuk Széchenyinek elő-
adását, mely fél óráig tarthatott. — A beszéd
után egy fél percz múlva moraj támadt, mely
minden másodperczben nőtt, s csakhamar az
elégületlenség, a helytelenítés zajába tört ki,
lelkem örömére.

Felkelt Wesselényi Miklós; mogorva hara-
gos kifejezéssel, egyszerűen, de szépen beszélt.

— Elismerte igazságát sokban Széchenyinek,
ámbar túlzottaknak bélyegezte állításait, s mint
mondá a „gróf fekete alapra korommal fest.“

— Okvetlen cselekedni kell, mondá — még

— pedig a jelen nemzedéknek — ha mint nemzet élni akarunk, de az ily gyógymódot, milyent Széchenyi ajánlott, mely százszor rosszabb a halálnál, el nem fogadja.

Roppant helyesléssel fogadtatott a férfias nyilatkozat.

Utána Dessewffy Emil szólt sokkal simábban, nyájasabb modorban, feltűnő szép magyarsággal, kevesebb erélyvel, de ép oly határozottan mint Weselényi. — Végig fonta beszédét Széchenyi beszédje fonalán; bebizonyította, hogy mind ez eddig másképp nem is lehetett, komoly szemrehányást tőn a Becsben lakó hazájuk sorsát felejtő magyar főuraknak. Az ajánlott orvosságot azonban el nem fogadja ő sem; mert így fejezé be: „ha orvos volnék; s egy szenvedőhöz hívnának, bár mennyire fájna is szívemnek a szegényt szenvedni látni: mérget neki még sem praescribálnék, mert tiltja becsületem, tiltja lelkismeretem.“

Ez utolsó szólam, melyet hangsúlyozva ejtett ki a szóló, örömfelkiáltások- s tapssal fogadtatott.

Az urak felkeltek, gratuláltak az utóbbi két szónoknak, s kezet szorítottak velük; — világos lőn, hogy Széchenyi egyedül maradt.

Gazdánk újra felszólalt; mindenenk előtt

hálát mondott a nemzet nemtőjének, a magyarok Istenének, hogy ezúttal barátiban helyezett reményében nem csalódott. — Mert azok — azon hangulatban vannak most, s azon téren, melyben, s hol velük találkozni kívánt.

Elmondotta Ausztriával való vegyes házasságunk genesisét. Ennek megkötését az akkori viszonyokból, s az ország kényszerhelyzetéből indokolta; érintette ennek hátrányos, de kiemelte előnyös oldalait. A bennünket fenyegető dicstelen végenyészet ellen — ugymondá — c) csak két utat ismer. Az egyik, a melyet előbb indítványozott, de csak azért, és azon reményben, hogy oly nyilatkozatokat fog provocálni, a milyeneket szerencsés volt hallani, s ily hangulatot előidézni, a melyet e perczen tapasztal.

Ez út és mód megvetendő, téves és azonos a hazaárulással.

De van-e más kiút? szerinte igen is van!

Elmondotta reformterveit, azon főelveket, melyeknek a „Stádium,“ „Hitel,“ „Keletnépében“ s egész életében erélyes kifejezést adott.

Nagy lön és általános az öröm. Elfogadták egyelőre azt, hogy a kifejtett elvek alapján egy pártalakulás kísértessék meg, melynek

programmja kidolgozására egy kevesebb tagból álló bizottság alakíttassák.

Ezen párt jelszava legyen: a józan, biztos haladás, és békés átalakulás itthon; s Ausztriávali viszonyunknak a pragmatika sanctio alapján további fentartása.

Én már akkor kezdet nyújtottam, hogy szerény tehetségemet s befolyásomat e párt érdekében fogom felhasználni. — Mert e párt érdeke a közös haza felvirágzása és szabadsága.

A jelen nemzedéknek alig lehet fogalma, — mily közönyösek voltak nagy-uraink akkor még hazánk ügyei s nemzeti vitális érdekeink iránt?

Alig volt néhány főúr az országban, ki anyanyelvét tisztán s még kevesebb ki szabatosan beszélt volna.

Nagyuraink, kevés kivétellel, csak rövid ideig mulattak itthon. Pesten alig lakott télen is egy pár nagy úri család; alig halottunk magyar szót.

A nemesség és mágnásaink közt egy ridég — legyőzhetlen — gát állott: az érdek

ellentéte. Mert míg a középnemesség, szíve minden költészetével ragaszkodott hazájához, nemzetiségéhez, szokásaihoz: addig főuraink legfőlebb szánalommal néztek ezen törekvéseinkre; gyermekeiket otthon tanítták német Hofmeisterek vagy francia „abbék“ által. Megtanultak e két nyelven írni, olvasni s folyékonyan beszélni; — átfutották, úgy a hogy a humanisticus tanulmányokat, s 16 éves korukban lettek „Cadettok“ valamely ezredben, hol félévi gyakorlati szolgálat után megfizettek egy öreg „Von pick auf“ szolgált kapitányt. Ez pár ezer forintért elment s a 17 éves mágnás urfi hadnagy lőn. — Szolgált katonai minőségben, de mihelyt lehetett kilépett, többnyire kapitányi ranggal; addig elfelejtette azt is, mit gyermekkorában tanult. Csak egy érzet, egy kötelesség érzete fejlődött benne: törhetlen hűség-érzete a császárhoz; ezen érzet maradt további egész élete tevékenységének vezérfonala.

Engedelmet kérek! „A potiori fit denominatio.“

Ezen Bécsben időző német magyarok képezték az úgynevezett „Aulicus“ pártot.

Az adómentesség, a főhivatalok, a kitüntetések elnyerhetése, az udvarnál biztos szíves fogadtatás előnyei, s élvezetei, elfelejtették ve-

lök, hogy van Magyarország mely pedig az ő hazájuk; hogy létezik magyar nemzet. Pedig Magyarországból húzták jövedelmeiket, s a magyar nemzetnek voltak hálátlan gyermekei!

A nemesség többsége megvetette — ezen here urakat; ők pedig lenézőleg, legfőlebb leereszkedőleg érintkeztek velünk.

E kölcsönös megvetés erős választó gátot képezett; melyet sok idő, sok szerencsétlenség, sok közös nyomornak sikerült csak lerombolni. Csak is a későbbi roppant közös csapások és szerencsétlenségek forrasztották egygyé a nemzetet.

Az „aulicus servilis“ párt nem mérlegelte, hogy a cancellária s helytartóság rendeletéi a törvények korlátai közt tartvák-e. Nem hogy az ország s nemzetiség érdekeit sértik-e? hogy a megyében vagy az országgyűlésen tett indítványok s feliratok célszerűek, hasznosak, üdvös vagy szükségesek-e? elég volt tudniok, hogy a kormány valamit így akar, vagy azt nem akarja, arra, hogy mellette vagy ellene működjenek.

Igaz, hogy személyes működésük s befolyásukkal nem nagy eredményre számíthattak. — Hisz törvényeinket is alig ismerték — s ha az előfordult tárgyra vonatkozólag kivételesen

átnézték is a „Corpus Jurist,“ nem tudták nézeteiket védeni; alig bírván a nyelvet. Lelkesíteni s a közönséget elragadni képesek nem voltak.

De azért elég erősek s hatalmasak voltak, nem ugyan alkotni; — de minden az idő által okvetlen követelt haladást, a megyében úgy, mint az országgyűlésen meggátolni. A megyei gyűlésekre berendeltették vagy behozták a tőlük függő pénzzel vagy más előnnyel megvett, értelmetlen kis nemességet; s ha a principális nem tudott szónokolni, szónokolt főtisztje, vagy ügyvédje, conclamálták, vagy leszavazták a legégetőbb szükségű haladási, közigazgatási intézkedéseket a megyékben. A főrendi táblánál, hol nagy többségnek örvendettek, — a czélszerűbb s elkerülhetetlenül szükséges törvényjavaslatokat már személyesen szavazták le.

Utasításaikat az országgyűlésen a Cancellár- vagy a Nádortól; a megyékre nézve a Nádortól vagy tárnokmestertől vették, s főelvükhöz híven (szerintük a korona vagy császár érdekében) — föltétlenül, a nyert utasítás értelmében cselekedtek.

Ezen „actió“ megszülte a természetes „rcactiót.“ A független vagyonos magyar érzetű közép nemesség is sorakozott, mondhatni szint-

oly elfogultan, csakhogy ép az ellenkező irányban.

Nem fogadott el semmit, a hasznosat, jót sőt szükségest sem, ha a kormánytól jött. — Az ő szemében minden kormány — bárki állott is élén: hazaáruló aulicus volt. — Ezen érzetnek adott Madarász László egy alkalommal kifejezést Fejérmegye közgyűlésén ezen szavakkal: „a mi magyar uraink olyanok, mint a kéményseprő, ki minél magasabbra halad, annál feketébb, annál piszkosabb.“ Es e rágalmat a köznemesség rivalgással fogadta.

E szerint a legjobb szándékú kormány sem tehetett még javunkra is bár mit; — mert ide lent nem fogadták el — s „per vim inertice“ — „tisztelettel“ félretették, a megyei közigazgatási utón tervezett intézkedéseket pedig a kormány nem fogadta el; hanem egyszerűn a törvényhozás elébe valónak nyilvánító. A rendek tábláján tervezett országgyűlési törvényjavaslatokat visszautasító tízszer, tizennyolcször a főrendiház. így tespedtünk mi évtizedeken keresztül, míg a nyugoti Európa mindenben óriási haladott. S ezen tespedés végzetessé vált.

E két párt küzdött a nyilvánosság minden terén; nem csak érvekkkel, de nem ritkán ólmos botokkal; és majd minden szenvedélyes gyű-

lésnek s még inkább tiszt-újításnak voltak hallottjai.

Egyik párt történelmi reminiscentiák folytán igen sokat, az akkori viszonyokhoz mérten lehetetlent akart. És így nem ért el semmit. A másik mit sem akart, és így veszélyeztetett mindent.

E kettő közt akart Széchenyi, s mi vele állást foglalni; megnyerni a mérsékelttebbeket, minden részről, — s kivinni a közigazgatási s törvénykezési téren mindazt, mit az időszerint kivinni lehet, nem veszélyeztetve természetellenes ugrással a jövőt, nem lazítva közjogi viszonyainkat Ausztriával. Mert ezen viszony, ámbár sokban igen reánk nehezült, mégis mint hazánk s nemzetiségünk főbiztosítóka szerintünk fen vala tartandó, s csak fokonyként volt a magyar nemzet érdekében átalakítandó.

„In medio veritas“ „Just milieu.“! lehet az egyedül üdvözítő igaz út mindenben, de mozgalmas időben s politikában tövises és rögös; mondhatom!

Hálával, elismeréssel, és — ami fő — sikerrel, mozgalmas időben ezen az úton nem találkozunk. Mint a kerék-agy s tengelyfenék közé illesztett karikát koptatja, csiszolja, töri, zúzza, hol az agy, hol a tengely vas tag vége;

— pedig ez fogja fel s szelídíti ezeknek egymás ellenében intézett veszélyes ütéseit, — úgy koptatja, csiszolja, töri, zúzza a két szélső párt a közvetítőt. — Gyanúsít mind a kettő, gyaláz és rágalmaz mind a kettő, megvet az alkalmilag győztes, kinevet a vesztes párt. A hatalom becsüljön, szeressen bár, megölelni, felkarolni nyilvánosan nem mer; hisz saját maga sem tudja előbb-utóbb melyik szélső párt karjai közé lesz kénytelen vetni magát?

Ha az elkerülhetlen katastropha elérkezik, ha bekövetkezik a síri csend, egyik vagy mindkét párt elnyomásával: akkor, de csak akkor, szolgáltat igazságot, ajándékoz meg bizalmával a közvélemény; de már ekkor későn! Azonban ép ekkor megsemmisül az egyik vagy másik szélső párt: de él a közvetítő.

Hangya szorgalommal s kitartással, óriási intenzív erő kifejtésével bizonyítja be ekkor a hatalomnak, hogy álláspontja természetellenes — és így nem tartható, — a legyőzött pártnak pedig azt, hogy lehetnek bár jogosultak aspirációi — de ez idő szerint nem valósíthatók.

S ha már sikerült nagy fáradsággal egyiket és másikat a mondottak igazságáról meggyőzni; s ha sikerült a hatalmast az elnyomott párttal érintkezésbe hozni: ezek megalkusznak

fejed fölött; az új alkotás nélkül, vagy ellened életbe lép. Igaz, hogy:

Nem gyanúsítanak, nem is rágalmaznak többé; s ha bírsz ügyjártassággal s munkaképességgel, s ha engeded, fel is használnak; de mégis inkább ignorálnak. „A szerecsen teljesítő kötelességét, a szerecsen mehet?“

Ezen szerepre vállalkoztunk mi Széchenyi vezérlete alatt öntudatosan.

A fejérmegyei utasítást készítő bizottságban indítványoztam a közteherviselést, a birtok- és hivatal-képességet a „nem-nemes“ részére is.

Csinosan készített beszédeimet szívesen hallgatták, — az ellenem felhozott érveket iparkodtam megczáfolni; — de kisebbségben maradtam, ekkor is azon érv erejénél fogva: hogy mindez még korai!

1839. évi octóber elejére tűzte ki gróf Cziráky a követválasztást.

Alispán volt Ürményi József és Sárközy Kázmér, ezek léptek fel követeknek.

Ellenükbe kiket, talán igazságtalanul „aui-cusoknak“ hittünk, felléptettük gróf Zichy Jenőt, (ki magát elég tévesen Ödönnek írta, s úgy is hívták mind halálig, pedig Eugen, volt a valóságos neve,) és Kandó Józsefet.

Roppant tevékenységet fejtettünk ki azok ellen, és saját jelöltjeink mellett.

Felosztottuk az egész megyét. Salamonok és Horváthok között; 15 községet én vállaltam el.

Zichy nem nagy hévvel vette ügyét, mert a törvényhozásnak, mint teljeskorú mágnás úgy is tagja lévén, alispánná és egyszersmind kövétté leendő megválasztására csak 4000 forintot utalványozott.

Kandó nem volt azon anyagi helyzetben, hogy nagyobb áldozatot hozhasson.

Kivetettük tehát az előirányzott választási költségeket magunk között; én reám 1000 forint esett. Ep ennyit kaptam egy évre készpénzben atyámtól.

Vittünk zászlót és szalag-csokrokat minden községbe. Vasárnap minden községben lakomát adtunk, a választást megelőző napon bevittük híveinket, mi lóháton kísértük őket, s Fejérváron kívül, ennek déli végén a legelőn táborot ütöttünk.

Nyolczezer hétszáz vokсот hoztunk össze a kétrésről — s megbuktunk 900 vokssal.

Ez volt első fájdalmas csalódásom. Fájdalmas annál is inkább, mert a kivetett 15000 forint nem fedezte a költségeket, és vagy 2500 forint adósságunk maradt, mit senki sem akart elvállalni.

Vesztett csata után ennek költségeit fizetni nagy feladat.

A választás eredménye, ennek kihirdetése, s a követek esküje kivétele után felkértük a főispánt, hogy miután a törvényes időhatár már lejárt, a tisztújítást is tartsa meg. A főispán igen nyájasan megígérte, hogy legközelebb kitűzendi erre az időhatárt, s ezt jegyzőkönyvbe vétettük.

Ürményi és Sárközy fölmentek Pozsonyba úgy Zichy Jenő is az országgyűlésre.

Bezerédy Miklós sok kérésre elvállalta a helyettes alispánságot.

A 2500 forintot követelték a hitelező korcsmárosok; a választói bizottság Salamon Györgyhöz pénztárnokunkhoz utasította a követelöket, ez pedig hozzám.

Én átláttam, hogy minden befolyásunknak a jövő tisztújításra vége, ha e jogos követelést ki nem fizetjük.

Currenst bocsátottam hát, hogy a következő vasárnapon a párt minden hitelezője jelenjék meg nálam igazolt követelésével.

Megjelentek; én Schieder segítségével a követeléseket a méltányos összegekre leszálítva, 2000 forinttal minden adósságunkat Schieder vendéglős által előlegezett pénzzel kifizettem.

Ezután elmentem látogatásra Lángra, s elbeszéltem a történetet gróf Zichy Aladár unokaöcsémnek, a ki igen egyenes lelkű, jó szívű rokonom és barátom volt egész életemben minden viszony közt.

„Ez nagy bolondság volt tőled; mert ha valakinek az adósságot meg kellett fizetni, a mint hogy megkellett, ezt nem neked kellett volna teljesíteni, ki annyit tettél és költöttél már, hanem Ödönnek“ (meg kell jegyezmem, hogy ekkor Zichy Eugent mi nem Jenőnek, hanem Ödönnek hívtuk).

„Nem édes barátom! mert Ödön declarálta, hogy a követséget csak a párt érdekében hajlandó elvállalni, hogy Örményit megbuktathassuk, — s hogy e célra csak 4000 forintot bocsát rendelkezésünkre, és ezt meg is adta becsületesen.“

„De én azt nem engedhetem, hogy te pályád kezdetén anyagilag magadat megrontsád, — a 2000 forintot reggel átadom, hogy ezt azonnal fizesd le Schiedernek; — s érts meg jól: a mikor pénzre lesz szükséged hozzám jer; nekem tudod nincsen pénzemre szükségem.“

Köszönöm édes Ali! az egész szép részedről, de ki fizeti vissza.

„Hát te magad.“

„S ha meghalok?“ kérdém.

Pénzem lenne akkor legkisebb veszteségem; de nem is így áll a dolog. Te ma holnap teljeskorú leszel s én kártalaníttatni fogom magamat a moóri osztály alkalmával, azért légy szíves, a mikor pénzre van szükséged ne Schiederhez, ne zsidóhoz, hanem barátodhoz fordulni.“

Egy kis papírkára 2000 forintról szóló „nyugtát“ írtam s másnap Schiedert kifizettem nagy bámulatára.

S ez után négy év lefolyása alatt mindig Aladár adott pénzt ha megszorultam; megszorultam pedig minduntalan.

Az őszi végnapjait kellemesen töltöttem részint atyámnál Akán, részint bátyámnál Abán, vadászva, agarászva, politizálva.

Sokat találkoztam ez alatt Madarász Lászlóval és Józseffel. — Az első nem élt jó erkölcsi hírben. De tehetségre, jelesen szónoki tehetségre megközelíthetlenül fölöttünk állt. En soha sem hallottam, — talán Kossuthot sem véve ki, — megnyerőid) szónokot.

Kis férfiú, de igen szabályos vonásu, szép alak, erőteljes csengő hang — gyönyörű nyelvezet, erős logikai érvelés, élénk előadás, gunyoros modor, megtörhetlen bátorság, hogy ne mondjam vakmerőség; ezek voltak főtulajdonai, melyeknél fogva mindig rokonszenvre — sőt lelkesedésre számíthatott.

József higgadtabb, nehézkesb szónok, de helyesen érvelő, cynicus, mindent nélkülözni, tudó republicánus jellem volt. Előadása nem melegíté, nem ragadtató el a hallgató közönséget, de meggyőzőé azokat, kik vele egy politicalai irányt követtek.

Amint Lászlót csakhamar selejtes, élvét vadászó önzőnek bélyegezte a közvélemény: — úgy József erkölcsös tiszta becsületességét senki sem vonta kétségbe.

Tőle hallottam: hogy mind élheterlen az,

ki Fejérmegyében 50 hold birtokból megélni, s e mellett a közügyekben tényleges részt venni nem képes.

Ismertem s voltam atyuknál is Czeccén, öreg úr volt már ekkor; tanultnak, s ha jól fogtam fel — szobatudósnak tartottam.

Úgy látszott nékem, hogy József fiát jobban szerette. Nevezetes hogy a megye felügyelete alá 300, mond háromszáz forintot tett le, azon célból, hogy kamatai mindig a tökéhez adatván, egy fél millióra szaporodjék: s így majd az akkori Madarász család hitbizonyítmányát képezze.

Bensőbb meghitt barátságban éltem Salamon Lajossal, ki igen becsületes, nemes érzésű, lovagias jellemű, megbízható egyén lévén, bírta a köznemesség bizalmát. Kár hogy atyja korán elhalván, gyermekkori nevelése elhanyagoltatott. E miatt alapos ismeretekkel nem bírt, s minden későbbi szorgalmával sem volt képes pótolni e hiányt. De annál nagyobbszerűen tűnt ki, egész életében önzetlen áldozatkész jelleme, rokoni, baráti, s a hazáért mindig lángoló nemes szíve.

Gróf Cziráky beváltotta adott szavát, s kitűzte a tisztújítás határnapját.

Sárközy aggódván, hogy távollétében népszerűségét aláássák, — követi állásáról lemondott, s haza jött.

Mi is újra kezdtünk mozogni.

Egy nagy pártértekezletet hívtunk össze Alapra és erre Zichy Jenőt is meghívtuk.

Ürményit, kit az isteni gondviselés különös kitűnő tehetségekkel s nagy vagyonnal áldott meg, pártunk nagyobb és szenvedélyesebb része gyűlölte. De saját pártjából is csak kevesen ragaszkodtak személyéhez rokonszenves bensőbb baráti állandó változhatlan érzettel. Négy évi alispánkodása alatt nem nyert — hanem veszített népszerűségéből; — holott eltekintve political irányától — alispáni működése s hivataloskodása kifogástalan volt. Elénk kötelességérzet, roppant tevékenység, ha kellett, nagy munka, s kitartási képesség, tiszta jellem, becsületesség, nagylelkű bőkezűség és áldozatkészség, éles felfogás, sok positiv tudomány, erős mondhatnám törhetlen akarat; nem szép, de értelmes erős logikai tiszta magyarságú szónoklat, s kellő bátorság: kitüntették nem csak a megyében, de az egész országban. Soha sem hallottam, hogy a most mondott tulajdonságai-

ból bármelyik, bárki által kétségbe vontatott volna. De szeretni? talán senki sem szeretne!

Ezt hittük mi akkor és talán azt hiszik még most is sokan.

Pedig nem így van!

Korán elhalt neje (született Festetich Amália Déghről) imádta; és néhány, de csak igen kevés választottjai, szívük egész erejével ragaszkodtak hozzá. Van az ő szívének valami ritka intenzív melege, de melynél melegedni csak keveseknek jutott osztályrészül.

Gyönyörű tulajdonságait nagyban paralizálja gunyoros, sértő, kíméletlen s nem ritkán megvető modora!

Csudálatos, hogy ő, ki mindent helyesen részletez, erős logikával von következtetést; ki a társaság minden rétegeit, születése, vagyona, különféle magas hivatalos állásainál fogva ismeri vala, nem tudta, hogy: egy éles élez, egy gunyoros, sértő kíméletlen észrevétel, egy gyöngédtelen mellőzés, mélyen sérti az emberi hiúságot. Sérti pedig annál mélyebben, mennél kevésbé képes azt valaki ily formában viszonozni; s hogy a sértett hiúság nem felejt soha, rákfene lesz az emberi szívben, mely gyűlöletté fajul a nemteleneknél; a nemesebb pedig

kerüli a lehetőséget, hogy ily megtorolhatlan sértést ismét el kelljen szenvednie.

Örményi mint alispán egy ízben kijött Moorra katonaelszállásolás iránti intézkedés végett. Atyám, ámbár sokkal korosabb volt Örményi Józsefnél, mint moóri közbirtokos, és minthogy József atyja főispánsága alatt Fejérmegyében szolgált, s így többször volt Válban is, Józsit pedig mint gyermeket ismerte, de azóta nem látta: megakarta az újonnan megválasztott alispánt tisztelni; annál is inkább, mert János bátyám Örményi alispánsága alatt szolgabíróskodott.

Bement Moorra; Örményi saját kastélyunkban (azaz a Luzenszky nagy kastélyban, melynek most már $\frac{1}{5}$ része anyámé volt) lakott.

Atyám az előszobába találta Örményi huszárját.

„Itthon van ő méltósága?”

„Igenis, de az ezredes úr van nála.”

„Jelentsen!”

A megyei huszár csakhamar visszajött azon válaszszal, hogy:

„Engedelmet kéret a méltóságos úr, de most nem ér reá.”

Atyám nem felelt; intett vadászának, hogy járasson elő — és visszament Akára.

A huszonöt évvel öregebb urat, a harmincz éves cs. kir. kamarást ezen eljárás mélyen sértette, s egész életében — pedig még sokáig élt — e szót „Ürményi“ többé ki nem mondotta; — reá nézve „Ürményi“, azaz benne Ürményi meghalt!

Atyám önbecs-érzetét sértette, és e nemes szívű öreg, ki mindenkinek megbocsátott, s mindent felejtett, elfelejtő ugyan ezen bántalmazást, de Ürményivel együtt.

Így atyám. De nem így vették az efféléket más hasonorsúak. Mennél kevésbé volt alkalmuk vagy tehetségük a hiúság megsértését, hasonló fegyverrel megtorlani: annál inkább gyűlölték, s alkalmilag rágalmazták, mert a mit nemtelent mondhattak ellene — az rágalom. Ő sértette az egész világot, de szándékosan senkinek sem ártott, csak önmagának.

Sárközy ellenben ugyanezen idő alatt mint másod alispán nyert népszerűségben, a köznépmességnek tetszett csinos meggyerő modora, becsületessége s mindenki irányában való nyájassága. A nemesség nagyobb része e megyében református; s ezek közül Sárközyvel vagyoni tehetségre vonatkozólag is senki sem mérkőzhetett.

Csakis a prókatori kar zúgolódott ellene;

mert végítéletet nem szokott hozni mint bíró. Mi is bár szeretttük, zokon vettük határozatlanságát; vele született cacaduhiúságánál fogva nem merte kimondani, ha történetesen ő elnökölt a legjelentékenyebb tárgyban is habár egyik vélemény nagy többségben lett légyen is, a többséget.

Ürményi ekkor már a kormány által ki volt jelelve a királyi táblához és híveinek kijelenté, mikép az ő érdekében ne fáradjanak, ne költségeskedjenek; ő megmarad követnek — de alispánságra föl nem lép.

Sárközyt, ha Örményivel szövetkezik, talán meg lehetett volna buktatni Kandó-Zichy-féle combinatióval, de Ürményitől megválva nehéz feladattá vált.

Így álltak a dolgok, midőn a mondott értekezletre összejöttünk.

Mérey ki átlátta, hogy a vezérszerepre hiában törekszik, s hogy ezután a remélt alispánságot el nem érheti: nem jött el.

Madarász, ki összebarangolta az egész megyét, és ismerte a közvéleményt, őszintén előadta választási ügyünknek illetően állását, s felhívta Zichyt, hogy lépjen fel újra, nem ugyan Kandóval, mert ez most már mióta Sárközy

elvált Örményitől, nehezen volna kivihető, hanem Sárközyvel.

Zichy megköszönte a bizalmat, kijelenté, hogy neki az országgyűlésen kellemes állás nyillott; hogy az alsóházban nincs annyira független elemekre szükség, mint a főrendiháznál: végre hogy ő a közigazgatáshoz csak keveset ért, a törvénykezésben pedig teljesen járatlan: s így ő e kitüntetést el nem fogadja. — Kiemelte azután csekélységemet, s engemet ajánlott másod alispánnak, mint közülünk legkönnyebben kivihetőt, s egyszersmind Sárközy helyébe követnek; és e cél elérésére 4000 forintot ismét örömmel felajánlott.

Engemet, ki csak megyei tiszteletbeli főjegyzőséget ambitionáltam ezen kijelentés igen meglepett; de még inkább az általános öröm, és lelkesedés, mely Zichy indítványát, a közönség részéről — lehattunk, vagy hatvanon, — követte.

Az indítvány ellenmondás nélkül elfogadtatván, én szépen megköszöntem a bizalmat s a kijelelést elfogadtam.

Megkezdettük azonnal a fedezendő költségekre szükséges ajánlatok aláírását; Zichy az ígért 4000 forintot aláírta, másodiknak nekem kellett aláírnom, ennél kevesebet én sem

jegyezhettem; 15000 forint és egy pár száz akó bor csakhamar biztosított.

Saját magam saját ügyemben nem működhetvén; visszamentem Abára János bátyámhoz, ki akkor már szegény özvegy volt, egy kis — talán — egy éves árva fiúval. Megunta a szolgabírótságot, mert fiát nem mervén cselédeire bízni, nehezére esett ha kötelessége némelykor több napokra járásába távozni parancsolá!

Elmondottam a történeteket, ő nagyon megörült s azonnal nyilvánítá, hogy azon esetben, ha én öt napig Abán maradok s kis fiára felügyelek ő járásába távozik, elvégzi a legsürgősebb kiküldetéseit, elbúcsúzik minden községtől, ki fogja továbbá jelenteni, hogy változott családi viszonyainál fogva nem szolgálhat, s fel fogja kérni járasa közönségét, illetőleg nemességét — hogy a személye iránt tapasztalt bizalommal tiszteljenek meg engem. Magamat pedig felkért arra, hogy akár leszek akár nem, vegyem át Abát, hogy ő kis fiával Akára mehessen, miután Aba reá nézve leverő emlék, s kis gyermekét anyánk bizonyosan szeretettel fogja gondozni.

Igy történt, hogy a választás napján alig volt ellenfél, Bajzáth, Végh, Szluha, Bezerédy Miklós stb. töredék, csak egy pár száz vokssal

rendelkezett, ellenezték Sárközyt, s miután ért velem együttesen lépett fel, úgy hogy együtt nyerünk, együtt bukunk, engemet is. Mivel pedig a választásnál győzhetni nem volt kilátásunk, az én leendő candidatiómat ellenezték. Egy kifogásuk volt ellenem, azt állíták, hogy még nem vagyok 24 éves, és így a törvény követelte minőséggel nem bírok.

A főispán úr által összehívott conferentia, — melyen az ellenfél nagy kisebbségét ismervén, ellenjelöltet alig nevezett meg, miután sokan ellenezték, de többen pártolták kijelölésemet, — eredménytelenül ment szét. A főispán nem nyilatkozott.

Végig járattam a választást megelőző estén a tanyákat, s azon kellemes jelentéseket kaptam, hogy pártunk igen nagy többségben van. s hogy az ellenpártnak nincsenek biztos jelöltjei, s végre hogy a nemesség inkább nem választ, sem hogy megengedje a candidatióból való kizárásomat.

Barátim s jóakaróim éjjelre a tanyákra mentek és nehogy népünket elcsábítsák, elhatározták köztük lenni egész éjjel s éberkedni.

Izgatott állapotomban nem bírtam elaludni; lehetett éjfél felé, midőn nagy zajt hallottam az utcán, felugrottam, az ablakhoz szaladtam honnan

kinézve három kortesekkel megrakott kocsit láttam az ablakom alatt forgolódva, a kocsikról kiáltás hangzott fel hozzám: „éljen Bezerédy, éljen Kandó!“

Első perczen kellemetlenül hatott reám e tüntetés, de vigasztalt, hogy csak néhány kocsi- ből s néhány kortesből áll az egész.

Alig hogy lefeküdtem ajtómat zörgették.

„Ki az?“

„Én vagyok“ felelt Kempelen, kit — gyertyát gyújtván, — beereszték.

Gyula elbeszélte, hogy meg akart tréfálni, miután úgy is hozzám kellett jönie; fél tizen- egyre ugyanis gróf Cziráky hívatta s azt kérde tőle, tudja-e hogy Fiáth hány éves?

„Tudom felelt ez reá hogy 24 éves.“

„Eljöttem tehát hozzád, hogy hazugságba ne hagyj s holnap te is így beszélj.“

„Hogy ez évben 24 éves vagyok, azt biztosan, de hogy mely hónapban s napon születtem? azt nem tudom.

„Most már mindegy; te mindenesetre 24 éves vagy s ha másképp nem mén, jó lélekkel kikorrigálom a matriculát“ tévé hozzá s nevetve távozott.

Másnap fényes magyar ruhába öltözködtem. A ruha a hírneves Kostyál pesti magyar

szabó műve volt, melyhez a megye színét választóin: vörös bársony kalpag fehér kótyaggal, zöld mente, ilyen atilla, vörös nadrág gazdag arany zsinórzattal. Friedriech a szokottnál nagyobb szorgalommal fodrozta hajamat, befogattam jó négyesemet, Fridrichem ki igen szép szőke legény volt, rá vette a fényes új egyenruhát s így járattam a megye házába; a nagy néptömeg, melyre a külfény mindig hat, örömrivalgással, zászlók lengetésével, kalapok csóválása és feldobálásával fogadott.

Akár hányszor részesültem hosszú változatos pályámon ovatiókban, de ily boldogító lélekemelő hálás érzetet, csak egyszer élvezhet az életben az emberi szív.

Cziráky a zajra az ablakra jött, tisztán láttam, hogy reám néz, fölkeltem kocsimban s szalutáltam.

Fölmentem a főispánhoz, aki azonnal elfogadott.

„Kötelességszerű tiszteletemet akartam tenni excellentiádnál.“

„Ich danke Ihnen, felelt ő, ich bin recht froh Sie zu sehen.“

„Die Herren behaupten, dass Sie noch nicht volljährig sind, und somit kann ich Sie nicht candidiren.“

„Erlauben Euer Excellenz mir die Frage: haben die Herren die dies behaupten, es auch bewiesen?“

„Nein; darum ist es mir lieb, Sie fragen zu können.

„Ich könnte sagen ja; ich thue es aber nicht, weil ich es selbst nicht weiss; in diesem Jahre bin ich 24 Jahre alt, so viel weiss ich gewiss! den Tag meiner Geburt kenne ich nicht. Hätten Euer Excellenz die Gnade gehabt selbe Frage an mich gestern zu richten, so hätte ich für heute meinen Taufschein herbei geschafft.“

„Freilich! freilich! aber jetzt ist es zu spät, — und ich kann Sie nicht candidiren; ernenne Sie aber sehr gerne zum Honorär-Obernotär!“

„Ich danke für die Auszeichnung, in jedem andern Yerhältniss würde ich selbe dankend angenommen haben; jetzt aber ist dies unmöglich — ich würde meine Wähler kränken. Wollen Euer Excellenz mich durchaus nicht candidiren, so trete ich einfach zurück, um keine Verantwortung zu haben, Euer Excellenz können ein gefürchteter, doch nie mehr ein geliebter Obergespan sein.“

„Bleiben Sie in der Nähe“ volt a válasz.

Én lementem Nagy Ignácshoz, aki tiszte-

letreméltó, kedves szép öreg úr s jóakaróm volt.

A gyűlés megkezdődött; a szokásos leköszönések, búcsúzások s pecsét átadása után Cziráky kandidálta az első alispánságra Sárközy Kázmért, Bezerédy Miklóst s Kandó Józsefet. A teremben az utóbbiak kortesei voltak, míg a mi népünk a piacon állott. Ig) a terem többsége Bezerédyt hangoztatta. Erre a mi táborunk is megszólalt mint egy menydörgés „Sárközy“ hangoztatással.

Salamon György és Zichy felszólaltak voksolást követelve; a főispán ezt szokott módon elrendelte.

A szavazás sokáig tartott; Nagy Tgnácznál ki s bejártak a hírhordók. Én letettem szép solingeni drága vasú gazdag kardomat egy szegletbe, és a legnagyobb elfogulatlanságot negélyezve, a hölgyekkel és katonatisztekkel társalogtam.

„Ich bitte tausendmal um Verzeihung,“ szól hozzám gróf Széchenyi Andor kapitány, „mir ist ein Unglück geschehen! Ich habe Ihre schöne Klinge gebrochen.“

„Wenn Sie kein grösseres Unglück traf, so mögen Sie getröstet sein, ich besitze das Paar dieser Klinge“ felelém nevetve.

Sárközy nagy többséggel megválasztatott következett a második alispánság: Bezerédy, Kandó, Fiáth! szolt a candidatió.

Egy percz alatt egyhangúlag megválasztattam.

A többi tisztviselők is felkiáltással egy félóra alatt megválasztatván, letették a hivatalos esküt.

A szokásos szónoklatok után a főispán felhívta a gyűlést, hogy miután Sárközy a követségről határozottan lemondott, válaszszon helyébe országgyűlési követet. Egy perez alatt követté lettem megválasztva, s eskümet is lettem.

Beszélni akartam, de lehetetlen volt, mert a választók csak egy része férvén a terembe, a künnlévők azt követelték, hogy az udvaron szóljak és így le kellett mennem. Itt felemeltek, és vállaikról beszéltem; beszédembe ezen passus is fordult elő: „készebb vagyok házról házva koldulva tengetni éltemet, sem hogy most tett eskümet megszegjem.“

Ennél tovább nem folytathattam; hordoztak az udvaron körül, s azután ki a piaczra; végre megmentettek a kellemetlen helyzetből barátim s elkisértek, követve választóim által

szállásomra; és csak azután mentek „Rákóczy“ induló mellett tanyáikra.

Credentionalisomat Sárközy megküldölte szállásomra; ebéd után haza mentem.

Jó szüleim, mint mindig tárt karokkal fogadtak.

„Csakhogy valahára megjöttél, oly sokáig elmaradtál, hogy már aggódtunk“ — mondá atyám.

„Engedelmet édes atyám! de igen sok dolgom akadt.“

„De most csak itt maradsz egy darabig?“

„Nem lehet édes atyám, mert holnapután Pozsonyban kell lennem.“

„Mit csinálsz ott?“

„Fejérmegye ma megválasztott alispánjának s egyszersmind országgyűlési követének, és így azonnal Pozsonyba kell mennem-.

Atyámnak nagy volt öröme.

Friedrich másnap összecsomagolta a mire szükségem lehetett, s én fölmentem huszárommal, vadászommal, egy négy lovas fogattal, és, két paripával Pozsonyba.

Legelőször Ürményit látogattam meg, igen szívesen fogadott, figyelmeztetett, hogy kocsis lovakra itt nem lesz szükségem, azokat küldjem vissza, de paripáimat tartsam itt, számukra

istállójában, mely nem messze van szállásomtól, szívesen ad helyet.

Figyelmeztetett, hogy menjek a nádorhoz, a Judex Curiaéhoz, s a personalisnál nyújtsam be credentialisomat; mert hétfőn a kerületi ülésben Fejér és Temes elnökösködik, így nekem elnökölni kell.

Még az nap eljártam a főurakat; de Ő fensége József főherczeg csak hétfőn 9 órakor fogadott. — Innen egyenesen az ország házába hajtattam; bemutatattván több kartársamnál; elfoglaltam az elnöki széket, vagyis az egyiket; mert ketten elnököltünk felváltva az egész héten. Közülünk egyik a szólni kívánókat hívta fel, s jegyezte a többséget; a másik vezette a tanácskozást, s föltette a kérdéseket, azaz elnökölt.

Ezen kötelesség reám háramlott, mert nem ismervén a követeket, nem jegyezhettem s nem hívhattam volna fel őket. E hivatásomnak, az egész ház szíves jóakarata által támogatva, sikerült megfelelnem.

Kartársaim pártkülönbség nélkül szívesen fogadtak. Ürményi átengedte az országgyűlési teendőket; instructiómat én adtam elő, én motiváltam. Ürményi sohasem tőn nehézséget; a haza küldendő jelentéseinket én készítettem, 0

a lényegébe mindig beleegyezett alakjára vagy a nyelvezetre tett észrevételeket, melyeket én mindig köszönettel elfogadtam; mert észrevételei mindig helyesek voltak, s igen baráti módon nemes szándokból tétettek.

Itt ismerkedtem meg Mailáth Györggyel a mostani országbíróval. Ő volt az egyetlen nálam fiatalabb követ, kit már ekkor nagy tehetségnek tartottak; s a közvélemény nem csalódott. És ha csalódott volna, csak annyiban csalódott, hogy oly roppant tehetség mellett, annyi szorgalmat s munkaképességet, — a írónhoz való családi hagyományos hűsége mellett, annyi hazaszeretetei s áldozatkészséget benne a jóakarólag lelkesült közvélemény sem mert reményleni.

Ő a legnagyobb ítélőtehetség az országban. A nemzetet, ennek jó és rossz tulajdonait, az adott viszonyokat, az ok és okozat összefüggését; nem ismerte föl senki helyesben mint ő. Senki sem választó meg szerencsésebben az időszerűségét annak, mikor s mit kelljen mondani? férfias bátorsággal, a hatalom vagy nemzet irányában; — veszélyeztetve az elvezett kegyelmet, vagy népszerűséget is, — mint ő. Elismert dolog ez, hisz hosszú életpályája tanúsítja.

Igaz, hogy kétszer meggondolja, míg egyszer valamely eszmét kimond; míg véleményt nyilvánít. De ha megtette, akkor ez az ész és szív, a tudomány és tapasztalat összeműködése folytán cristalizált eszme vagy vélemény.

Emlékezzünk vissza az erősített birodalmi tanácsban történteke. Az ottani, és a mi 61-ki országgyűlésünk alatti nyilvánításaira, sőt egész életének politicalai működésére, különösen a múlt 1876. december 16-án az igazságügyminiszterhez a birói függetlenség és letehetetlenség tárgyában intézett interpellatiójára, s feleletére a kapott válaszra; s meg kell vallani, hogy a mit róla mondtam csak halavány vázлата jellege és szellemi szónoki tehetségének egyformán.

A ki e komoly államférfiut csak most kezdette megismerni alig hiheti, mily megnyerő nyájas modorral bírt, s mint hódított előzékenysége, derűlsége által ez előtt 38 évvel.

Nagy neve, családi összeköttetései, atyjának tekintélye, nagy vagyona, személyes érdemein túi, neki nagy fényt, s előnyt kölcsönöztek. De ezen fölényt velem soha sem érezette: szívesen társalgott, játszott és lovagolt velem; s ha általa kívántam valamely házhoz bejutni, kérésemet mindig előzékeny nyájassággal teljesítette.

Annyit azonban nem voltunk együtt, hogy szíves viszonyunk meghitt barátsággá fejlődhetett volna. Mert kedvteléseink, mondhatnám szenvedélyeink mindegyikünket más irányba vezettek. — Ő játszhatott nagy pénzben is: én nem; — mert nem volt erre elégséges vagyonom. Ő szerette a nagyúri társaságot, hol ott-honos volt: én nem. Borzadtam a tolokodás-látszatától is.

Én szerettem vadászni: ő nem; mert rövidlátó. Én szerettem a zenét: ő neki ez kevesebb gyönyörűséget szerzett. És így szabad időnket különböző téren töltöttük.

Meghittebb viszonyban éltem Péchy Mánnal, ki akkor igen szép fiatal lovagias, romanticus irányú, gazdag legény volt. Vele sokat lovagoltam; nyílt jelleme, derült jó kedve előzékeny szívessége, egész életére megnyert.

Ő is sok reményre jogosította a közönséget, s benne sem csalódtunk. Zemplényi főispánsága s erdélyi kir. biztosi működése alatt szerzett babérjai holtig diszíteni fogják a tiszta főt, hű alattvalót és buzgó hazafit, ki most is egész odaadással szolgálja hazáját.

Megismerkedtem az ország színével. Pártfogót s tanácsadót leltem az öreg bölcs Pázmányban; jóakaróm lőn a tehetséges Zsedé-

nyi. Deák még akkor zárkózott volt irányomban; utasításom volt az indigenatusra vonatkozó kérelmeket, s ajánlatokat el nem fogadni. Ezen kötelességemet egy igen szerény kis beszéddel teljesítettem; — Deák erősen, hogy ne mondjam élesen felelt. Zokon esett nem a tény — hisz ez kitüntetés volt — de a modor, mely ha nem sértett is, lehangolt s intimidált. Horváth Antal volt egyik szomszédom, a másik a korán elhalt Kárász István.

Gróf Pálffy Ferdinánd a stomfai földes úr, kit már többször láttam, szívesen látott, és meghitt vadászataira.

Fuvoláztam, de nem énekeltem, mert nem volt zongorám, s a sok másféle szórakozás folytán időm alig is maradt.

Majd minden másodnap valakihez voltunk hivatalosak. Az ország zászlósain kívül, majd minden püspök konyhát tartott; s meghívtak bennünket, pártszínezet nélkül. Mi pedig szívesen mentünk hozzájuk, ismertek személyesen mindannyiunkat, ismerték gondolkodásmódunkat, érveink, óhajaink s követeléseinket, aggályaink és reményeinket, ismerték hazai viszonyainkat, s a befolyásos személyiségeket.

S most?!

Ez az országgyűlés 13 törvénycikkkel, s

az ifjak amnestiájával végződött, közmegelegülés s általános öröm és kibékülés közt, Zsedényit Palóczy, Beöthy — Ürményit; Bonis Andrassy Józsit ölelte meg, s így tovább.

Haza érve lelkiismeretesen hivataloskodtam. De ez ekkor nem nagy feladat volt, egy pár metationális hitelesítési kiküldetés, vagy repozitívó vezetett a vidékre. A székhelyen, ha nem volt fixum, az az gyűlés vagy törvényszék, a másod alispánnak csak kevés dolga volt. A comissariaticum az az átvonuló katonaság ellátása s tovább szállítása, és a politica volt főteendője, a közigazgatásban. Ügyes, becsületes biztos, s tevékeny contralis főbíró s pandurhadnagygyal, e két közigazgatási főtárgy nem nagyban vette igénybe tevékenységemet.

Több gondom volt a fixumok alatt, mert elnökölni kellett rendszeren 12 nap, négyszer egy évben a büntető törvényszéken. S ha olyan ügy fordult elő a polgári törvényszéken, melyben Sárközy, bármely minőséggel befolyt: ilyenkor elnökséget cseréltünk.

Ez idő alatt tartottuk a megyei gyűlést,

szinte négyszer egy évben; s minden hó elején kis gyűlést, melyben a legszorgosabb ügyeket, a nagy gyűlés által leendő helybenhagyás reményében elintéztük.

Délután nekem még az árvaszéken kellett elnökölnöm; nem ritkán négy, öt napig egymásután.

Legtöbb időmet azonban a magánperekben való bíraskodás vette igénybe. Sárközi-igen késedelmes bíró lévén, a prókátorok nem szerették és így engemet kerestek föl sürgősebb ügyeik elintézésére.

Szíves meghitt viszonyban éltem Horváth s Nagy Lajos becsületes ügyvédekkel.

Ha bírói functioimban megakadtam, ezek szívesen útba igazítottak. Magam mellé kértem bíró társul Véghelius — ekkor még így hívták — a később Véghelyi Zsigmond főbíró és esküdtjét; s ezek készek voltak éjjel is dolgozni. Véghelyi gyakorlatból szerzett e téren jártasságot, szívesen adott felvilágosítást mind abban, mit e téren is csak gyakorlatból lehet megtanulni.

Két év lefolyása alatt népszerű bíró lettem, s túl voltam perekkel halmozva.

Megjegyzem, hogy bírói taxát sohasem fogadtam el. — Repositióknál, metatis ügyek-

ben hitelesítéseknél is csak ott fogadtam el taxát vagy napi díjat, hol ezt visszautasítani megbántás lett volna.

Átvettem bátyámtól Abai rész birtokunkat és szépen helyreállítottam. Fölépíttem, bebútoroztam ezt, és fejevári hivatalos szállásomat is. Hogy e bútorzatot kifizessem, eladtam összes rozs termésemet, mérejét 2 mond két váltó forinton, az az 48 pengő krajczáron!

Szt.-Istváni terminus és fixumok után Abán voltam. Egy ízben éjfél tájban fölkeltettek egy sürgős levéllel.

Gróf Lazánszkyné született Eszterházy Angélique értesít, hogy nagynénje özvegy gróf Eszterházy né Sárosdon meghalt, s hogy az urodalmi tiszték őt a birtokból kiakarják dobni, — holott ő biztosan tudja, hogy ő a végrendeleti általános örökös; hozzám folyamodik hát, hogy intézkedjem, már pedig rögtön; mert valószínű, hogy holnap reggel már tűrhetlen lesz helyzete.

Ezen cathegoricus felhívás, egy szép fiatal s általam már rég ismert és tisztelt delnő részéről nagy zavarba ejtett. Forgattam Kövyt, Kelement de nem találtam felvilágosítást a törvényes eljárásra nézve, ily rendkívüli esetben.

Végre elhatároztam magamat, hogy a rend

érdekében fogok föllépni, minden erőszakot erélyesen betiltok, s az illetőket a törvényes útra utasítom.

Írtam a csendbiztosnak Fejérvárra, hogy ezen soraim vételével 12 pandúrral azonnal induljon Sárosdra, — jelentse magát a főtisznél kijelentésével azon határozott utasításomnak, hogy neki a kastélyban a rendet fenn kell tartania addig is, míg én reggeli 9 órára oda érkezendem. Ezen levelet lovásznak adtam azon parancsral, hogy hajnalra Fejérvártt kézbesítse.

Kilencz órára behajtottam-a sárosdi kastélyba; a grófnő mély gyászban kis fiával már reggelizett; pandúrjaim az udvaron voltak felállítva.

„Hol a levelében érintett végrendelet grófnő? kérdém.“

„A főtiszt magához vette:“ volt a válasz.

Meghagytam a csendbiztosnak, hogy valamennyi uradalmi tisztet, és a plébános urat kérje nevemben, hogy gyűljenek össze a nagy ebédlöben, s hogy a község elöljáróit és jegyzőjét rendelje szintén ide.

Mire reggelimet elköltöttem, mind együtt voltak.

„Úgy értettem, hogy gróf Lazánszkyé

irányában itt erőszakos törvénytelen eljárás szándékoltatik.

„Nem erőszakos, nem törvénytelen eljárás terveztetik, alispán úr! nekem kötelességem a grófnét mindenével a mije itt van, tiszteletteljesen Rédére vagy a hova parancsolja, szállítani, s ezután a kastélyt bezárni, és a bejárásokat lepecsételni“ felelte a tiszttartó.

„S mily jogon alapul ez eljárás?“

„Jogtudós nem vagyok alispán úr! de tudom, hogy előjáróim parancsának engedelmeskedni kötelességem?“-

„S ki parancsolta ezt?“

„Az örökösök plenipotentiarius a N. N. tabuláris ügyvéd s táblabíró“.

„Nincs végrendelet?“ kérdém odavetve.

„Igen is van.“

„Hol és kinél?“

„Nálam.“

„Hozza el kérem.“

„Az a vett parancsom, hogy a netalán feltalálendő végrendeletet, csak a plenipotentiariusnak szabad kiadnom, ki egyébiránt holnap reggel ide érkezik.“

„Én pedig fölkérem tiszttartó urat, hogy legyen szíves a végrendeletet azonnal nékem itt nyilvánosan átadni.“

„Ha parancsolja alispán úr meg kell ten-
nem, de a felelősség alispán urat illeti.“

„Igenis, a felelőiséget ezért el is vállalom.“

A végrendeletet kezembe vettem, egy ol-
lóval felvágtam borítékát, s olvastam.

A szokásos bevezetést átugorva, megakadt
a szemem az 1-ső pontjában nagyobb betűk-
kel irt „Lazánszky-n“ az 1-ső pont így volt
fogalmazva:

„Meine universal Erbin ist meine theuere
Nichte, Gräfin Lazánszky geborene Gräfin An-
gelique Eszterházy.“

„Jegyző úr kérem jöjjön ide, s olvassa
lassan, értelmes hangon a végrendelet első
pontját.“

A jegyző tisztán elolvasta hangosan.

„Most kérem fordítsa le magyarra is, mert
valamennyien nem bírják a német nyelvet.“

„Universalis örökösöm gróf Lazánszkyne.“

„Megértették e végrendelet első pontját?“
„Igenis“ felelt az előljáróság.

Hozattam gyertyát, spanyolviaszt, saját
gyűrűmmel ismét lezártam a végrendeletet, kí-
vülről ráírtam „feltöretett általam s ismét lezá-
ratott. — Fiáth alispán.“

„Előttünk s az egész előljáróság jelenlé-
tében, bíró, törvénybíró s jegyző.“

A végrendeletet vegye további megőrzés végett ismét magához tisztartó úr, és értsenek meg jól!“

„A ki a tiszturak közül a grófnőt fájdalomában, kényelmében, nyugodalmában háborítani merészlené; azt ezen 12 pandúr mindelestől kiszállítja a határból.“

„Isten önökkel.“

Törvényes volt-e eljárásom? maiglan sem tudom; de ezen ügy többé soha elő nem fordult.

Fejérvártt az íróasztalom mellett ültem, midőn betoppant Oszlányi, kit mint dandyt győri jurista koromból ismertem.

„Micsoda forgó szél hozta önt ide Fejérvárra?“

„A forgószélnél rosszabb.“

Elbeszélte, hogy Bécsből ment Pestre, s Bicskén Fejérmegyében meghált; de magán-szobát már nem kapván, kénytelen volt egy más utassal egy szobában hálni, s hogy midőn felébredt, az utas már rég odább állott, de elvitte tárczáját is. — Azért jött hát hoz-

zám, hogy tegyek intézkedést a tolvaj elfogatására, s adjak neki 100 forintot kölcsön, hogy tovább utazhassák.

Teljesítettem mindkét kérését, s meggyőződtem, hogy az egész előadás — mese volt.

Pár nap múlva Füredre mentem, kit látok a macaó-asztalnál? — Oszlányi urat.

Nem szóltam hozzá; később megtudtam, hogy hetek óta itt van s játszik.

Föltettem magamban, hogy legközelebb kérdőre vonom; de ő jobbnak látta még az nap Füredről tovább állni. — Soha sem láttam többé.

Gróf Széchenyi Andor szenvedélyes fiatal kapitány Csákváron feküdvén, egy ízben a bírót bántalmazta; ezen kihágás nagy hullámokat vetett a megyében. Kiküldtettem vizsgálatra, mint a vegyes küldöttség elnöke. A katonaság részéről egy öreg alezredes, egy kapitány, és főhadnagy volt delegálva. Kellemetlen exmissió volt reám nézve, mert a katonasággal, s különösen Széchenyi Andorral jó barátságban éltem. Az ülés előtt meghívattam a vádlót;

megmagyaráztam neki, hogy gróf Széchenyit a bántalmazót valószínűleg be fogják zárni pár napra, de ebből neki semmi haszna, sőt kiteszi magát a megboszulásnak. — Ellenben, ha visszaveszi vádját, adok neki io aranyat; a bíró kezét csókolt, s az ügy el volt .örömökre intézve.

Széchenyi elment a syriai expedícióra, és Saint Jean d' Acre felé utaztában pestisban elhalt. Halála után érkezett czimem alatt egy gyönyörű damascus-kard, mely most is meg van e felírással: „Széchenyi Andor emlékül.

Szolgálatom igen kellemes volt. Én voltam a közvetítő kapocs nagy uraink és a közép nemesség között; én vittem ezeket amazokhoz és megfordítva.

Nálunk a political élet már élénk volt, de még nem éles.

Huszonnégy nemes család volt, a főrendieken kívül, kiket legalább egyszer egy évben meg kellett látogatnom. Látogattam pedig őket azon tudattal, hogy ha 5 lóval két cseléddel behajtok, s náluk maradok két három nap; ez őket csak annyira feszélyzi, mint ha egy szívart adnának.

Hol vagytok szép vagyonos családok? boldog idők!

Hihetetlen, de fájdalom! igaz: 38 év alatt kivisztek kevés kivétellel.

Sok pénzébe kerültek a közép nemességnek a pártalakítások, tisztújítások, követválasztások, közgyűlések, szóval a szenvedélyes korteskedés, — s talán még többre egyeseknek, a forradalom; nem csak mivel a hazának közvetlen adóztak, és elkoboztatott készpénzüket, de főkép mert elveszték az úrbériségeket. Instruálni kellett ennek folytán ugyanis jószágukat újból, és építkezniök drága pénzen. A fiúk, kiknek nevelésükre a szülők leendő örökségüket már előlegezték, azon reményben, hogy a nyerendő nevelés folytán valamely közpályán hivataloskodva, magukat fenn fogják tarthatni: újabb lesújtó költségbe kerültek. Mert az előbbi szá. mítás nem volt más mint hiú ábránd! — a forradalom ugyanis közbejött; tudományos pályájukat be nem fejezték, — vagy ha igen, nem alkalmaztatták magukat, sem az önkényzsoldosául sem Bachhuszárnak. Haza jöttek szüleikhez, nem ritkán ezek terhére. Ezután már az adót is fizetni kellett, a már megterhelt fekvő birtok nem bírta ezt is és a tétlen család eltartását. Újra terheltetett uzsorás kölcsönnel s végre elveszett a birtok s vele a nemes család is. A mely család ezen crisist átélte,

azt megrontotta a 60 és 61-ik évi alkotmányossággal járt megyei és országgyűlési választási korteskedés; az azóta lett roppant adóemelések; rász termések, az európai üzletpangás, végre a pénznek még eddig soha sem tapasztalt drágasága Magyarorszában.

Azon időben, melyről most irok, még nem volt így; a hová mentem, hegyen völgyön lakodalomban részesültem; s összejött ekkor az egész vidék birtokossága mulatni.

Nappal vadásztunk lőfegyverrel vagy lóháton, este játszottunk vagy táncoltunk reggelig. — Még ha harmadnap távoztam is zokon vették.

A gyűlések egyik, rendesen második napján, barátim: mind, s törvényszék idejében, azon tanácsnak, melyen elnököltem minden tagja, többnyire az egész idő alatt vendégeim voltak; népszerűségem növekedett.

Octoberben hozzám hívtam Abára vadászatra az egész megye ifjúságát; nem tudtam ugyan harmincz vendégnek saját házában helyet adni; — de az abai közbirtokosság jelenen Sárközyék, Szűcs Gedeon, Szűcs Sándor, Hajós szívesek voltak vendégeimet saját házaikban hálásra elfogadni. Vendégeim többnyire négyes fogatokon érkeztek, s hozott mindegyik

két három háts lovát, úgy hogy a lovakat, mert volt ilyenkor 100 vendéglő, az ököristállóknban tudtuk csak elhelyezni.

Az öreg Ullmann a mostani Szitányiak atyja nem lévén vadász ember, vadászatját nekem engedé át Szt.-Ágotán, mely pusztát ő haszonbérbe bírta a kamarától.

Ha volt szabad időm, elmentem Polgárdira. Itt ismerkedtem meg közelebb Inkey József és Zsigával, kiknek barátságával most is dicsek-szem, s kiknek szívességéből minden évben egy pár hetet Berényben töltök most is. — A vadászat ott szép s rendesen vezetetik — de a főkellem a házi urak szívessége, s a fiatal szép előzékeny, mívelt szeretetreméltó ifjú házi aszszony — Pistának neje, született báró Eötvös Jolán, Józsefnek leánya.

Nevezetes volt Polgárdin a Szt.-István-ünnep, mint a tiszteletreméltó, nemes szívü gróf Battyhány István névnapja.

Fejérmegye nagy birtokosain kívül eljöttek a Csongrádiak, Békésiek, Bolzáék A Wenckheimok, Tomcsányiak. Világhírü lakomázások voltak ezek!

Eljártam Szent-Mihályra, de legtöbbet Lángra.

Gróf Zichy György és nővére Amália

grófné együtt szoktak az őszi és téli estéken négy kézre zongorázni; de órákon át a légszebb négykezes zongorajáték is unalmassá válik. Zichy Jenő ki Kálozdról szinte minden este átjött, hogy megszakítsa az egyformaságot, hozott magával egy kis hangszert ében fából, vagy 7 szellentyűvel ellátottat. Párisban szerzte s „Flute d’amour“-nak nevezte. Vastag nehézkes ujjaival azonban ügyetlenül kezelte; egy este egy nehezebb zene-szerzeményt játszva, többször megakadt, és distonált.

„Játsz kérlek helyettem, hisz te híres flautás vagy“ mondá.

„Légy szíves a hangszert holnapig nekem kölcsönözni — s talán holnap már képes leszek kívánatodat teljesíteni“ így feleltem.

E hangszer nem volt nagyobb egy közép-szerű furulyánál, mérsékelten fújva, igen lágy hangokat lehetett belőle kicsalni, — kezelési módja pedig olyan volt körülbelül, mint a csákáné.

Másnap már úgy játszottam, mintha egész életemben az lett volna foglalkozásom, s éveken át ha Lángon voltam erre kértek fel; Amália grófné a zongorán igen szépen kísért.

Gyönyörű élet volt ez, mondhatom! Szép hatáskör, elég dolog, s még több élvezet.

Pártom többségben, az ellenfél tétlen, csak figyelő állásban; pártomban a legnagyobb egyetértés, népszerűségem növekedőben.

„Wenn sie nur evvig grünen bliebe,
Die gold'ne Zeit der Jugendliebe.“

Kossuth életbe léptette szerkesztése alatt újságát a „Pesti hírlap“-ot.

Kossuth roppant tehetségét, tudományát, készültségét, ihletett hazafiúságát, az emberiséget felkaroló meleg keblét, csakhamar felismerte az egész haza, lelkesedéssel fogadta minden egyes ragyogó vezércikkét.

Örült a nemzet, hogy két legnagyobb fia Széchenyi és Kossuth egymásnak kezet nyújtva, váll-vetve hatalmasan törnek előre, a nemzetet megmentő reformok útján, Magyarország regenerációjának szent célja felé, mindkettő a népszerűség fényében ragyogva — a nép embere úgy, mint a magyar történelmi névvel, és sok polgári erénnyel bíró főúr. — Tiszta fővel, meleg szívvvel, forró hazaszeretettel, nagy munkaképességgel s tevékenységgel bírt mind a kettő. Nem természetes-e, hogy a nemzet remélte,

sőt hitte, hogy ezeknek együttesen sikerülni fog az is, mit eddig lehetetlennek hitt s remélni sem mert; a gondviselést áldották, hogy e két nagy embert nemzeti nyomorúságunk culminatio-pontjának idején, együttesen adta a szeretett haza megmentésére. E körülményben a magyarok Istenének kegyelmét ismerték fel!

Egy ideig e két szellemi óriás összehangzatos működésében senkisémet kételkedett; s így is volt egy ideig, hisz tiszta logikai fővel bírt mind a kettő, szíveik melege egy fokon állott, s eleinte a véralkat különbözősége nem tűnt fel. Hisz a mondott egyetlen szent cél felé törekedett mind a kettő. Egyik ifjúsága s véralkatának egész hevével, kicsinyéivé, megvetve, a nehézségeket, kész mindenért mindent veszélyeztetni. A mondott célra törekedett a másik is, de koránál, véralkatánál s talán családjá s nagy vagyonánál fogva, kímélve a sértendő érdekeket, felismerte a nehézségeket, biztosan lépésről lépésre haladva vezette a nemzetet, de nem veszélyeztetve időnyerés tekintetéből ennek egész jövőjét.

A „Pesti hírlap“ csakhamar szövétnekül szolgált az olvasó közönségnek; világított és gyújtott; de a törvényesség keretében.

Az adó egy részének a nemesség által

leendő elvállalása, — az úrbériségek szabad váltság melletti megszüntetése; a nem nemeseknek az alkotmány sáncaiba leendő befogadása; a honoratiorok azonnali jogosultsága; a nem nemesek birtok-szerezhetési joga, a hadkötelezettség kiterjesztése a nemesekre; a kormány felelőssége; s minden törvénytelen vagy ennek állított cancellariai rescriptumok és decretumok s helytartótanácsi intimatumok szigorú megbírálása, visszautasítása; — lőnek a „Pesti hírlap“ gyönyörűen írt vezércikkeinek főtárgyai.

Kossuthnak ezen erélyes, következetes s hódításaiban sikerdús működése, tevékenységre riasztá az úgynevezett „Aulicus“ pártot is; s a mint azok a reform s haladás zászlója alá a hatóságokban, úgy ezek is százados intézményeink változatlan fenntartása mellé sorakoztak.

E két párt közt foglalt Széchenyi, és mi véle, közvetítő állást; pártolva Kossuth reformterveiből azt, mi az időszerint már kivihetőnek látszott; s bebizonyítva az Aulicusoknak azt, hogy igen sok abból, mit ők tovább is fenntartani iparkodnak, már nem életre való s fenn nem tartható többé.

Megyében hullámozott a közvélemény, de

nem nyert határozott irányt; s én pártommal, minden kérdésben többségben maradtam.

Eljött megyei gyűlésünkre Meszlényi Rudolf, Kossuth sógora is, — sub titulo virtuális successiois holott ki kellett volna halni az egész Meszlényi családnak, hogy ő örököljön Fejérmegyében. Mind a mellett szívesen fogadták; mérsékelt előadása, csinos külseje, megnyerte azokat is, kik véle egy véleményen soha sem lehettek. Eljött Perczel Mór és Miklós is. Ezen három képesített tehetséges jó szónok, feltétlen Kossuth híve lévén, vitáink élesebbé váltak; de még nem szenvedélyesekké. A conferentiákon még mindig sikerült nekem, s azoknak kik pártoltak, a határozatokat a törvények s törvényes szokás kereteibe szorítani, és a más napra tervezett megyei végzést mérsékelni. — De ez nem sikerült a vitatkozási modorra nézve, ennek éle s keserősége minden részről, gyűlésről gyűlésre hatványosan fejlődött.

Gróf Zichy Domokos egyik nagybirtokosunk rozsnói püspökül neveztetvén ki; engem egy küldöttség élén a megye, részvéte

s tisztelete jeléül hozzá küldött. Szívesen elfogadtam, mert azon a vidéken még nem jártam, s Zichy Domokossal, ki Szentiványon szomszédságomban sokat időzött, baráti viszonyban éltem.

Az ünnepély után meghívott bennünket gróf Andrassy Károly oláhpataki nyaralójába. Zichy Ödön, Jenő, Aladár és én elfogadtuk a szíves meghívást, s két kocsin oda mentünk.

Házi gazdánk családja nélkül volt itt: fiai Gyula, Manó s Aladár, Bécsben voltak növelőében. Ilyen fogadtatás s ilyen ellátásban alig részesült sok halandó! Három napot töltünk itt, az ezer egy éjszaka mesés gyönyörűségei mámorában. Ha reggel fölbredtem, nem tudtam való-e az egész vagy csak álom?

Itt is tapasztaltam, hogy a gyönyör és élvezet poharát fenékiig nem szabad felhajtani, mert salakjával, a kimerültség és untsággal találkozunk.

Házi gazdánk terve szerint harmadnap reggeli 6 órakor lóra kellendett ülnünk, s Oláhpatakról a hegyeken át „Schmecks“-re, a mostani Tátra-Füredre lovagolnunk.

Fölkeltettem magamat fél hatra, s hatkor már a verandán voltam, a thea, kávé stb. már készen várt. A komornik felhívott, hogy reg-

gelizzem, én még egy fél óráig vártam, de senki sem jött az urak közül. Végre hozzá láttam s egy csibukot kiszívtam. Fél nyolcra lehetett, hogy kijött Károlyi gróf, s declarálta, hogy ma már nem indulhatunk, mert vendégei közül kettő oly mélyen alszik, mikép nem kívánja felkelteni, tovább nyugalmukban nem háborgatja, s most már úgy is későn lévén, az utazás más napra halasztatik.

Megkértem, hogy a részemre nyeregben álló lovon egy lovász kíséretében séta-lovaglást tehessek. Gyönyörű kirándulás volt ez az általam ismeretlen vidéken; hasonlított bakonyi hazámhoz. A Kárpátok végei ide nyúlnak, az erdők szebbek, változatosabbak, mert itt fenyő is tenyészik; de a falvak a bakonyiaknál is nyomorultabbak; faházak, csenevész lakosok.

Tizenegy órára értem vissza, gazdánk is újra lefeküdt, s csak Aladár sétált a Verandán.

Negyednap, hat órai lovaglás után, egy szép májusi nap Tátrafüredre értünk. Kiragadó szépségű hely és vidék ez a Tátra déli alján; de akkor itt még a legkezdetlegesb kényelmet is nélkülöztük. Az épületek fából készültek, a víz 6 fok Reaumur meleg, vagy inkább hideg lévén, nem fürödhettünk. A fürdő-idény előtt érkezvén, a szobák jéghidegek, az ágyak ro-

szak, az étel füstös volt, és így nem jól éreztük magunkat az oláhpataki lucullusi fény után.

Nagy fáradsággal jutottunk egy pár óráig lovagolva — kis hegyi ponykon és még több ideig gyalogolva, a Tátra tetejére. De itt kártalanított bennünket a minden képzeletet fölülmúló meglepő kilátás nagyszerűsége.

Harmadnap lóháton mentünk Lőcséig. Itt találtuk fogatjainkat, elbúcsúztunk gazdánktól elmentünk Hotzkoczra gróf Csákyhoz, innen a Szepességen keresztül Kassára.

Itt még az egész társaság együtt volt, szívesen fogadtak; s voltak ebédek, estélyek s bálók tiszteletünkre. Báró Horváth József volt házi gazdánk.

Negyednap Zichy Jenő és Aladár már kifáradván a sok éjjelezésben; elmentek Pestnek haza. De Ödön és én elfogadtuk Soós urnák meghívását Nádasra, gyönyörű lévén neje és sógor asszonya báró Suszter Natália és Irma.

Barczay János itt feküdt mint fiatal alig 25 éves kapitány; ajánlkozott, hogy saját fogatján kivisz bennünket Soós úrhoz. Későn és sokáig ebédeltünk, csak este felé indultunk; lovai szaladtak, mint a fergeteg, hogy egy töltesre, mely rősz hírben áll, még világosan érjünk. De hasztalan. János barátunk feldöntött

bennünket, s én összevertem kezem és fejemet úgy, hogy Nádason azonnal le kellett feküdnöm. De szép hölgyek ápolván csakhamar felejtém bajomat. Innét kirándultunk az aggteleki barlangba. — Soha sem éreztem magamat jól a föld alatt, sem pinczében, sem aknában, sem barlangban. Igaz, hogy e barlang nagy és szép, a csillárokat a szárnyas egerek halmaza képezi; Zichy Ödönnek ötlete volt, hogy este menjünk be, ott háljunk s csak reggel jöjjünk hüssel vissza. A házi gazda nem mervén az éjt gyengélkedő egészsége miatt a barlangban tölteni, Barczayval visszament, de mi ott maradtunk.

Másnap búcsúestély után indultunk Kaszáról Horvát Józsi lakásáról esti 11 órakor gyors paraszttokkal.

Mentünk egész éjjel, s egész nap; ismét egész éjjel s talán tízszer is váltottunk lovakat míg Pestre értünk.

Haza érve törvény- és árvaszéken elnököltem két hétig. — Ezután egy küldöttséget vezettem gróf Károlyi György békési —

ujonnan kinevezett főispán tiszteletére. Gyulán engemet gróf Wenckheimék kastélyukba fogadtak, hol négy nap mulattam; megismerkedtem Wenckheimékkal, a grófokkal úgy mint a bárókkal. És azóta folyvást szíves baráti érzelmükkel dicsekedhetem.

A főispáni nagy ebéden az ottani alispán Szombathelyi és én emeltünk felváltva poharat. Alföldi hazánkfiái a fejevári küldöttséget nem csak szívesen fogadták, de kitüntették s tülhalmozták szívességgel.

Otthon távollétem alatt Meszlényi és Perczelek szövetkeztek Madarászszal: megnyerték Salamon Lajost is, kivel legmeghittebb s bensőbb személyes és elvi rokonságban éltem. Elhitették eddigi elvrokonaimmal, hogy az ut, melyet Széchenyi inaugurált, s melyet én, és velem ők is követnek, célra nem vezethet; hogy Kossuth az egyedüli vezér, ki tudja mit akar, s tudja, hogy lehet, s kell a cél eléri — míg Széchenyi és pártja „Fabius cunctátor“ sága, Kossuth működésére ólomsúlylyal nehezül. Ezért országos political vezérnek nem Széché-

nyit, hanem Kossuthot tekintsék. Fejérmegyében pedig ne engemet, hanem Madarászt kövessék.

A mint Gyuláról haza értem, mindezekről híveim által értesültem. Fájt az eddig oly szilárdon állt pártunkban készülöben lévő meghasonlás. De még jobban fájlaltam azt, hogy mind ez nem egy pártconferentián, velem szemben mondatott el, hanem távollétemben, hátam mögött, egyes kisebb s nem nyilvános conferentiákban történt.

A negyedévi rendes megyei közgyűlést megelőző értekezleten ez ügyet senki sem híván szónyegre: én is ignoráltam. Tehettem pedig ezt annál is inkább, mert barátim többségének szokott rokonszenves előzékenységével találkoztam s véleményem többséget nyert.

Egy véletlen és jelentéktelen incidens azonban, csakhamar felderíté azt, mit az ildomosság egyelőre még palástolni akart.

Valami közigazgatási dologban a megye meghagyta, hogy az ügy mibenlétét megvizsgálván, indokolt véleményem kíséretében ki-merítő jelentést tegyek. Ha jól emlékezem, egy eddigi községi útnak a megyei országos utak sorába leendő felvételére vonatkozott kiküldetésem, melyben lelkiismeretesen el is jártam.

Kivitettem magammal a mérnököt s az ügyészt, meghallgattam az érdekelt községek, s a tapasztaltakra alapítám indokolt véleményem s jelentésemet. A Pesti hírlap rendes levelezője ezen eljárásomat s véleményemet nem helyeslén; az ügy állását elferdítve tette közzé ama hírlapban. A szerkesztőség pedig megjegyezte, hogy reményű, „mikép Fejérmegye miveltségek ezen „simplex“ alispáni jelentés alapján, nem fogja a végrehajtást elrendelni.“

Csak vasárnap este, a hétfői gyűlés előtt olvastam e cikkecskét.

Zokon vettem, de nem ingerlett; hisz Kossuthot soha sem bántottam; sőt a már akkor ellene felhozott rász akarató gyanúsítások irányában mindig bizonyítékokat követeltem. Vonatkozott pedig az Kossuth által zemplényi fiscus korában valami árva-ügyben állítólag történt fa-eladásra, — melyből bejött pénzt az, mint hírlelék, magának elsajátította volna. Egy ily alkalommal declaráltam én, hogy bárkiről, is valami nemtelent állítani, s ezt be nem bizonyítani, megvetésre méltó rágalmazás.

Nem hihettem tehát, hogy Kossuth tudtával történt e megbántás: inkább azt hittem, hogy nvomtatási hiba, s hogy e helyett; „az alispán simplex (egyszerű jelentését“ akarta

mondani — nem pedig engemet ok nélkül alaptalanul „simplex alispánnak“ bélyegezni.

A gyűlés első napján előfordult cancel-lariai leiratok, helytartósági intézmények s megyei levelezések tárgyalásánál észrevettem, hogy Meszlényi, Madarász és Perczelék nem érzik magukat a pártértekezlet végzései által lekötvé; de higgadtan folyt a tanácskozás, s véleményem, illetőleg a párt határozata a gyűlésben is többségben maradt.

Harmadnap recapitulációhoz azaz a tisztviselőktől a kiküldetéseikre vonatkozó jelentések beköveteléséhez fogott a gyűlés.

Feltűnt, hogy a recapitulációra is itt maradtak a Madarászok, Perczelek, Meszlényi és meghitt barátaik, holott a recapitulációt ezelőtt soha sem szokták bevégni.

Az első alispán kiküldetéseire vonatkozó jelentések után következtek az enyéim. Csak hamar előfordult a Pesti hírlapban neheztelt jelentésem is.

Felszólalt véleményes jelentésem ellen Madarász, Perczel tárgyilagosan, de helytelen információ alapján; — én elmondottam az ügy állását, helyreigazítottam a téves állításokat.

Erre fölkelt Meszlényi, és engemet cáfolva,

figyelmeztette a közönséget arra a mit a jelentésről a „Pesti hírlap“ mond.

Ezt már méltatlanság és személyes megbántásnak vévén; átkértem kezeimbe jelentésemet a jegyzőtől, s az érdekelt községek nyilatkozatait, a mérnök és fiscus véleményét felolvasna, megczáfoltam Meszlényi állításait. És ily formán végeztem: „s most már reményelem, hogy egy „simplex“ újság, „simplex“ firkászának „simplex“ véleménye ellenében, a megye közönsége, alispánjának egyszerű bár, de a törvényeken, igazságon és méltányosságon alapuló véleményét sajátjának fogja nyilvánítani.“

Ezen egypár, a sértett öntudat erélyével mondott szó nagy hullámokat vetett.

Nem kiküldetésem s véleményem fölött folyt többé a tanácskozás, hanem a „Pesti hírlap“ és szerkesztősége fölött. Meg kell jegyezni, hogy Meszlényi a szerkesztőséghez tartozott.

A gyűlésben lévő uradalmi ügyészek, a fiscus és mérnök tárgyilagosan szóltak, saját nézeteiket tolmácsoló jelentésem és véleményem mellett. Így folyt a tanácskozás vagy két óráig, végre Sárközy szólalt fel, kijelentve, hogy most nem a „Pesti hírlap“-ról tanácskozunk, hanem az alispánnak jelentéséről; — ha ezt nem helyesli a megye, inkézkedjék máskép; de az első-

kérdés csak az, elfogadja-e a megye e véleményyt; igen vagy nem? „elfogadjuk“ hangoztatta a nagy többség.

E csatát így fényesen megnyertem, de eddigi jó akaróim s pártolóim egy része rokonszenvének árán!

Rövid idő alatt megváltozott körülem minden; eddigi barátaim s pártolóim nagy része ellenem fordult. Volt elleneim egész táborra felkarolt. — Pedig én jó lélekkel mondhatom, nem változtam semmiben.

Madarász László lőn legszenvedélyesebb ellenem, minden alkalommal támadott, én mindig elfogadtam a kihívást, vitáink szenvedélyessé váltak, előnyben volt ő nagy szónoki tehetségénél fogva; de győztem ellenében mindig; selejtes múltjával szemben hatalmas vértém lévén tiszta lelkismeretem.

Alapon ezek folytán hidegebben fogadtak; — csak Salamon Zsiga maradt változhatlan jó barátom!

Salamon Zsigmondot fiatal korában egy nagy szerencsétlenség érte.

Letévén a censurát, haza jött; atyja már elhalván átvette vagyona kezelését, és szenvedélyes gazda lőn.

Egy este nagy lármát hallott az udvaron,

s látja, hogy részeg kanásza baltával vagdalja többi cselédjeit, oda szaladt, hogy kanászát jelenlétével fékezze, de ez meglátván Zsigmondot, neki rohan káromkodva „meghalsz ma te is“ — Zsigmond visszaszaladt szobájába és egy terczerol-pisztolyt, mely az ágya fölött lógott, lekapván, ismét kiment. A mint a kanász uraságát meglátta, neki szaladt fölemelt baltájával, amaz elsütötte alig 5 hüvelyk csövű fegyverét, a kanász összerogyott, és harmadnap meghalt.

Criminalis actiót kapott, és ez ügy már vagy tíz évig függőben volt.

Salamon elkövetett a mit lehetett, hogy a szerencsétlenség következményeit a meghalt kanász családjára nézve enyhítse s ennek utódit talán máiglan is ő tartja.

Fölkértem a megyei ügyészt, hogy ezen ügyet a törvényszéken adja elő s bocsássa végítélet alá.

E megtörtént; s a törvényszék egyhangúlag „ex moderainine inculpatae tutele“ felmentette a vádlottat.

Hogy történt, hogy ez ügyet a fiscus nem apellálta? nem tudom; s nem is akartam tudni.

Ezen ítélet folytán a Salamon családnál visszanyertem népszerűségemet.

Egyik gyűlést megelőzőleg hozzám kértem a párt főnökeit Madarászon kívül. Elmondottam, hogy Madarász szenvedélyes modora, a helyett hogy rokonszenvet szerezne elveink részére, a helyett hogy a közvéleményt megnyernők, haladnánk: ellenkező hatást idéz elő. Irányombani szenvedélyessége, minthogy semmi alappal sem bír, igazságtalan; — de múltjáról is oly kétértelműleg beszélnek, — (ezüst kanál lopással, a játék asztalnak puskaporral eszközölt felrobbantásával gyanúsítják) hogy ha ezek fölött nem nyilatkozik s nem bírja megvédeni gyökerében megtámadott becsületét; — szerintem véle társalogni sem lehet többé. Azért arra kértem őket, hívják fel Madarász Lászlót, hogy czáfolja meg a már verebek által is csiripelt vádokat, s ha ezt teheti, adja okát irányombani szenvedélyeskedéseinek. — De ha ezt nem tenné, válaszszanak köztem s közte; mert én vele többé semmi viszonyban sem lehetek.

Azt hittem, hogy ezen eljárással sikerülni fog a pártunkban történt szakadást kiegyenlítenem; s hogy ismét az egész párt Széchenyi elveit fogja magáénak vallani. Rémé-

nyeimben csalódtam, Madarász nem tudta vagy nem akarta magát igazolni, sem egyik sem a másik irányban; s ő is felkérte a pártot, hogy közte s köztem válasszon.

A helyett hogy czélt értem volna, siettem a válságot; mert a párt egy része hozám s nagyobb része Madarászhoz ragaszkodott.

Én azonban többségben maradtam; mert az előbbi aulikusok mellém álltak, és így e párt megsemmisült, s maradt Széchenyi és Kossuth párt.

Egy alkalommal Fejérvárott jó későn bálba mentem, melyet egy kocsmáros adott a „pelikánban.“ A bál nyilvános volt, bemehetett hát mindenki.

Volt lithographirozott tánczrend is, melyen „Cottilon“ táncz nem volt jelezve; de én ezt nem tudtam.

A hölgyek felhívtak, hogy rendezzek egy „Cotillont.“

Megizentem a zenekar igazgatójának, hogy adjon jelt a Cotillonra.

A zenekar pár ütemet játszott egy kedvelt keringőből, s azután megszűnt játszani, jelezve így a Cotillont, s felhíva a társaságot a sorakozásra.

Én már felálltam tánczosnémmal, s velem az egész társaság, midőn a terem alsó részén a kályha mellett szokatlan zajos társalgást és csoportosulást vettem észre. Nem bírtam elgondolni, mi történt? midőn Kenessey Kálmán (ki most kitűnő szorgalmú tagja s osztály-tanácsosa a kereskedelmi minisztériumnak, akkor patvarista, vagy juratus lehetett) felhevülten felém szalad, s figyelmeztet, hogy vagy 5 úr, kik nem is tánczosok, nem akarják megengedni, hogy a társaság Cotillont tánczoljon; — mert nincs jelezve a tánczrenden.

„Ha parancsolja alispán úr kidobjuk őket,“ Így végezte a csinos, ekkor még heves vérű fiatal úr.

„Nem édes barátom! beszélék velük.“

Oda mentem s felismertem Madarásznak fejevári legmeghittebb barátit; személyesen csak egy öregebb urat ismertem közülük, ez Horváth a „félszemű“ volt.

Igen udvariasan biztosítottam őket arról, hogy ha tudtam volna, hogy van tánczrend, s hogy ezen nincs Cotillon, nem rendeztem volna azt. De most miután már az egész társaság sorakozott, legyenek szívesek irányomban, s a társaság irányában elnézéssel lenni. — Bevallott hibámat azzal fogom jóvá tenni, hogy a

mondott tánczot a lehető legrövidebben fogom vezetni.

„Engedelmet kérek tehát akaratlan rendezavarásomért, elismerem, hogy önöknek van igazuk, nem nekem; de kérem, hogy ismert lovagiasságuknál fogva, a tánczosok osztatlan kívánságát ne gátolják.“

Udvariasságom lefegyverezte őket.

„Ez már más, felelt Horváth. Ezen nyilatkozat után méltóztassék alispán úr akár reggelig Cotillont tánczolni.“

A párbeszédet az egész közönség távolból bár, de feszült figyelemmel kísérte.

Kezet' nyújtottam Horváthnak, s a közönség nagy öröme, megkezdettem a mondott tánczot.

Itt észleltem először, hogy a pártszenvedély a társas életben is kezd nyilvánulni.

Még inkább feltűnt ez egy szerencsétlenség folytán, mely engem ugyanezen farsangon ért.

A törvényszékek első heti keddjére egy zárt-körű bált rendeztem, a mostani „magyar király“ -nál. Gyönyörűen sikerült; itt volt a megye színe és szépe.

Társaságunkban élt ekkor Pichler András dragonyos főhadnagy, eszes, mívelt, csinos fia-

tal egyén, ki folyvást élczelt, s gúnyolt mindent kíméletlenül. Egy alkalommal azt kérdezte egy szép kisasszonytól:

„Wie heissen Sie mein Fräulein?“

„Casimire.“

„Ein prächtiger Hosenstoff!“ s ezzel odább állt.

Máskor egy igen gazdag és szép Roboz kisasszony kit később Gindly Rudolf vett el tánczközben megsiklott, s elesett Pichler szomszédságában, a ki elkiáltotta magát „Wer wird die Million erheben“? Ezen praepotentiákat én már csak nehezen türtem.

Cotillon közben a tánczosné két tánczosnak nyújtá kezét, tánczos párja pedig két hölgyet választva, ahhoz ment, kivel tánczolni akart s a kezén vezetett tánczosokat, vagy tánczosnékat azoknak adta át, kik ez alkalommal ezek áellenében álltak.

Isakson egy angol születésű mívelt főhadnagy tánczosnéjával akartam tánczolni; s a kezeimre fűzött két Zichy grófnét, Pepit és Málit, hozzá vezettem. Ennek folytán nekem Isakson tánczosnéjával, ennek Zichy Pepivel, Pichlernek pedig Zichy Málival kellett volna tovább keringeni. — De nem így történt. Mert Pichler nem fogadta el Máli grófnét tánczos-

néjául, hanem mást választott. Isakson az általam hozzá vezetett Pepi grófnéval tovább tánczolt, nekem pedig Amáliával kellett tánczolnom, minthogy Pichler el nem fogadta. Engemet az udvariatlanság nagyon bántott, s azt mondtam Isaksonnak, a mint egyszerit tánczolni kezdtünk „dies war von Pichler unartig.“

A szünóra alatt felkeresett Isakson, azon kijelentéssel, hogy Pichler követeli, mikép vagy vegyem vissza az „unartig“ kifejezést, vagy adjak elégtételt.

Azt válaszolám, hogy legyen szíves pár percz múlva Salamon Lajost felkeresni s ezzel végezni.

Salamon Lajost, ki igen becsületes, lovagias férfiú, a történt udvariatlanságról már értesítve lévén, arra kértem, hogy declarálja nevemben újra annak, s fogadja el a kihívást. Ha kardra akarnak verekedni, jöjjenek alispáni szálásomra, ott elég nagy az ebédlőm; ha pedig lőni akarnak, kimegyünk a Sóstó melletti erdőbe. De mindkét esetben 9 órakor reggel, mert 10 órakor törvényszéket tartok.

Ez oly csendben történt, hogy senki sem vette észre.

Salamon elszurrant mellettem, s hangosan mondá, „fél kilenczre nálad leszünk.“

S én válaszoltam:

„Reggelivel várlak benneteket.“

Ennél többet akkor e tárgyról nem beszélt senki.

Négy óra tájban reggel haza értem, vadászom lévén vélem, Gubicza János huszáromat fölkeltettem.

„Édes János, reggel mihelyt a boltokat kinyitják, menjen egyikbe s vegyen oly köszörű követ, melylyel a kaszákat élesítik, fenje meg azután e két kardot, de úgy, hogy senki se lássa, megértett?“

„Igenis.“

„Azután készíttessen vagy hat személyre való reggelit és helyezze azt a kis nappaliba.

Ezzel gyertyámat eloltottam; s reggeli 7½ óráig jól aludtam.

Vendégeim: Pichler, Isakson, Salamon s Hanecker megyei főorvos urak pontosan megjelentek.

Szívesen fogadtam őket; reggeli után szivaroztunk, s kedélyesen társalogtunk.

Az órára tekintek s csak öt percz hiányzott a háromnegyed tízből.

„Engedelmet kérek uraim! mondám ne-

kem tíz óraker hivatalos teendőm van, — ha úgy tetszik végezzük dolgunkat.

Átmentünk kis szobámon, nagy nappali szobámon keresztül az ebédlőbe s a bejárást mindenütt bezárva, levetkeztem derékig meztelenre, jobbról mellettem állt Salamon, balról Isakson.

Salamon kardjaim egyikét ajánlotta Pichlernek, de ezek kissé görbítve lévén, nem fogadta el, hanem ő és segédje is saját, élesre köszörült egyenes kardjaikat húzták ki hüvelyeikből.

Pichler úgy látszott „chvadranshoz“ nem értett, de ügyesen kezelhette a „Rapirt.“

Én szivarozva kezdtem meg a támadást, s jó lélekkel mondhatom kímélve szorítottam vissza, egyszer lefegyvereztem. Vagy 5 kisebb sebből vérzett ellenem, de nem engedett; a segédek felszólítására azt válaszolta, hogy addig verekszünk, míg egyikünk harczképtelen lesz.

Ő szúrt felém, én paríroztam, s ezzel anynyira kidobtam kardját az irányból, hogy kényelmesen vághattam fölfelé mellére s egyúttal képén keresztül húztam vissza kardomat. Ezután azon tudatban, hogy segédjeink kö-zünkbe helyezendik kardjaikat, nem léptem

vissza, „en garde“-ba. E szempillantásban ő vissza vág, s éles kardja hegyével, a fejemet balról tartó főizmot majd egészen, a mellette felevő artériát egészen keresztülvágta, s még gégemet is érte a halálos csapás.

A vér vagy két ölnyi távolságra az ablak felső táblájáig loccsant, segédjeink közünkbe rohantak, de már későn.

Befogtam kezemmel a nagy sebet, de a vér azért patakként folyt, a tükörhöz szaladtam, s meggyőződtem hogy végem van.

Hanecker jeget hozatott a megye jegéből, rabasszonyok hozták sajtárban fel, s vitték le sajtárban a vért s elolvadt jeget.

A pamlagra tettem; oda kértem Salamon Lajost, átadtam assztalfiókom kulcsát, s kértem, hogy kínálja meg azon pár száz forintal, melyet fiókomba talál Pichlert és Isaksont, hogy menekülhessenek. De nem fogadták el, — Pichleren 7 seb volt — mind jelentéktelen, ő képét egy selyem kendővel bekötven — távoztak.

Hanecker ámbár igen ügyes ember volt, elveszté fejét; egyre jéggel akarta elállítani a ketté vágott artéria végzését; ez nem sikerülven Sáy-ért, a városi főorvosért küldött; mire ez megérkezett, én már ájuldoztam a sok vér-

vesztés folytán, szemeim lezárultak, de hallásom megmaradt.

Say azt kérde Haneckertől:

„Est absolute lethole?“

„Absolute“ volt a válasz.

Nem sokára jött egy harmadik orvos, Marbecknek hívták, ez egy kiérdemült katona főorvos volt, ki a francia háborúban sok tapasztalatot szerzett.

Marbeck declarálta, hogy így a vérzést nem lehet elállítani, mert egy fő artéria lóvén ketté vágva ezt le kell kötni. A felsőt lekötni csakhamar sikerült, de az alsó vége visszahúzódott, s a daganat folytán is igen mélyen feküdt; ezt fogóval megtalálni irtózatos fájdalommal közt sikerült. Az öreg orvos egy vékony fogóval kihúzta annyira hogy meglehetősen kötni, s felhívta Haneckert, hogy a fogó alatt kösse össze. Ez megtette, de izgatottságában oly erővel, hogy ismét elvágta a selyem; nagy erővel fecsent ki ismét a vér, és én elvesztettem eszméletemet. Ez lehetett egy óraker délután.

Hogy eszméltre ébredtem, lehetett négy óra. Ekkor már nem pamlagon, hanem az ágyban s tisztán találtam magamat, egy összetört jéggel tömött hólyag feküdt sebemen.

Ez február 21-én történt. Egy hétig senkisémet hitte, hogy megélek; hat hétig feküdtem, de még sokáig szenvedtem, mert összevarrták ugyan a sebet, de a varrás a gyógyulás folyán nem sokáig tartott, s a granulációval sok vad hús nőtt, melyet mindennap 5—10 perczig pokolkövel égettek.

.

A májusi gyűlésen még nem jelenhettem meg. Ezen, Madarász ellenem mint vádló lépett fel.

Elmondta, hogy a büntető-törvényszék elnöke a megye házában gyilkolni akart. — Hogy ennek folytán kötelességeit nem teljesíti; hogy a megye jegét saját kedves személye használja fel, s hogy a rabasszonyokkal sajtár számra hordatta a törvénytelenül ontott vért, stb. Ezért ellenem vizsgálatot kér.

Nem pártolta senki; Salamon Lajos meg sem jelent. Madarászt a Perczelek és Meszlényi sem pártolták; csak egy pár fejevári kortes kiabált mellette.

Az indítvány nagy többséggel mellőztetett, az összes gyűlés indignációval fogadta a táma-

dást, s Madarász népszerűségében sokat veszített. — A kis nemesség is, mely őt követte, e kérdésben ellene fordult; én pedig felismertem oknélküli bár, de engesztelhetetlen ellenségemet, s ezután ugyanezen állást foglaltam el irányában én is.

Vitáink nem voltak többé állítások s czáfolatok, hanem szónoki párbajok.

Egy valaki Madarásznak, mikor ez a magasztos polgári erényekről szolt, szemére vetette, hogy kanalat lopott.

Nagy cynismussal csodálkozásomra bevalotta, — hogy az ő ifjúságának is voltak tévedései, de ezeket legyőzte s most oly tiszta szeplőtlen jelleműnek ismeri magát, mint bárki más az egész teremben. — „Mert sokkal több erőre van szüksége — úgy mondá — annak ki elesett, hogy fölkeljen, mint a másiknak, hogy ne essék.“ Így fejezte be nagy pathossal beszédét, övéinek éljenzései közt.

Kihozott türelmemből e roppant szemtelenség.

Elismertem, hogy elméletileg áll az, mit Madarász állít; s szerintem is lehet még közönséges tolvajból is becsületes ember, a hazának s társadalomnak hasznos tagja, — de fájdalom! a tapasztalás ezt csak igen ritka ki-

vételnek bizonyítja, és e kivétel is csak erősíti a régiek által már felállított szabályt, vagy inkább szabályokat.

Urit mature quae vult urtica maneje

„Ouo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu;“

Naturam expellas furca tamen usque recurret.“

Ezen három ugyan egyet bizonyító szabályoknak lehetnek kivételei, de hogy az „el-esett“ rehabilitálhassa magát; oda sok éveken át tanúsított feddhetlen becsületesség, sőt pozitív erkölcsiség kívántatik.

Ha azonban egy közönséges „zsebmetsző“ vagy „kanáltolvaj“ pár év múlva azt állítja, hogy ő oly becsületes ember, mint bármelyikünk e teremben: engedelmet kérek, de nem ismerek más kifejezést, — ez szemtelenség!“

Madarász László hatalma és befolyása e perczen megtört örökre.

Erkölcsei gyilkosságot követtem el! nem volt nemes, nem volt szép ezt tennem. Annál kevésbé pedig, mert be kell vallanom, hogy e tettemnek nem nemes boszúérzet volt főrugója. Elfelejtém vallásom főelveit; s ha az isteni gondviselés nem örködik felettem, 9 évvel később-

ben ezen fellépésem reám nézve végzetessé leendett.

Most bánom, hogy ily kíméletlen voltam; s mentségem csak az, hogy én szemben Maclarászszal a párbaj miatti vádlóval „a védtelen önvédelem“ terén álltam. Vigasztal pedig az, hogy kíméletlen állításaimat 9 évvel később a „Zichy gyémántok“ fényesen igazolták.

Az érintett Pichler-féle bárбай után közel három hónapig csak szobámban éltem. De hoztam Ítéleteket minden submittált kérdésben, a becsületes Véghelyivel; — s még versenyt Szűcs Péterrel megtanultam könyv nélkül Schiller és Kisfaludy majd minden költeményeit.

Egészségem s erőm végre helyreállott; de nyakam görbén maradt, fejem bal vállam felé hajlott. Ekkor is tapasztaltam, hogy többnyire sikerül az, a mit erős akarat akar, addig húztam át fejemet jobbra, míg végre, vagy egy év múlva ismét egyenes lett.

Sok kiküldetésem betegségem folytán teljesítésre várt; ezeket felüdülésem után hatványozott szorgalommal teljesítettem. Nagy előnyömbre szolgált Győrfy expeditornak szívesége, ki egész betegségem alatt vezette jegyzőkönyvemet, kiegészítő az iratokat, s így 57 kiküldetésemet az octoberi gyűlésre befejeztem

úgy, hogy jóakaróim öröme egy „Restantiám“ sem maradt, ámbár egész augusztust az orvosok tanácsára Füreden töltöttem.

Itt baráti viszonyt szőttem Ráday Gida és családjával. Augusztus végén elbúcsúzván tőlök, Gida felkért, hogy szeptember 9-én jönnék hozzá felesége névnapjára. Kezet adtam reá; csak otthon értettem meg Györfytől, hogy szeptember 8-ra nevemben egy repositionális ügyben időhatárt tűzött ki, miről a szolgabíró és esküdt, úgy a felek is már értesítve vannak.

Pénteken délre Abára kimentem — s más fogaton délután Alapra jó barátimhoz; másnap reggel Czecezére reponálni.

Abán meghagytam lovászomnak, hogy két paripával szombaton lassan menjen Téténybe, ott io órakor vasárnap készen várjon. — Szombaton a repositionális ebéd után visszamentem Abára, másnap csinos lovagló ruhát öltve, elindultam 6 órakor Pest felé — Pest Abához 12 mértföld, onnét Péczel, — hol Ráday lakott, 3 mértföld, egy órára ígérkezvém ide, szándékom volt 10 órára Téténybe érni kocsin, s itt lóra ülve Pesten át egy órára Péczelre lovagolni.

Ködös nap volt; Martonvásáron túl a köd, az „érdi Pelikánnál“ már az eső esett.

„Miska ma megjártam“ mondám kocsi-
somnak.“

„Hogy-hogy Uram!“

„Ha én Tétényből fénymázos csizmában,
szarvasbőr nadrágomban és fényes kalapom-
mal lóháton megyek Péczelre ebben az idő-
ben, úgy fogok oda érni, hogy az asztalhoz
sem ülhetek.“

„Mennyire van Péczel Pesthez?“

„Annyira mint ide Pest.“

„Akkor se baj uram! küldjük haza a pa-
ripákat és én elviszem önt egy órára Pé-
czelre.“

Így történt; 3 negyed egyre bepattogott
Miska „Rádayhoz“ s lovaimnak semmi bajuk
sem lőn.

A két országos nagy párt szervezkedett
mind inkább tisztult a helyzet Széchenyi és
Kossuth vezérlete alatt. Működésük nem volt
már egy irányú; ha nem is mindenben, de
igen sok elvi kérdésben egymástól egészen
eltérő nézeteket hirdettek.

Széchenyi nyilvános föllépései, s iratai erkölcsi nyomása alatt, elenyészett az Aulicus párt, melynek hívei Széchenyihez csatlakoztak. Lett tehát két országos párt: Széchenyi vagy (ügynevezett) conservatív (sajátkép javító-reformer) párt; — s Kossuth-, vagy mindenáron radicalis, liberális párt.

Azt kérdezheti a jelen ifjabb nemzedék: miben állott e két párt közötti elvi különbség? hisz mindkettő önzetlenül hazájának élt, mindkettő átlátta az akkori viszonyok tarthatlanságát; — mind a kettő reformálni akart! hol hát s miben állott az „ultima defferentia?“ mi volt az az „objectum cognitionis principium?“ Értem e kérdés fontosságát és jogosultságát szeretett fiatal véreim!

Utalhatnám tudnivágyatokat Széchenyi összes nyilvános beszédei-, s munkáira; miután azonban az ezekben kifejtett elveket, a liberalismus és conservativismus közötti különbséget soha sem hallottam helyesben s szebb logikával összeállítva, mint a „Kelet népe“ 1876. évi január 25-ki vezércikkében, Kállay barátom feltételezett engedelmével plágiumot követtek el.

„A liberalismus, mint már a szó etymologiai értelme is mutatja oly politicalai rendszer,

melynek célját a szabadságnak lehető legnagyobb mérvben való megvalósítása képezi.

E rendszer alapeszméjét legrövidebben a „nép souverainitás“ fogalmával jelezhetjük. A nép souverainitás természetesen csak egy collectiv fogalom lehet, melynek egyes alkatrészeit az egyes egyének „souverainitása“ képezik.

A liberalismus első postulatuma az, hogy az egyének lehetőleg keveset legyenek kénytelenek feláldozni souverainitásukból az összesség érdekében, viszont e kevés áldozat fejében, a lehető legnagyobb előnyt húzhassák az összességből.

A liberalismus természetétől elválaszthatlan a törekvés: a politikai jogok folytonos szaporítására és kiterjesztésére, s az állampolgári kötelességek kevesbítésére; ott hol a liberalismus magához consequens marad okvetlen a tömeg uralmára s ez által a politikai s társadalmi decompositióra vezet.

De még valóbbszínű, hogy a liberalismus maga vissza riad elveinek végkövetkezményeitől: ez esetben doctrinár fél rendszabályok terére szoríttatik, mely mellett az állami fegyelem megbomlik, az erkölcsök meglazulnak s oly rétegek emelkednek uralomra, melyek az államot

a maguk javára lehetőleg kizsákmányolni igyekeznek.

„Enrichissez vous!“ gazdagodjatok — ez volt a doctrinair moderált, elvtelenségbe sülyedt, félúton megállapodott, s ennél fogva megromlott liberalismus jelszava mindenütt.

Tehát felforgatás vagy corruptió, így áll az alternatíva, s ez alternatíva elől a liberalis musnak kitérni nem sikerült még sehol soha.

S ez nagyon természetes, mert bármi ragyogónak látszik is első tekintetre azon rendszer, mely mint ideált a nép souverainitását állítja fel: a mint a dolog gyakorlati megvalósítására kerül a sor, rögtön elsülyed a köznapiság hínárjában, hiányozván azon tényezők és feltételek, melyektől ama nagy eszménykép megvalósítása függ.

Mert hiába proclamáljuk a szabadságot, hiába véssük ércztáblára az „emberi jogok“ magasztos elveit, az embereket ezekkel még nem tesszük képesekké a szabadság méltó gyakorlatára, az „emberi jogok“ czélszerű élvezetére.

Megengedjük, hogy egy Empedocles a rablánczok közt is szabad, elismerjük, hogy a héroszok és martyrok nagy alakjai a földi nyomorúságok nyomásának nem engedve, minden

viszonyok közt fentartják szabadságukat, s ezt mindenkor a közjó megvalósítására igyekeznek irányozni. — De a törvények és politikai rendszerek nem az ily kimagasló egyéniségek számára alkotattak, hanem a közönséges emberek számára, az utóbbiak képezvén a tömeget.

A közönséges emberekre nézve pedig illusióvá válik a szabadság, ha annak feltételei meg nincsenek. E feltételek anyagi függetlenség, értelmi belátás, mely képes megítélni mi a közjó? s végre a polgári és társadalmi erényeknek oly foka, melynél fogva, az egyes polgár mindenkor valóban azt akarja is, a mit a közjóra nézve üdvösnek tart.

A szabadság e feltételei nem szerezhetők meg az elveknek proclamatiója által. Ezeket csak lassan, a polgárosodás fokozatos behatása alatt szerzik meg a népek.

S az államnak feladata épen az, hogy a polgárok minél nagyobb részét mind inkább alkalmassá nevelje a szabadság gyakorlatára.

S ha azt kérdezzük, mi a valódi mértéke annak a szabadságnak melyet egy nemzet valóban élvez, a felelet a fentebbiek után világos: a szabadság mértéke kifejezését találja az anyagi jólét, s ezzel járó függetlenség, tovább az értelmiség s a polgári s társadalmi erények fej-

lettségi fokozatában. Minden nemzetnek akkora valódi szabadsága van, a mennyinek okszerű gyakorlatára képes.

A szabadságnak azon eseménye az, melyet a Conservativ politika szem előtt tart. A kötelesség nagy erkölcsi eszméje az, mely a Conservativ politikának sarkkövét képezi. Az út pedig, melyen a conservativ politika nagy és nemes eszményképét megközelíteni igyekszik az állami és társadalmi rend, a politikai és erkölcsi fegyelem az államban, családban és társadalomban egyaránt.

Azért a conservativ politika ovatos és előre látó terveiben, kitartó törekvéseiben, s mérsékelt sikereinek kihasználásában. A conservativ politika a maradandót és állandót keresi, s azért óvatosan megfigyeli a rendelkezésre álló eszközöket, tanácsot kér a nép valódi szükségleteitől, nem kockáztatja a jelentős bizonyost, a jövőért és bizonytalanért; mert tudja hogy csak a valóban meglevő tényezők segítségével lehet elérni, csak ezek alapján lehet felépíteni a jövőt.

Sokan nem akarják megérteni azt: hogyan lehet a conservativ politika bizonyos esetekben „radicalisabb“ a liberalismusnál. Pedig ez természetes, mert a conservativ politika realisti-

cusabb s ennél fogva mind céljai kitűzésében, mind eszközei megválasztásában alaposabb s gyökeresebb a liberalizmusnál.

Nem ismerünk nagyobb valótlanságot, mint mikor azt állítják, hogy a conservatív politika a szabadságnak és haladásnak ellensége míg a liberalizmus az, mely mind a kettőt biztosítja.

A különbség a rendszerben egészen másban van.

A conservativizmus valódi szabadságot, — igyekszik adni, megszerezvén s biztosítván annak feltételeit.

A liberalizmus szabadságot ígér, de annak csak fictióját nyújtja.

A conservativizmus biztos és fokozatos haladást akar, visszaesés nélkül.

A liberalizmus gyors és népszerű, de felesleges sikert hajhász, melyeket nyomban követ a visszaesés.

A liberalizmus elve: minél több jog, minél kevesebb kötelesség,

„A conservatív politika a jogok és kötelességek magasztos paralizmusán alapszik.“

Így Kállay Béni? Elismeri, hogy a két rendszerben a „proximum genus“ a haza forró szeretete, s ennek boldogítására való törekvés.

Világosan kitünteti cikke utolján, a két

rendszer közötti végkülönbséget; az „ultima differentiát.“

Ezen cikkben föllelhető az „objectivum cognitionis princípium“ is, mindkét rendszerre nézve.

A liberális rendszer objectivum cognitionis princípiuma: jó és így föltétlenül, elfogadandó mind az, a mi haladást jelez, s a nép jogait, szabadságát fokozza.

A conservatív rendszernek objectivum cognitionis princípiumajó és elfogadandó csak az, mi haladást jelez, a nép jogát és szabadságát fokozza, de a jelen és jövőnek veszélyeztetése nélkül.“

Ez volt a két párt közt (melyek, egyikének élén Széchényi — a másiknak élén Kossuth állott) az elvi különbség.

Fejérmegyében a Széchényi vagy conservatív párt nagy többségben lévén; itt szolgálni reám nézve igen könnyű és kellemes volt.

Egy alkalommal Füredre elmentem többed magammal a Balatonba fürödni. Útközben vettem egy széllel bélelt kautschuk golyót, a

minőt soha sem láttam az előtt. Úszás közben elhajítám szél után, a szél vagy 30 ölnyire elkapta, utánna úsztam, hogy elfogjam, de ez nem volt oly könnyű, mint hittem. Bár elértem, nehéz volt megfogni, mert nagy és könnyű lévén kezeim közül kisiklott.

Pázmándy Dénes meghitt jó barátom utánam kiáltott:

„Jer vissza Ferkó! Erős a szél.“

Visszanéztem és láttam, hogy vagy 200 ölnyire vagyok a fürdőháztól. De a labdát nem akartam ott hagyni; föltettem magamban, hogy túl nyúlok rajta, s alám szorítom. — Túl dobtam balkezemet a labdán, de oly erővel, hogy bal kezem válban kificzamodott. Nem tudtam mi történt? balkezem húzott lefelé, kezem s a labdám alattam feküdt, fenn bírtam ugyan magamat tartani, de minden habban elmerültem; „segítség!“ kiálték.

„Jövök már, csak tartsd magad,“ s láttam Tallián Lajost felém úszni. Sok vizet nyeltem, de lélek éberségemet nem vesztem. Két ujjal Tallián úszóövébe kapaszkodván, a labdát lábaim közé szorítottam, mely azokat fölfelé emelte, s Tallián könnyen úszott velem kifelé.

„Mi bajod“ kérdé Lajos.

„Bal vállamat szélhűdés érte;“ felelém.

Már nem voltunk 25 ölnyre a fürdő-ház-tól, mikor a mentő csónakok hozzánk érkeztek.

Váltig kínáltak, hogy nyújtsak kezet, behúznak a ladikba; — de én nem tehettem, mert balkezemet nem bírtam, jobb kezemmel pedig Talliánba kapaszkodtam.

Sok ember szaladt össze, köztük Sáy doktor is; kiemeltek nagy nehezen a fürdő lépcsőire.

„Mi baja alispán úr?“ kérdé Sáy.

„Bal karomat nem bírom.“

„Elhiszem, hisz ki van ficzomodva.“

Pár emberrel erősen húzatta, s egy perc alatt minden nagyobb fájdalom nélkül helyre tette; felöltöztettek, kezemet felkötötték, s vége volt minden bajnak.

Füreden ezen évad alatt nagyban folyt a „macaó“-játék. Ott volt Zichy József és Batthyány István, kik igen magasba játszottak. Engemet a nagyba játszás sohasem mulattatott. Soha sem bírtam felfogni: miért kérdezzem a szerencsétől az enyém-e az, a mi tárczámban jogosan van, vagy másé? ha nyertem, nem na-

gyon örültem, hisz ismét elveszthettem. Ha vesztettem, mindig feszélyezett. Így én vagy udvaroltam, vagy fuvolóztam Füreden.

Itt ismerkedtem meg báró Meskó családdal. Iréné bárónénak nem csak szép külseje, műveltsége, nemes modora, de még inkább anyagi jósága, s fenkölt lelkülete, kellemesen lep-tek meg.

Zenaid egy évvel fiatalabb, nem volt oly szép, de ép oly jó. Anyjuk született gróf Fáy, magas műveltségű dáma, mindig szívesen fogadott; megígértem, hogy az ősszel meglátogatom Enyiczkén.

Októberi gyűlés alatt Varga Lajos jött hozzám. Juratus korunkban már jó bajtársak voltunk; ő akkor Taschner felügyelete alatt Széchenyi kézíratait tisztázta, s princzipálisa kegyével dicsekedhetett. Széchenyi ajánlatára lőn Tatán gróf Eszterházyéknál uradalmi ügyvéd. „Alispánom! egy kérésem van hozzád.“ „Parancsolj velem.“

„Félek, hogy nem teljesíted.“

„Ha elveimbe nem ütközik, számíthatsz reám.“

„Oh! nem politikáról van a szó.“

Elbeszélte, hogy igen előnyös állása van, de egymaga Tatában nem jól érzi magát, s meg akar házasodni. Talált egy szép hölgyet, ki szereti őt, és ő imádja; a biai főtitest leánya ez, megkérte és szülei beleegyeztek, — legyek hát én vőfélye.

„Szívesen, csak mond meg, mikor lesz az esküvő?“

„Határozd meg te! boldogságom napját.“

Október végén vezettem az oltárhoz Varga szép menyasszonyát. Soha sem láttam boldogabb párt!

Ezen esemény igen hatott reám. Visszamenőben talán először életemben vettem fontolóra saját viszonyaim és jövőmet. Az udvarlások már kevésbé hízelegtek hiúságonak; miattuk újabban két ízben volt komoly kellemtelenségem. Csak a gondviselés őrzött meg a haláltól vagy emberöléstől. Gazdaságommal nem sokat foglalkozhattam; hisz dolgoznom kellett; mulatni pedig szerettem. Ha megérkeztem Abára, igazán csak kutyám örült; minél többet gondolkoztam saját rideg sorsomról, annál inkább feltűnt emlékemben Varga Lajos

boldogsága, kit szép ifjú neje annyira szeret. Ez alkalommal vettem fel magamnak s magamban először e kérdést: nem kellene-e már a házasságról gondolkoznom.

Kiküldetésemet elvégezve, elindultam saját fogatomon Enyiczkére, Kassa szomszédságába báró Meskóékhoz.

Messze esett ez akkor Fejérvárhoz; három nap menteni folyvást s harmadnap délután este felé érkeztem meg.

Szíves fogadásban részesültem. Iréné báróné mindennap nyert szememben s igen tetszett.

Komoly udvarlásról azonban szó sem lehetett; mert a kastély mindennap sok vendéget fogadott, sétálás, lovaglás, és ebéd alatt folyvást oldala mellett voltam. Ő kísérte énekeket vagy fuvolámat zongorán. Itt láttam Csáky János gróf szép nejét, soha sem hallottam szebben énekelni Schubert „Ave Mária“-ját, mint tőle.

Negyed nap délelőtt még lakosztályomban voltam, hogy bejött hozzám Tisza, egy igen derék mívelt lovagias agglegény, ki a Meskó család meghítt s gróf Péchy Manó barátomnak oda adó hűségű barátja volt.

Én már rég ismertem Pozsonyból; leülünk s derült kedvvel társalogtunk.

„Úgy látom barátom, hogy te Iréné bárónénak komolyan udvarolsz.“

„Nem, felelek nevetve, legalább eddig még nem; de föltettem magamban, hogy ezután fogok.“

Ő igen gyengéd s megnyerő modorban figyelmeztetett, hogy ne Irénnek udvaroljak, hanem Zenaidnak; mert ez még szabad, és a családnak bizonyosan nem lehet ellenem kifogása, ha Zenaid kegyét megnyerem, míg Iréné már rég Péchynek van szánva, és ennek még nem ugyan deciaráit, de több mint pusztán remélt menyasszonya.

Nem volt okom Tisza őszinteségén kételkednem; a gazdag szép Péchy gróffal semmi tekintetben sem mérkőzhetvén: feltettem magamban, hogy megyek.

Délután a postán egy csomag hivatalos s nem hivatalos levelet kaptam. Ürügyem lett azt állíthatni, hogy sürgős teendőim haza hívnak. Minthogy igen szívesen marasztaltak; ott maradtam más nap délutánig s elhajtattam délután Miskolczig.

Haza érve untatott minden; hivatalos teendőim úgy, mint eddigi örömeim. Különösen feszélyeztek eddigi hölgyismeretségeim s viszonyaim, mind ezeket elhanyagoltam; fuvolám maradt egyedüli kedves szórakozásom.

Hogyan történt ezen változás kedélyemben? erről nem vagyok képes számolni.

Pár hét múlva azon megállapodásra jöttem, hogy miután a megyei közigazgatást minden ágazataiban tökéletesen ismerem; miután megtanultam mind azt, mi az alispáni bíraskodás keretébe esik; miután hozzám közjogi, politikai, vallási s társadalmi viszonyaiban jártaságot nyertem: e téren, s ez idő szerint, nincs mit tanulnom. A jövő májusi restaratiókor viszszalépek; rendezem pénzügyeimet s elmegyek pár évre utazni.

A mint ezt jól meggondoltam s szilárdan elhatároztam, vége volt elfogultságom s nyomott kedélyemnek. Visszanyertem tevékenységem s ezzel jó kedvemet.

Vagy 60 hold rózsz haszontalan sárréti földem a lángi fácányosra dült; a lapálya dudvából, nádas és sásból állt; a dombosát szánttattam, de oly égvényes talajt találtam, hogy minden kisült, a lángi fácányok azonban ép e helyet szerették.

Én ugyan nem bántottam őket, hisz Lánгон vadásztam reájuk, de közbirtokos társaim minden héten 5—6 darabot lelőttek ezen birtonkon, a mit a lángiak zokon vettek.

Egy ízben Lángra menvén erre a themára tereltem a társalgást.

„Legjobb volna ha ti ezen pár holdat megvennétek“ — mondám.

„Ezzel mit sem nyernénk, mert azért az abai urak mégis ott vadásznának“ — felelék azok.“

„Nem, felelém, mert ti a tilosokból Kálózd felé ugyan annyit felszabadíthattok, ott nem vadász senki, s a helyett ezt kitábláztathatók.“

Ez döntő érv lön.

„Hogy adnád? kérdé Aladár.

„Nem az a kérdés, hanem az, mit adtok érte?“

Alig jövedelmez pár forintot s így nekem keveset, míg nektek vadászat szempontjából sokat ér.“

„S mikor kell fizetni?“ kérdé tovább.

„Semmikor se; az ára lehajlik azon öszszegből, melyet nekem kölcsönözni szíves valál.“

Megvették oly drágán, mint a legjobb termőföldet, — Aladár kamatot nem fogadott el, s így tartozásom nagyobb részét törlesztettem, a mi még fennmaradt, azt lovakkal fizettem le.

Eladtam ménesemet gróf Erdődy Györgynek horvátországban, birkáimat Szluhának, ök-

reimet, teheneimet átadtam Szűcs Gedeon komárnak, az egész birtokkal árendába, s mind ez megtörtént 1843. január i-ig.

A fejeváriak nem tudták mit akarok? az volt a közhiedelem, hogy kineveznek a királyi táblához, de én néma maradtam.

Elmentem szeretett atyámhoz Akára, elmondottam, hogy rendeztem magamat, elmondottam, hogy pár évig utazni akarok; — átadtam neki 15000 forintot azon kéréssel, hogy majd utazásom alatt részletekben küldje utánam.

Atyám igen elkomolyodott.

„Hogy rendezted pénzvisszonyaidat, jól teded, de hogy több évre akarsz utazni menni, ezt nem helyeslem; — a mit a külföldről tudni akarsz, megtanulhatod könyvtárcskámból; a monarchiában dívó nyelveket beszéled, ha a külföldet látni akarsz, eredj egy óra Párisba, másik évben Londonba; ezt megteheted, mint tisztviselő is, mint gazda is. Romanticus irányod s heves véralkatod folytán elveszhetsz a külföldön; hidd el igaz az a német közmondás: „Bleibe im Lande, und nähre dich redlich!“

„Ha eluntad a megyei szolgálatot; eredj Bécsbe a cancelláriához, vagy Budára a consiliumhoz. Ismeretségeidnél fogva a titkári állomást valószínűleg, a tiszteletbelit bizonyosan

megnyerheted; alkalmad lesz a nagyvilágot megismerni. Végre házasodjál meg; hidd el a valódi boldogság, csak szerencsés házasságban s boldog családi körben lelhető fel. Pénzedet elteszem, de nem azért, hogy utánnad küldjem, hanem azért, hogy ha újra letelepedel valahol, instruálhasd fészkedet.“

Atyámnak ezen intése s figyelmeztetése megzavart terveim kivitelében.

Történetesen Pesten voltam pár napra, s ott vettem a szomorú tudósítást, hogy Böske nővérem Barczánének a tej fejébe szökött, s megtébolyodott; s hogy anyám szegényt Pereghre vitte, valami Strobel nevű híres orvoshoz. — Ellenállhatlan vágyat éreztem, nővéremet azonnal meglátogatni; befogattam, s egy hajtással Ráczkveinek Pereghre mentem, nehéz kocsival, igen rász útban 7 óra folyton folyást mentem.

Nővérem már jobban érezte magát, s el volt látva mindennel; és így megnyugodva másnap vissza akartam menni Fejérvárra, de

a négyes fogatomat ezen egy útban úgy elrontottam, hogy nem használhattam többé; nem voltak sánták, — de alig haladtak. Haza érve nyugosztaltam őket; de hiába végük volt, nem használhattam őket többé.

Alapon mindig volt elég ló, oda mentem, hogy egy új négyest állítsak — megvettem négy külön fogatból a négy gyeplőst.

Azt hittem, hogy most már nekem lesz legjobb fogatom a dunántúl. De ezen reményem sem teljesült, mert a rúd mellett mindegyik túlságosan serény és érzékeny volt, csak igen vigyázva, a hátulsókat erősen zabolázva lehetett őket négyesben használni.

Ez időtájban Szebényi a lángi fiatal grófok Nándor és János nevelője elvette Louise grófné igen csinos komornáját; — a grófi család mindkettőt szerette, és nagy bállal párosított lakodalmat tartottak Lángon.

Meg kell jegyeznem, hogy előtte pár hóval igen szép Carousselt lovagoltunk Louise grófné tiszteletére Lángon. Lovagoltunk pedig Zichyek, Batthyányiak, Almásy Pál, báró Brudern és én. Ez alkalommal Szebényi lakodalmára, mely most januárban lett megtartandó, mindnyájunkat meghívtak.

Befogattam a négy „gyeplőst“ egy köny-

nyú hajtó kocsiba; gyönyörűen mentek a jó fagyos úton, az ostort nem volt szabad kézbe venni, a hátulját ámbár erősen voltak zabolázva, mindig tartani kellett. Szóval jól mentek; de a legbiztosabb kocsis is érezte, hogy folytonos veszélyvel küzd. Bál után erős éjszakai viharral szemközt Fejérvárra kellett mennem, mert ott a törvényszék már állt vala. Lángon volt öreg barátom Nagy Ignác is, egy egészen zárt kocsin; reggel felszólított, hogy menjek vele Fejérvárra az ő zárt kocsiján, mert nyitott kocsin megfagyok az úton.

„Szívesen édes barátom, de azt hiszem neked jobb volna itt kialudni magad

„Én sem maradhatok, mert 9 órára rendeltem be a particularis perceptorokat.“

Elfogadtam hát ajánlatát, meghagyván cselédeknek, hogy felkészülve, induljanak s jöjjenek lassan Fejérvárra.

Fejérvártt a törvényszéken elnököltem, mikor bejött a megyei huszár.

„Alispán úr! mondá halk hangon, a jágerja kéreti egy szóra.“

A tanácskozást 5 perczre felfüggesztettem.

„Was gibt es Herr Anton?“

Kibeszélte, hogy a lovak elragadták őket

s hogy a táci töltsről ledültek, s hogy a kocsi összetört.

„Ist Euch nichts geschehen?“

„Uns nichts Euer Gnaden.“

„Und den Pferden?“

„Das eine hat verendet.“

„Und die andern?“

„Die faschen auch“ volt a szomorú válasz. Bementem Pestre, ott arról értesültem, hogy nem gróf Péchy veszi el Iréné bárónét, hanem gróf Zichy Henrik.

Ezen évben hosszú volt a farsang, Eejérváron feszélyeztek voltak ismeretségeim.

Könnyű ismerkedni, de vajmi nehéz az ebből eredt viszonyok megszakítása.

Gyürky főispán volt ekkor az országos nemzeti színházi küldöttség elnöke, mely küldöttségnek én is tagja voltam; többször tanácskoztunk már hetekig, de végmegállapodásra, jelesen a végjelentés szerkesztéséig nem jutottunk. Ő írt nekem, hogy miután a rendes bizottsági jegyző nem jöhet, kiküldetésünket pedig be kell fejezni, májusra lévén hir-

detve az országgyűlés, nem volnék-e hajlandó ideiglenesen a jegyzőséget elvállalni? ha igen, mikor jöhetek hosszabb időre Pestre? — felkér, hogy azonnal válaszoljak, hogy ő tovább intézkedhessék.

Válaszoltam, hogy szívesen elfogadom a jegyzőséget ideiglenesen, s hogy jövő szombaton tiszteletére leszek.

Jó dolgom volt itt, 10 órától 1-ig ülésezünk, délután örömnünknek éltünk; én egész életemben korán keltem, s így reggel elkészült a jegyzőkönyv; szinte sajnáltam, hogy megjött a rendes jegyző; mert reggel nem volt dolgom. Ismertem már az egész pesti társaságot, szívesen fogadtak mindenfelé, s így a délutáni idő repült.

A kaszinó termében egyik este Pique-nique-t tartottak. Erlsbeck igen szűkre szabta fénymázos czipőmet, eleinte örültem, mert szépen állt. De pár órai álldogálás és táncz után igen fájtak lábaim; haza küldöttem más czipőkért, s ezeket várva leültem egy kis oldal teremben, mely üres volt; minthogy a leánykák, kik ott szoktak tanyázni, mind tánczrakeltek.

A szépek visszatértek.

„Engedelmet szép hölgyek, szeretnék tiszteletükre fölkelni, de nem tudok“ mondám nekik.

„Mi baja önnek?“

„Hiúságom;“ felelém és lábaimra néztem.

„Nem fog többé táncolni?“

„Oh igen, csakhogy nem ily szép cipőben.“

Leültek az „Ottománra“ mellém; enyelegve, s vígan folyt a társalgás, midőn egy rövidlátó hölgy lépett be szemüvegével kecsesen kutatva egy ülőhelyet; lovagiasságom legyőzte kényességemet, felugrottam, s átadtam neki helyemet; s ez lőn az „Ottomán“ körüli gyöngyfűzér fényes zárköve.

Láttam én már egyszer Füreden, s egyszer Brunsvick grófnénál a szép Kapy Ágnes kisasszonyt, de gyönyörű nagy kék szemei, gazdag szőke fűrtjei, hófehérsége, ártatlan mosolya, finom nemes vonásai: csak most tűntek föl szememben s lelkemben egyszerre.

Fölkértem a jövő fűzér-tánczra, ő elfogadta. Minden perczen hatványozottabban éreztem, hogy ő az, kit szívem rég keres.

Felvillanyozott kedélyem egész hevével hódoltam neki. A hányszor az illem csak engedte elmentem Brunsvick grófnéhoz, de ott annyian voltak mindig, jelesen egymástól különböző korú hölgyek, úgy figyeltek minden

szólamra, hogy kedélyesebb, meghittebb társalgásról szó sem lehetett.

Sárközy sürgönyözött, azaz stafetáliter értesített (a stafétát lovas posta vitte a lehető leggyorsabban), hogy egy vagyonos nemes család fő halála folytán az árvaszéknek rögtön kell intézkedni; ő már szerdára kitűzte az időhatárt; ha nem jöhetnék ő fog praesidiálni; habár más, ugyan e napra, már korábban kitűzött időhatárt kell is elmulasztania.

„Ha csak lehet jer kérlek“ így fejezte be sürgönyét.

Dolgom végett mehettem volna ugyan azonnal, de szerdán ismét bál volt. Visszasürgönyöztem hát, habár nehéz szívvel, hogy szerdán január (1843) 10 órára ott leszek, s praesideálok. Ez keddi nap reggel történt. Brunsvick grófnéhoz csak este 9 órakor mehettem; de mint mindig, alig közeledhettem imádottamhoz, — csak annyit mondhattam, hogy holnap Fejérvártt ülésem van ugyan, de este 10 órára remélem Pesten a bálban lehetek.

Reggel 4 órakor már pattogott az angol királyné előtt „Schwarcz Hansel“ gyors paraszt.

Mi az a gyors paraszt? kérdezheti a jelen nemzedék. Ezek többnyire fél telkes gazdák, s Magyarország nagyobb forgalmi útjai minden állomásain föltalálhatók voltak. Befogtak a maguk, vagy az utas kocsijába négy, ha igen rász volt az út, öt lovat; mindig nyitott ostorral hajtottak, hegynek, s egyenes téren vágatva, sőt futtatva, völgynek ügetve. Lovaik annyi zabot kaptak, a mennyit megenni bírtak, kevés szénát, s kevés vizet. Ezeknek kétszer annyit fizettünk, mint a két posta lóért járt, s azonfelül borraivalót. El is hajtottak etetés nélkül tiz-tizenkét mértföldet. Ha az állomásra érkezett a gyors paraszt, pattogott, s szövet-ségese erről fölismervén, kivezette hámban volt lovait; pár percz múlva ezek vitték az utast szédiítő gyorsasággal.

Közönséges magyar, jól tartott s idomított paraszt lovaik voltak. Ismertem egy ily „gyeplúst“ Kertész nevű eörsi parasztnál, mely ily teljesítés mellett 6 évig volt gyeplón; ment pedig Eörsről Ötevényig fölfelé, lefelé meg Fejérvárig, sőt ha kellett Abáig vagy Lángig, egy hajtásban.

Megindultam fél ötcor reggel, s fél tízre Fejérmegye házában voltam.

Tíz órakor kezdődött az árvaszéki ülés, és tartott fél kettőig. Az árvaszék összes tagjai, mint mindig, vendégeim voltak. Sohasem éreztem a tanácskozás unalmát, s ebéd alatt cselédeim ügyetlenségét és lassúságát élénkebben, mint ez alkalommal. Még a fekete kávénál ültünk, hogy „Schwarz Hansel“ patogatni kezdett az udvaron, szívem örömére. Négy órakor elindultam s fél tízre már a vendéglőbe értem!

Fél tizenegyre beléptem a bálba. Fölkerestem Ágnes kisasszonyt.

„Megjöttem szerencsésen; remélem, hogy a füzértánczot fenntartá számomra?“ mondtam neki.

„Miért tartottam volna fenn ön számára?“

Megdöbrent szívem; meghajtam magamat s a szép nyájas Szapáry Fanni grófnét, mostani báró Wenckheim Lászlónét kértem föl; ezzel tánczoltam a füzértánczot. Táncz közben láttam, hogy Ágnes kisasszony keres valakit, engemet hívott fel tánezra, s ezzel vége volt levertségemnek.

A farsangnak vége lőn. Az országos bizottság működését befejezte, csak jelentésének

hitelesítése volt még hátra. Ágnes kisasszonyt legfőlebb kétszer láthattam egy héten Brunsvick grófné igen látogatott estélyein. Otthoni teendőim felszaporodtak; — elmentem hát nehéz szívvel Fejérvárra.

Salamon Lajos régi jóbarátom, de ez idő szerint Madarász híve, meglátogatott. Szokatlan korai órában. Én még feküdtem, de szívesen fogadtam; megkínáltam szivarral, s megkértem, hogy üljön ágyam mellé.

„Azért jöttem hozzád édes barátom; — így kezdé, hogy eleve értesítselek, mikép a jövő tisztújításkor föllépek alispánnak.“

Ezen nyilatkozat engemet nem érintett kellemetlenül, habár nem tudtam is, fellépek-e az alispánság megtartására, vagy nem? — Mert ha megházasodom, inkább viszem fiatal nőmet Pozsonyba, mint Fejérvárra. Ha pedig meg nem házasodom, kiviszem régi tervemet, s pár évig utazni fogván úgy sem lehetek sem követ, sem alispán. — Lajost igazán szerettem, becsültem, kész lettem volna vele egyetértésre

jutni úgy, hogy legyen ő alispán, én pedig azon esetben ha megházasodom, követ.

„Jó édes barátom! — mondtam neki — megnyugszom kijelentéseden; csak azt kívánom tudni, ha neked sikerül az alispánság, kik lesznek az országgyűlési követek?“

„Ha az alispánság sikerül, majd fogom tudatni, kit küldök követnek.“ felelé ez.

Ezen épen nem jellemében fekvő, s engemet bántó kitérő válasz egész valómat egy perczen más irányba terelé.

„Értelek felelém; értem azt is, mit nem mondottál. Én is hát ép oly őszinte leszek, mint te, sőt őszintébb; kinyilatkoztatom tehát, hogy én is föllépek az alispánságra is, a követségre is.“

E két „is-t“ hangsúlyoztam.

A bizonytalanság volt reám nézve mindig a legkiállhatlanabb helyzet. Lelkem mélyébe kutatva, csakhamar azon meggyőződést nyertem, hogy Ágnes kisasszonynyal boldog lehetnék; s hogy ha ő nem rokonszenvez velem, okvetlen utazni fogok.

Ez április elején történt. (1843) Elmentem Pestre; (keddi nap volt ez) az országos bizottság végjelentésénck hitelesítése és aláírása csütörtökre lévén kitűzve.

Még kedden színház előtt látogatást tevék Brunsvick grófnénál; mint mindig ezúttal is szívesen láttak. Faskó, a ki az 1839—40-ik évi gyűlésen kartársam volt — s Majthényi Izabellát bírta nőül — meghívott szerdán színház után estélyre; Brunsvickné pedig, csütörtöki két órai ebédre.

Elhatároztam magamat, hogy helyzetem e két nap alatt tisztázom.

Faskóéknál sikerült pár perczig úgy ülni Ágnes kisasszonnyal, hogy társalgásukat senki sem hallhatta.

Ezen oly rég várt pár perczet felhasználtam; körvonaloztam anyagi s családi viszonyaimat, azon őszinte vallomással, hogy Ágnes kisasszonyt szívből szeretem.

„S hihetem én ezt önnek?“ kérdé ő gyönyörű szemeit reám függesztve.

„Megengedi, hogy bebizonyítsam?“ kérdém elhatározottan.

Ő fejecskejével intett. Én meghajtottam magamat, és szó nélkül távoztam a Casinóba.

Itt találtam még az egész férfitársaságot, s azt is kit kerestem, Zichy Ödönt.

„Légy kegyes irányomban, egy baráti szolgálatot teljesíteni.“

„Ismét segédre van szükséged?“ kérde ő nevetve.

„Igen, de nem párbajban, hanem éltem boldogsága elérhetésére.“

Kimondván röviden ügyem állását, arra kértem, hogy holnap a délelőtti órákban menjen Nádasdy Lipóthoz, ki unoka-bátyja s gondnoka imádottamnak, mondja el viszonyaimat, s kérje meg nevemben unokahúgát Kapy Ágnes kisasszonyt, számomra nőül.

Ő e megbízást irányomban mindig tanúsított nyájassággal elfogadta, s a nyereendő határozott válasznak, saját szállásán leendő közlésére, másnap a déli 1 órát tűzte ki.

Aludni alig aludtam ez éjjel. Lefeküdtem, de nem alhattam; olvastam, de nem tudtam mit? mily boldog leszek ha Ágnes igent mond? mint fog atyám örülni kedve szerént való elhatározásomnak? — ez volt az érem fényes oldala. De nem festhettem sokáig egyfolytában a boldogító képet, képzelődésem legszebb alkotásait csakhamar elsötétíték a kétely és aggály árnyai.

Ouid tunc?

Erre nem bírtam magamnak határozott választ adni; de igazán megvallva nem is ke-restem.

Éreztem, hogy az „igen“ boldoggá teend — s a végzetes „nem“ igen boldogtalanná. De éreztem azt is, hogy ez utóbbi esetben sem fogok neheztelhetni Ágnes kisasszonyra; — hisz ha a leányok kérnék meg az úrfiakat, hány-nak? ha nem mindannyinak „nemmel“ felel-nék én is.

A mint az első kocsi megzörrent a köve-zeten, fölkeltem, hű fuvolámat vettem kezembe, s lány hangjai visszaadták lelkem nyugalját. Fuvolám társaságában az idő repült.

Felöltözködtem. Ez akkor sokáig tartott, mert hajunkat fodorítottuk. Igen szép tavaszi nap volt. Tíz órakor Gyürkynél találkoztam az országos küldöttség tagjaival; ketten a rendes jegyző és én olvastuk felváltva a jövő május 10-én megnyitandó országgyűlés elé terjesz-tendő hat íves jelentést. Sohasem olvastam rozszabbul; végre elolvastuk, s aláírtuk. Három negyed volt egyre; én szaladtam Zichyhez.

Zichy elbeszélte, hogy Nádasdynak semmi kifogása irányomban, sőt örül a tervezett frigy-nek, de Ágnes húgával erről nem beszélt; és így én már meg lévén híva ebédre, napa ne-vében Zichyt is meghívta, azon hozzáadással, hogy jöjjünk pár perczczel előbb, és ő nap-

palijába kéreti hűgát, ott találkozendunk vele, s a választ is megérthetjük.

Első pillanatban ezen további bizonytalanság levert; de csakhamar feltűnt emlékemben, hogy midőn arra kértem Ágnes kisasszonyt, hogy engedje meg mikép bebizonyíthassam, hogy igazán szeretem, igaz csak szemével intett, de szép szeméből, szebb lelke mosolygott felém. Hisz a szerelemnek, csak a szerelem lehet díja! s éreztem, hogy végzetlenül szeretek.

Két óra előtt pár perczzel Zichyvel beléptünk Nádasdy salonjába. A háziúr komornikjának meghagyta, hogy kérje ide Ágnes kisasszonyt. Ezen helyzet, csak pár perczig tartott, mit éreztem ez alatt? egyik érzet rohamosságánál fogva paralisálván a másikat: arra semmikép sem emlékezem; vagy inkább azért nem, mert a következő perez boldogsága, megszakítá egész múltam érzeteinek fonalát örökre.

Ágnes belépett, eléje siettem, ő kezet nyújtott; én halk hangon kérdezém:

„Hiszi most?”

„Igen“ volt a válasz; kezét megcsókoltam, s a legboldogabb halandó lettem széles e világon.

Karomra fűzve vezettem át arámat Brunsz-

vickné nagy salonjába. Itt mindig igen sokan voltak, még akkor is, ha idegen senki sem volt; mert gr. Chotecz, Nádasdy és a Korra)" család is ott étkezett. S ezeken kívül ott élt Babarczy Josepha kisasszony, és egy francia hölgy. Midőn beléptünk Brunsvickné kezét nyújtott, én megcsókoltam tiszteletteljesen, valamennyien jó kívánataikat nyilvánítók mind nekem, mind Ágnesemnek.

Ebédnél természetesen melléje ültem; ebéd után Nádasdyné (Forray) Júlia grófnét kerestem föl, s arra kértem, eszközölje ki, hogy még ma meg legyen a kézfogó, s hogy én mint vőlegény mehessek szülémhez.

Rövid családi értekezletben elhatározták, hogy nem kételkednek ugyan szavaimon, hogy atyám örülni fog e szövetségnek; de az illem úgy parancsolja, hogy jelentsem előbb atyámnak elhatározásomat, s hozzam meg levélben beleegyezését; ekkor a kézfogót azonnal megtarthatjuk.

Még azon éjjel Nádasdynak, atyámhoz címzett levelével Fejérváron át Akára mentem.

Legelőször János bátyámmal közöltem a történetket. Ő igen kellemesen volt meglepve, de mikor fölkertem, hogy jöjjön atyám szoba

jába, mondjuk meg annak is, és tegyük fel a Nádasdynak adandó választ.

„Édes öcsém, ma meg nem történhetik.“

„Miért nem?“ kérdém én.

„Mert atyánk a pénteket nem szereti, ma pedig nagypéntek van.“

Engednem kellett; én ismervén a hozott levél tartalmát fölvettem a választ, s bátyám szépen leírta, úgy hogy atyámnak csak alá kellett írnia.

Ez nap vadásztam, lovagoltam, sétáltam, de az idő nem múlt, az órák rendes járásukban meglassultak; e nap nekem hosszú volt.

Atyám korán szokott volt kelni, bátyám még délután előre Bicskére küldötte lovait; atyám nagyon ürült anyámmal együtt, aláírta a választ és én repültem Bicskére, hol fris lovak vártak; délután három órára, úti öltözetben beléptem Brunszvickné ebédlőjébe; átadtam Nádasdynak atyám levelét, ott ebédeltem, ám-bár ők már az ebéd vége felé voltak, s abban állapotok meg kérésemre, hogy másnap estére megtartjuk a kézfogót. De ez is késői időhatár volt türelmetlen lelkemnek. Egy kis salonban egy perczre magunk maradván, keblemre szorítám szép arámat s egy kis órát — melyet hordoztam — függeszték lánczostól keblére.

„Az enyém ön most már Isten és ember előtt örökre! “

„Igen“ susogá ő.

Húsvét napján együtt mentünk templomba, soha sem imádkoztam nagyobb áhítatossággal, mint ekkor. Este az egész társaság jelenlétében volt a kézfogó. (1843).

Reggelén Fejérvárra mentem, Nádasdyék pedig Ágnessel, Felső-Lendvára utaztak.

*

**